

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Το Χθες, το Σήμερα
και το Αύριο

Αυτός ο Απρόβλεπτος
και Ανεξάντλητος Σαββόπουλος

“Πέρασμα” στην Άνω Πόλη

Το Αρχαίο Φρούριο
στην Κορυφή του Χορτιάτη

Ο Ρεπόρτερ των 5 Ηπείρων

Συγκυρία και Θεσμοί

Το Πορτραίτο της Ιστορίας
μέσα από φωτογραφίες

Γιάννης Βανίδης
Λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης

Αρχαίο Δράμα, Αρχαία Ελλάδα
και Ψυχανάλυση

Λύκος με Κάπαρη

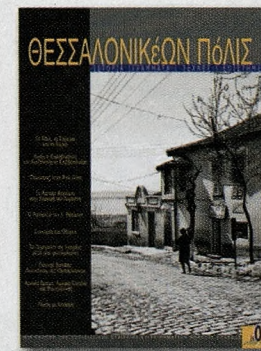

658

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

24 01
2008 10

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
Περίοδος Τρίτη
Τεύχος 1/24
Απρίλιος 2008

Ιδιοκτησία
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
Εκδότης
Νίκος Ευθυμιάδης
Διευθυντής
Ιορδάνης Καΐσερλίδης
Εκδοτική Επιτροπή
Γιώργος Αναστασιάδης, Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης
Καΐσερλίδης, Κώστας Μπλιάτσας, Ηρακλής
Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Ματούλα
Σκαλτσά, Πάνος Τζώνος
Συνεργάτες Τεύχους
Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Γιώργος Αναστασιάδης,
Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης Καΐσερλίδης, Μανόλης
Μανωλεδάκης, Κώστας Μπλιάτσας, Ηρακλής
Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης, Σάκης
Σερέφας, Ιφιγένεια Ταξοπούλου.
Εικονογράφηση / φωτογραφίες
Άρις Γεωργίου, Νώντας Στυλιανίδης
Γραμματεία
Νίκη Κοκαρίδα / 2310.551754
Συνδρομές
Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
Διορθώσεις δοκιμίων
Παρασκευή Κίτσα
Κεντρική διάθεση
Κέντρο του Βιβλίου
Λαοσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
2310.237515
Γραφική επιμέλεια
Άρις Γεωργίου
Σελιδοποίηση / Pre-press
De Novo
Εικονογράφηση εξωφύλλου
Φωτογραφία
Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία
Grafo A.E.
της μεταπολεμικής Άνω Πόλης
του Σωκράτη Ιορδανίδη από το αρχείο
του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Συνδρομές και παλαισίο τόμοι
Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή] και
www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
Φράγκων 6-8
54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τ 2310.551754
F 2310.551748
Για επιστολές:
Τ.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
peebe2@otenet.gr
www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: 10
Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: 30
Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
Ευρώπη 44 | Αμερική 50,40

03 Το Χθες, το Σήμερα και το Αύριο
του Νίκου Ευθυμιάδη

ΕΚ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΟΡΜΩΜΕΝΟΙ
04 Αυτός ο Απρόβλεπτος και Ανεξάντλητος Σαββόπουλος
του Κώστα Μπλιάτσκα

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ
10 "Πέρασμα" στην Άνω Πόλη
του Γιώργου Αναστασιάδη
22 Το Αρχαίο Φρούριο στην Κορυφή του Χορτιάτη
του Μανόλη Μανωλεδάκη

ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
32 Ο Ρεπόρτερ των 5 Ηπείρων
του Γρηγόρη Πασχαλίδη
38 Συγκυρία και Θεομοί
της Ιφιγένειας Ταξοπούλου
44 Το Πορτραίτο της Ιστορίας μέσα από φωτογραφίες
του Ηρακλή Παπαϊωάννου
48 Γιάννης Βανίδης, Λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης
του Άρι Γεωργίου

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
52 Αρχαίο Δράμα, Αρχαία Ελλάδα και Ψυχανάλυση
του Γρηγόρη Αμπατζόγλου

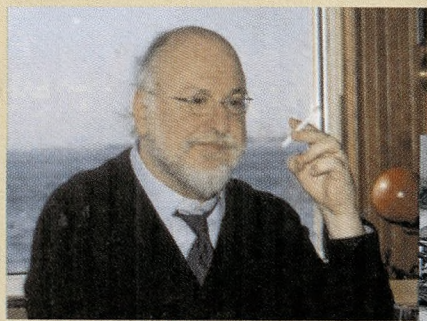
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
56 Λύκος με Κάπαρη
του Σάκη Σερέφα

ΑΠΟΣΤΑΓΜΑΤΑ
59 Από τον Γιώργο Αναστασιάδη
61 ΔΙΓΜΑΤΑ και ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ
Από τον Ιορδάνη Καΐσερλίδη
62 ΒΙΒΛΙΑ
Γιώργος Αναστασιάδης, Ιορδάνης Καΐσερλίδης
64 ΜΙΑ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
Σωκράτης Ιορδανίδης

949.5658
Θε6
Τ.24
LIBRARY
ANATOLIA COLLEGE
Thessaloniki, Greece
12024161

Διονύσης Σαββόπουλος

Η αγαπημένη όλων μας Άνω Πόλη

Ο άγνωστος Χορτιάτης

Ευρωπαϊκό Βραβείο Θεάτρου

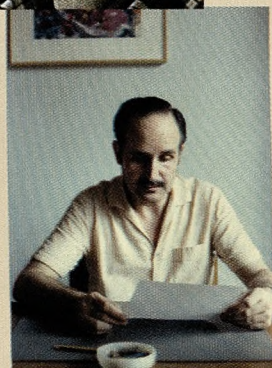
Φωτογραφίζοντας την Ιστορία

Ταξίδι στις "θερμές" περιοχές του πλανήτη

Αρχαία Ελλάδα και Ψυχανάλυση

Πορträιτα Θεσσαλονικέων λογοτεχνών

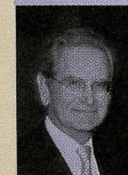
Νικολά Σαρκο
ο "εκ Θεσσαλονίκη
Γάλλος Πρόεδρος

Επί πόλεως,
επιπόλαιος!

Τόποι του μύθου και
της Ιστορίας

του Νίκου Ευθυμιάδη

Από το τεύχος αυτό το « Θεσσαλονικέων Πόλις » μπαίνει σε μια καινούρια εποχή. Και η λογική που διατρέχει αυτή την νέα εκδοτική περίοδο βασίζεται στο ότι η Θεσσαλονίκη –όπως και οποιαδήποτε άλλη πόλη– δεν είναι κάτι το στατικό αλλά μεταμορφώνεται με την πάροδο του χρόνου και αναπόφευκτα αποκτά καινούρια χαρακτηριστικά άσχετο αν διατηρούνται τα, στερεότυπα πια, σημεία αναφοράς της.

Σε ένα παγκοσμιοποιημένο σκηνικό η επιβίωση των ατόμων και των πόλεων εξαρτάται από την διαρκή προσαρμοστικότητα όπου προσαρμοστικότητα σημαίνει κατ' αρχήν εκσυγχρονισμός.

Και δεν μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια στο γεγονός ότι και η πόλη μας, η Θεσσαλονίκη, εκσυγχρονίζεται αναγκαστικά αποκτώντας όχι μόνο νέα σημεία αναφοράς αλλά και νέες δομές στη λειτουργία της.

Δεν είναι πλέον μόνο ο Λευκός Πύργος, τα Κάστρα, η Ροτόντα ή η Καμάρα. Είναι η Μονή Λαζαριστών, είναι το Βυζαντινό Μουσείο, είναι το Τελλόγλειο, είναι το Μέγαρο Μουσικής. Για να αναφέρουμε τους υπό στενή έννοια χώρους πολιτισμού.

Αλλά, πέρα από αυτά, είναι τα νέα μεγάλα εμπορικά κέντρα ανατολικά και δυτικά, είναι το μεταμορφωμένο αεροδρόμιο, είναι τα νέα οικιστικά σύνολα Ανατολικά και Δυτικά, σε λίγο θα είναι το μετρό κ.ο.κ.

Αναγκαστικά λοιπόν και το περιοδικό αυτό που από τη γέννησή του είναι ταγμένο να προβάλλει κατά κύριο λόγο τη πνευματική παραγωγή που γεννιέται σε αυτή την πόλη, θα πρέπει να μην περιορίζεται πλέον μόνο στο παρελθόν και στην ιστορία αλλά να προβάλλει και θέματα που αφορούν το σήμερα αλλά και το αύριο της Θεσσαλονίκης.

Διότι, χωρίς να παρακάμπουμε κατά καιρούς νέες αρχαιολογικές ανακαλύψεις, δεν μπορούμε να κλείνουμε τα μάτια σε μείζονα γεγονότα που σημαδεύουν την πορεία της πολιτιστικής μας ζωής όπως η έκθεση SUITE 347 του Picasso στο Τελλόγλειο, η εντυπωσιακή πράγματι ομιλία του διευθυντού του MOMA Glenn Lowry, ή η παρουσία του διεθνώς καταξιωμένου μαέστρου Zubin Mehta στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης κ.λ.π.

Με όλα αυτά κατά νου επιχειρούμε μία νέα προσπάθεια με το περιοδικό μας. Με τη νέα του μορφή θα περιλαμβάνει, πέρα από τη σταθερή αναφορά στην ιστορία της Θεσσαλονίκης, θέματα πολιτισμού και επιστημών που συνδέονται με αυτή την πόλη είτε άμεσα είτε έμμεσα και αποτυπώνουν την "τρέχουσα ιστορία" της. Έτσι, στο παρόν τεύχος υπάρχει μια ρομαντική περιήγηση στην Άνω Πόλη, μια καλύτερη γνωριμία με τον Χορτιάτη και στη συνέχεια ο αναγνώστης θα βρει θέματα κινηματογράφου, θεάτρου, φωτογραφίας, ψυχιατρικής κ.τ.λ.

Πιστεύουμε ότι και με τη νέα του μορφή το περιοδικό αυτό θα το αγκαλιάσουν όσοι αγαπούν αυτή την πόλη.

Τ Ο Χ Θ Ε Σ , Τ Ο Α Υ Ρ Ι Ο

Αυτός ο απρόβλεπτος και ανεξάντλητος

Σαββόπουλος...

Μια συνομιλία με τον Κώστα Μπλιάτκα

Με μια νέα δισκογραφική δουλειά – έκπληξη σε συνεργασία με τον Θανάση Παπακωνσταντίνου και ένα ακόμα χρυσό δίσκο από την προηγούμενη ("Ο Πυρήνας" σε συνεργασία με τους Γιώτη Κιουρτσόγλου και Σταύρο Λάντσια) ο Διονύσης Σαββόπουλος μπήκε ανανεωμένος στο 64^ο έτος της ηλικίας του χωρίς να ανησυχεί για τη μελαγχολία που είχε προβλέψει ο Πολ Μακάρτνεϊ όταν έγραφε το "When I'm Sixty Four"!

Ο Διονύσης Σαββόπουλος, τροβαδούρος που άλλαξε τα δεδομένα της τραγουδοποιίας στην Ελλάδα, με το "Φορτηγό" (1966) και εξέφρασε την αμφισβήτηση και την πολυχρωμία της νεολαίας με το "Περιβόλι του Τρελού" (1968), μπήκε φέτος στα 64!

Δεν χρειάζεται εξάλλου να ψάξεις την ταυτότητά του για την ημερομηνία γέννησης. Ο ίδιος φρόντισε, με το επιβλητικό τραγούδι του "Γεννήθηκα στη Σαλονίκη", να βάλει στην Ιστορία μια μέρα του άγιου Δεκεμβρη:

Δεκέμβρης του '44,
με μια μοτοσυκλέτα του ΕΛΑΣ
η μάνα μου ετοιμόγεννη.
Γυρίζει ο θανατάς,
Να η μαμή!
Ανασηκώνει το μανίκι.
Έτσι γεννήθηκα στη Σαλονίκη

Τα εξήντα τέσσερα είναι μια χαρά ηλικία και μάλιστα οι Μπίτλς και ειδικότερα ο Πολ Μακάρτνεϊ με μια παγκόσμια επιτυχία την είχαν καθαγιάσει. Το πασίγνωστο ερωτικό τραγούδι "When I'm Sixty Four" των Μπίτλς, γράφτηκε από τον Πολ Μακάρτνεϊ πριν από 43 χρόνια και κυκλοφόρησε στο περίφημο άλμπουμ "Sgt Pepper's Lonely Heart Club Band":

Όταν μετά από πολλά χρόνια θα είμαι 64 χρόνων /
και θα έχω χάσει τα μαλλιά μου /
θα μου στέλνεις πάλι ευχές γενεθλίων; /
Θα μου στέλνεις μπουκάλια με κρασί /
και κάρτες του Αγίου Βαλεντίνου;

Ο Διονύσης Σαββόπουλος θυμήθηκε την πρόβλεψη του Πολ με το "When I'm Sixty Four". "Σαράντα χρόνια πέρασαν φίλε μου", έλεγε μονολογώντας, σε μια παράστασή του.

"Σαράντα χρόνια δεν είναι σαράντα διαδοχικές φορολογικές δηλώσεις. Είναι

Με τη φλογέρα του για τη "Συννεφούλα".
Πρώτη Απριλίου 1983 στο Παλέ Ντε Σπορ της Θεσσαλονίκης.
Συναυλία για τα είκοσι χρόνια
από τους φοιτητικούς τους αγώνες του "1-1-4".

Η περίφημη φωτογραφία του 1917 με Φορτίνο Σαμάνο, λίγο πριν εκτελεστεί. Ενέπνευσε τον Θανάση Παπακωνσταντίνου και υπήρξε η αφορμή για το νέο δίσκο της συνεργασίας του με τον Διονύση Σαββόπουλο.

είμαι ένας μικρός θεός
είμαι ένα στοιχειό.
Πάνω από το αίμα του
αύριο εδώ την ίδια ώρα
ερπετά θα σέρνονται
όπως κάνω κι εγώ...

Οι ηχογραφήσεις την μέρα της συζήτησής μας με τον Διονύση Σαββόπουλο (Μάιος 2008) βρίσκονταν στο τελικό στάδιο αφού ζυμώθηκαν τα τραγούδια με το ακροατήριο "σύμφωνα με τις παλαιές του συνήθειες". Προηγήθηκαν πράγματι καμιά εικοσαριά εμφανίσεις Polis Theatre των Αθηνών και στο "Μύλο" της Θεσσαλονίκης.

"Είναι μια ευτυχής συνάντηση με τον Θανάση και αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά λέω δώδεκα τραγούδια ενός άλλου ομοτέχνου. Αλλά ο Παπακωνσταντίνου ύμνε ένας αγγελικός μουσικός, νέος ακόμα, που έχει ήδη κάνει σημαντικά πράγματα και βλέπω ότι στέκεται ανάμεσα στην παράδοση και το άγνωστο. Δεν μπορεί όμως να κάνει και πίσω. Σα να μου φωνάζει: "Διονύση φαίνεται τίποτα προς τα εκεί;

Ο "Σαμάνος" λοιπόν είναι στην τελική ευθεία και αναμένεται να κυκλοφορήσει στην Παγκόσμια Ημέρα Μουσικής. Το καλοκαίρι θα αρχίσουμε με μία μεγάλη δωρεάν συναυλία με τον Θανάση στο Μοναστήρι των Αγίων Αναργύρων, στην Αγυιά Λάρισας και μαζεύουμε λεφτά για το καμένο δάσος και την αποκατάσταση των ζημιών στο μοναστήρι".

Τι το ιδιαίτερο έχουν για να κερδίσουν τον παραδοσιακά δύσκολο Σαββόπουλο, αυτά τα τραγούδια;

Δεν έχει συμβεί ποτέ, πράγματι, να πω μια ντουζίνα τραγούδια που έγραψε άλλος. Συμφώνησα διότι πρώτον μου το ζήτησε. Δεν μου έχουν ξαναζητήσει τέτοιο πράγμα. Μπορεί και να το σκεφτόμουνα. Το δεύτερο είναι ότι είναι πολύ καλά κομμάτια. Είναι σίχοι -μουσική Παπακωνσταντίνου.

Μετά τη συγκεκριμένη συνεργασία ποια θα είναι η καλλιτεχνική σας σχέση; Είναι μακράς πνοής; Θα ξαναβρεθείτε;

Ο καθένας θα πάρει το δρόμο του πάλι. Οι τραγουδοποιοί είναι νησιά και επομένως συναντώνται για ένα διάστημα και χωρίζουν πάλι. Ο κάθε τραγουδοποιός είναι ένας μικρός κόσμος.

Το αποκομίσате από αυτήν την συνεργασία;

Η συνάντηση με τον άλλο ήταν πάντα κεντρικό θέμα της δουλειάς μου. Είτε με τον άλλον σαν ακροατή είτε με τον άλλο σαν μουσικό,

είτε με τον άλλο σαν συνάδελφο. Και ακόμη δεν έχει τελειώσει η συνεργασία. Έχουμε μπροστά μας το καλοκαίρι θα ξέρω να πω περισσότερα όταν τελειώσει

Ένας ακόμα χρυσός Διονύσης

Ειδικά για τη φετινή βράβευση με χρυσό δίσκο μιλήσαμε με τον Διονύση Σαββόπουλο, ενθουμούμενοι ότι, γενικώς στο παρελθόν, δεν αποδεχόνταν βραβεία και διακρίσεις:

"Το πρόγραμμα "Ο Πυρήνας" το οποίο παρούσαμε με τους εξαιρετους συναδέλφους Σταύρο Λάντσια και Γιώτη Κιουρτσόγλου επί δύο χρόνια σχεδόν, σε κάθε γωνιά της Ελλάδος, και σε πυκνό ακροατήριο, πήγε καλά και δισκογραφικώς. Ο "Πυρήνας" έγινε χρυσός δίσκος! Πούλησε, πράγματι όχι και τόσο αυτονόητο και θα εξηγήσω τι εννοώ.

Είμαι πολύ ικανοποιημένος από το γεγονός ότι ένα μάλλον δύσκολο -και κατ' άλλους μέχρι και "δύστροπο"- πρόγραμμα περπάτησε καλά. Ήταν ένα εύρημα που σκαρώσαμε για να απευθυνόμαστε όχι στα μεγάλα πλήθη, αλλά στους "πυρήνες" εκείνους του ακροατηρίου που αγάπησαν και δέθηκαν με τα λιγότερο γνωστά κομμάτια του έργου μου. Τραγούδια που άξιζαν να γίνουν κι αυτά σουξέ, αλλά...ευτυχώς τη γλίτωσαν. Που λειτούργησαν πιο εσωτερικά ως πούμπε. Που ακολούθησαν υπόγεια διαδρομή. Ούτως ή άλλως θα το νοιώθετε στην ατμόσφαιρα, η εποχή αυτή δεν σηκώνει τα πολλά και μεγάλα λόγια. Ούτε τα φρουφρου, ούτε τα τηλεσκοπικά, ούτε τους ξεθωριασμένους πολιτικάντηδες.

Από τις πυρκαγιές του Αυγούστου μας πήρε η κάτω βόλτα. Πριν από δύο μήνες πνιγμένοι στα σκουπίδια, χωρίς ρεύμα, εγκλωβισμένοι στα ασανσέρ, αγκιστρωμένοι στα στερεότυπα, αδυνατούμε να δώσουμε όχι όραμα αλλά ούτε μια δουλίτσα στα παιδιά μας, μια σύνταξη στους απόμαχους...

Η νεολαία ιδίως, ζορισμένη και απαιτητική -και αυτό το βλέπω κάθε βράδυ στο νέο μου πρόγραμμα με τον Θανάση Παπακωνσταντίνου- ζητά αυθεντική έκφραση και ουσία στην Τέχνη. Ύστερα από πολλά χρόνια συμβαίνει αυτό. Εμείς οι καλλιτέχνες θα πρέπει να το σεβαστούμε, να το ψάξουμε. Να μην πιαστούμε πάλι σαν μωρές γεροντοκόρες".

Ο "πυρήνας" ήταν, σχεδόν προφητικά, εντός αυτού του κλίματος. Ήταν ένα ραντεβού για "σκληροπυρηνικούς", τους οποίους τώρα μπορείτε να αποκαλείτε... "χρυσο-πυρηνικούς"

"Ξέρετε με τους τίτλους και τα βραβεία ανέκαθεν νιώθω αμήχανα. Τα χάνω, τραυλίζω... Θυμούνται οι παλιότεροι το βραβείο Μουσικής στο φεστιβάλ κινηματογράφου Θεσσαλονίκης για το "Χαπι Νταίη" του ακριβού μου φίλου του Βούλγαρη. Τότε το 'σκασα τρόπον τινα και αντί να παραλάβω το έπαθλο, είχα πάρει την καθάρα και τραγούδησα κάτι!

Αμ, τις ανθοδέσμες και τα μετάλλια πάλι; Ούτε γιατί μου τα δίνουν κατάλαβα, ούτε το πώς να σταθώ, να χαμογελάσω ή να ευχαριστήσω, τέλος πάντων, τους ανθρώπους γνωρίζω. Είμαι χρόνια σ' αυτό το χώρο και κάτι έχω μάθει από τα κόλπα της. Ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός στα βραβεία και στους πλατινένιους, χρυσούς και ολόχρυσους ξέρω 'γω δίσκους. Αυτή τη φορά όμως το 'ψχαριστήθηκα. Πρώτον διότι ζούμε την εποχή της διάλυσης της δισκογραφίας. Οι πιο πολλοί ανεβοκατεβάζουν, αρπάζουν, φορτώνουν και ξεφορτώνουν τα τραγούδια μας από το διαδίκτυο. Τζάμπα! Έχουν μάθει τα προγράμματα...

Αυτοί λοιπόν που πήγαν στο δισκάδικο και πήραν τον "Πυρήνα". Που πλήρωσαν, που χάξεψαν το εξώφυλλο, ξεφύλλισαν το ένθετο, άκουσαν το δίσκο με αδημονία στο σπίτι, στο αμάξι...

Είναι η φυσική αριστοκρατία του κοινού. Ξέρουν ότι ο δίσκος είναι η συλλογική δουλειά και το μεράκι πολλών ανθρώπων. Συνθετών, σικουργών, ερμηνευτών, σχεδιαστών, φωτογράφων, τεχνικών ήχου και πολλών άλλων. Αγοράζοντας δίσκο, τιμούν όλους αυτούς τους κλάδους. Που είναι κλάδοι δημιουργίας και πολιτισμού.

Τελικά αυτοί οι πυρήνες είναι που μας σώζουν. Που μας συγκλωρύν για τα παραστρατήματα μας. Σαν του Θεού τη χάρη που μας φυλάει απ τα σουξέ..."

Σαράντα δύο χρόνια Από το "Φορηγό"

Το Νοέμβριο του 1966 ξεκινούσε η γοητευτική εκδρομή του Διονύση Σαββόπουλου μέσα στα τοπία και τις στενωπούς του Ελληνικού τραγουδιού. Το ξάφνιασμα, η καθιέρωση και η αίσθηση του καινούργιου και του εικονοκλαστικού που έφερε ο νεαρός τότε Θεσσαλονικίος τροβαδούρος υπήρξε θέμα συζήτησης τότε στους καλλιτεχνικούς και φοιτητικού κύκλους.

Πριν από σαράντα χρόνια, στην ακμή του "Νέου Κύματος", κυκλοφόρησε από τη "LYRA" ο πρώτος και για πολλούς, μυθικός πλέον, δίσκος του Διονύση Σαββόπουλου: "Φορηγό". Ήταν η πρώτη δισκογραφική εμφάνιση

Στην Παλιά Φιλοσοφική με συμφοιτητές του το 1963. Λίγο πριν ανέβει στο περίφημο Φορηγό που τον πήγε στην Αθήνα.

Με τον Νίκο Παπάζογλου
στην παράσταση "Γιορτινό
Αγώνισμα", το 2002.

Με τον Ντίνο Χριστιανόπουλο το
2003.

Δεξιά σελίδα:
Με τον Κώστα Δ. Μπλιάτκα, το 2003.

του εικοσιενός μόλις έτους εκκολαπτόμενου τραγουδοποιού ο οποίος έμελλε να γίνει ο τροβαδούρος δύο γενεών και μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες τους Ελληνικού τραγουδιού στον 20^ο αιώνα.

Το "Φορτηγό" απεδείχθη ότι ήταν εύστοχο όνομα και πράγμα για τη δουλειά που επρόκειτο να κάνει. Ήταν το "όχημα" για να γνωρίσει το μεγάλο ακροατήριο την ποιητική, τη μουσική και τη μοναδική, ξεχωριστή ερμηνεία του Σαββόπουλου μέσα από τραγούδια τα οποία αγαπήθηκαν αμέσως, κυρίως από τους νέους και ειδικότερα από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Αλλά και οι μεγαλύτεροι ακροατές και ομότεχνοί του ακόμα, ένοιωσαν με το "Φορτηγό" όχι μόνο το ξάφνιασμα και τη δροσιά, αλλά και την δύναμη ανατροπής που φέρνει το πραγματικά καινούργιο.

Ο δίσκος περιείχε αρχικά δεκαεπτά τραγούδια, μόνο που η λογοκρισία της εποχής "έφαγε" τα πέντε, τα οποία οκτώ χρόνια αργότερα, το 1974 ο Σαββόπουλος συμπεριέλαβε στα "Δέκα Χρόνια Κομμάτια".

Όπως ο ίδιος είπε στον αξέχαστο Γιώργο Πηλικό (συνέντευξη για τον "Ταχυδρόμο", Αύγουστος 1975) "η αξία όλης εκείνης της σειράς των τραγουδιών ήταν νομίζω η δύναμη". Και πρόσθεσε:

"Ναι, αυτή η ταχύτητα που κόβει την αναπνοή, σαν να μην επαρκεί ο αέρας. Ήμουν άλλος ένας έφηβος εναντίον της πραγματικότητας, αλλά αυτό γινόταν πρώτη φορά με το δίσκο".

Η βελόνα έτρωγε τις γραμμές του βινυλίου και εκείνη η καθαρή μεν αλλά βραχνή και στιγμές ασυνήθιστη έως αλλόκοτη φωνή, έπειθε ότι "κάπι συμβαίνει εδώ". Ουδείς αδιαφόρησε στο πρώτο άκουσμα:

"Σε μια στιγμή ανάβουν τα φώτα
κι η μουσική μας φέρνει τους μάγους στη σκηνή"

Και στο επόμενο :

"Κάποια βραδιά σ' ένα χωριό
φτάνει απ την πόλη η Ζωζώ με φορτηγό,
με φορτηγό περαστικό"

Και παρακάτω:

"Ήλιος κόκκινος ζεστός στάθηκε στην καμαρά μου/
ξύπνησ' όλη η πολιτεία κάτω απ' τα παράθυρά μου"

"Σε λευκώματα όμορφα γράφουν τα κορίτσια/
πριν πλαγιάσουνε κλείνουν κλειδώνουν τα κορίτσια..."

"Η ζωή αλλάζει δίχως να κοιτάζει τη δικιά σου μελαγχολία/
κι έρχεται η στιγμή για ν' αποφασίσεις με ποιους θα πας και
ποιους θ' αφήσεις".

Μη μιλάς άλλο γι αγάπη, η αγάπη είναι παντού/
στην καρδιά μας στη ματιά μας, τρώει τα χείλη τρώει το
νου...

Στο Βιετνάμ πυρπόλησαν το ρύζι...

Αν ρωτήσεις σήμερα κριτικούς, μουσικούς αλλά και απλούς ακροατές του Σαββόπουλου ή και τους πιο "μυημένους" για το ποιος

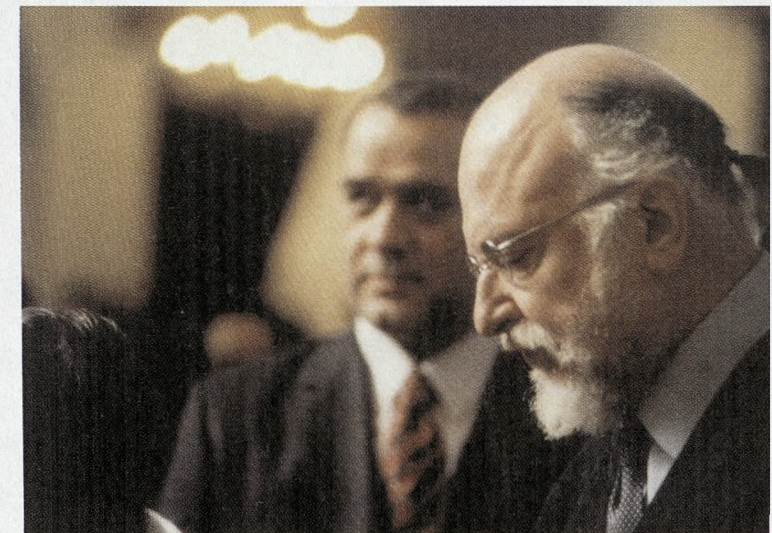
δίσκος του τροβαδούρου υπήρξε ο πιο σημαντικός για το Ελληνικό τραγούδι, πιθανότατα η απάντηση "το Φορτηγό" να είναι η πιο δημοφιλής. Όσο κι αν αυτό αποτελεί μια υποεκτίμηση έργων που ακολούθησαν και ενδυνάμωσαν το "μύθο" του δημιουργού τους, όπως ο "Μπάλλος", η "Ρεζέρβα", "Το περιβόλι του τρελού" και τα "Τραπεζάκια Έξω".

Η είσοδος του Σαββόπουλου στον κόσμο της τραγουδοποιίας και της δισκογραφίας υπήρξε εντυπωσιακή. Από την αρχή ξάφνιασε, κέρδισε επί της ουσίας την προσοχή του κόσμου και προϋδέασε για ποιος θα είναι αρχηγός σ αυτό το πανηγύρι που μόλις άρχιζε. Ίσως μόνο με τον Ντίλαν και τους Μπιτλς να συνέβη αυτό: Μια μεγάλη, θριαμβευτική πορεία να γίνει φανερή από το πρώτο της βήμα.

Ο Σαββόπουλος άφησε τη Νομική Θεσσαλονίκης από το πρώτο έτος, το 1963, για να κατέβει στην Αθήνα κάνοντας ωτο - στοπ. Το "Φορτηγό", θυμάται ο Διονύσης, ήταν ένα παλιό κόκκινο "Σκάνια", το οδηγούσε ο Τζώρτζης!

Έφερε όμως μαζί του Ο Σαββόπουλος την μουσική παιδεία, τις ανησυχίες της παρέας του Πέμπτου, τα Αρχαία όπως πολύ καλά του δίδαξε ο φιλόλογος Βαφειάδης, τις αφηγήσεις του πατέρα του, τον απόηχο του "1-1-4", τον Ντισκοτέκ και τον Παπαδιαμάντη που "ξεκοκάλισε" από τα δεκαπέντε του. Δεν πήγε στην Αθήνα για να "ξεχάσει". Πώς να ξεχάσει άλλωστε του φίλους "εκδρομείς του εξήντα" που πήγαιναν ως το σπίτι από την ταβέρνα συζητώντας και από τη διαδήλωση ως το πάρτι τραγουδώντας; Τα τραμ της Τσιμισκή και τα κορίτσια της Βαλαγιάνη που πήγαιναν δύο-δύο βιαστικά; Το φαρμακείο του Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, Εγνατίας 12;

Δεν έφυγε για να εκδικηθεί τη μπαγιάτσα Θεσσαλονίκη γινόμενος ένα πλούσιο "τίποτα". Αντιθέτως πριν φύγει ήξερε που πατά και που πηγαίνει.

«Άς πλησιάσουμε τα απομεινάρια
της ιστορίας στην Άνω Πόλη πριν καθούν
κάτω από την σύνθλιψη των εκσκαφένων (...)»
Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

«Στην Άνω Πόλη (...) διατηρείται η διαχρονική
μνήμη της πόλης...»
ΧΡ. ΖΑΦΕΙΡΗΣ

«Τις γιορτές και τις Κυριακές το σκαρφάλωμα
προς την Άνω Πόλη (...) δίνει κουράγιο
για πολλές μέρες ύστερα...»
Γ. ΙΩΑΝΝΟΥ

«Άνω Πόλη: η επικράτεια της προσφυγιάς»
Λ. ΖΗΣΙΑΔΗΣ

«Τα ίχνη του οθωμανικού παρελθόντος
στην Άνω Πόλη: κλειδί για το παράδοξο παρελθόν
της Θεσσαλονίκης»
Ν. MAZOWER

«Για μένα πάντα η φυγή απ' το
κελί της πολυκατοικίας ήταν η
Πάνω Πόλη με τις γειτονιές της (...)»
Κι αυτή η φυγή είχε το τέλος της
πάντα στα κάστρα του Επταπυργίου ...»
Β. ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ

του Γιώργου Αναστασιάδη
καθηγητή Πολιτικής Ιστορίας
Νομική Σχολή, Α.Π.Θ.

“Πέρασμα” στην Άνω Πόλη

Μνήμες και λογοτεχνικές εικόνες

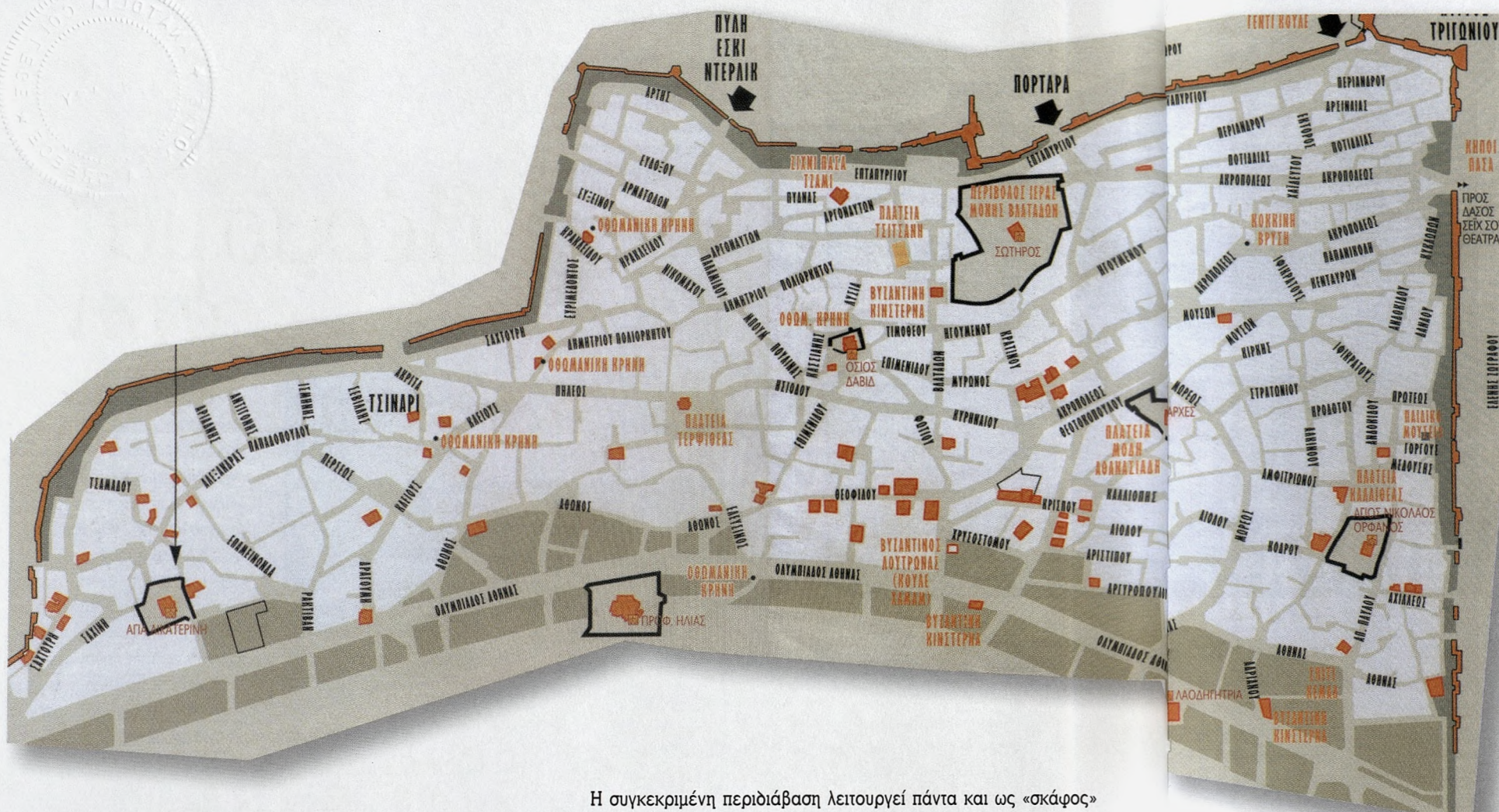
Το «πέρασμα» στην Άνω Πόλη (Πάνω Πόλη, Παλιά Πόλη) της Θεσσαλονίκης -«πέρασμα» ως διάβαση μνήμης, ως περιδιάβαση στον έντυπο λόγο γι' αυτήν, αλλά και ως «γέφυρα» ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, ως «πέρασμα» του χρόνου, «πέρασμα» του περιπατητή και του παρατηρητή που «σκαρφάζει» νοερά ή μη σε αυτήν την «τειχοπερίκληση» γητεύτρα, ομορφάσχημη και ανισόρροπα διαμορφωμένη, πολιτεία- μέσα από ένα απάνθισμα κειμένων, ένα ψηφιδωτό που συνθέτει το «αφήγημά» της, μας προσφέρει πρώτα-πρώτα την απόλαυση της ανάγνωσης. Ταυτόχρονα μας «διδάσκει» πώς να την ιχνηλατήσουμε να την αφουγκραστούμε και να την ανακαλύψουμε, διαμορφώνοντας με γνώση και αίσθηση της Ιστορίας τις κατάλληλες ευαισθησίες και αντιστάσεις¹. Και παράλληλα αξιώνει μια συστηματική και ολοκληρωμένη καταγραφή, που θα αναδεικνύει την πολλαπλά ενδιαφέρουσα ιστορική της ταυτότητα, και την πολιτισμική της κληρονομιά². Προτρέπει τέλος τον ερευνητή να καταφύγει στην ιστοριογραφία, στη χρονογραφία, στη λογοτεχνία, στις φωτογραφίες, στα δημοσιεύματα των παλιών εφημερίδων, αλλά και στις προφορικές μαρτυρίες που έπρεπε ήδη να είχαν αρχίσει -τουλάχιστον από τα χρόνια του '70- να συλλέγονται και να αξιοποιούνται απ' όσους φροντίζουν να διασώσουν και να αναδείξουν την ιστορική φυσιογνωμία της Άνω Πόλης και αντιλαμβάνονται πόσο απαραίτητη είναι πλέον μια καλοδουλεμένη και ελκυστική ανθρωπογεωγραφία της, όπως την βίωσαν και όπως την ανασυνθέτουν οι συγγραφείς-αφηγητές της, οι κάτοικοί της, οι περιπατητές, οι φωτογράφοι, οι ζωγράφοι των δρόμων και των πλατειών της και οι παρατηρητές των σπιτιών και των ανθρώπων της³.

Στο απάνθισμα που ακολουθεί αποθησαυρίζονται χαρακτηριστικά παραθέματα που περιέχουν την ιστοριογραφική και τη λογοτεχνική ματιά για την Άνω Πόλη και μας παρέχουν όχι μόνο πληροφορίες και υλικό, αλλά και ερεθίσματα για νέες ανιχνεύσεις, νέα διαβάσματα και νέες συλλογές εικόνων και τεκμηρίων.

ΑΝΘΟΛΟΓΟΥΝΤΑΙ

Απ. Βακαλόπουλος | Β. Δημητριάδης
Ν. Μουτσόπουλος | Μ. Mazower
Χρ. Χριστοδούλου | Αιμ. Δημητριάδης
Γ. Βαφόπουλος | Κ. Ταχτσής
Λ. Ζησιάδης | Γ. Ιωάννου | Τ. Αλαβέρας
Ν. Μπακόλας | Μ. Γκουνάγιας
Π. Σφυρίδης | Χρ. Σαμουηλίδης
Ηλ. Πετρόπουλος | Β. Βασιλικός
Ντ. Χριστιανόπουλος | Α. Σουρούνης
Π. Φωτεινός (Ωρολογάς)
Ν. Γ. Πεντζίκης | Δ. Μίγγας
Τ. Καλούτζας | Στ. Κουγιουμτζής
Γ. Παπαράλλης | Στρ. Τσίρκας
Ν. Θέμελης | Γερ. Λουκάτος
Ν. Κοκκαλίδου-Ναχμία | Μ. Butor
Κ. Παπαθεοδώρου | Γ. Στάμκος
Γ. Σκαμπαρδώνης | Τ. Γραμμένος

Χάρτης της Άνω Πόλης.
(Δημοσιεύτηκε στον οδηγό: «Ανακαλύψτε την Ελλάδα: Θεσσαλονίκη, 2007»)

Η συγκεκριμένη περιδιάβαση λειτουργεί πάντα και ως «σκάφος» για μια κατάδυση στον «βυθό» της προσωπικής μνήμης. Αναδύονται έτσι ενδιαφέροντα θραύσματα και σπαράγματα από:

- Το παλιό δίπατο τουρκόσπιτο με το χαγιάτι της γιαγιάς Ελένης στην Κασσάνδρου του '50 και του '60 με την αυλή, το πηγάδι, το κοτέτσι και τον ανοικτό ορίζοντα προς τα κάστρα.
- Τις ταβέρνες των φοιτητικών – και όχι μόνο – χρόνων: Τη δημοφιλή «Δόμνα» με τον Τάκη, τον τελευταίο αυθεντικό ταβερνιάρη της πόλης, το «Μακεδονικό» («Όλυμπος»), το «Ιγγλινς», το «Κονάκι του Δημήτρη» (το αναφέρει ο Σουρούνης), το «σπίτι του Πασά» του Λευτέρη και το μαγαζί του Καφετζίδη (στα χρόνια της μεταπολιτευτικής ευφορίας θα σου μείνει αξέχαστο ένα βραδινό τσιμπούσι με φοιτητές και τον αείμνηστο Νίκο Πουλιαντζά που είχε μιλήσει προηγουμένως στο Πανεπιστήμιο...)
- Την υποβλητική ατμόσφαιρα της Μεγάλης Πέμπτης, του Επιταφίου και της Ανάστασης στον Άγιο Νικόλαο τον Ορφανό πριν τον «ανακαλύψουν» τα τελευταία χρόνια οι «νεο-ευσεβιστές» και τον φέρουν στη «μόδα» (όπως παλιότερα τον Όσιο Δαυίδ) και βέβαια πριν αλώσουν όλη την περιοχή (όπου από το 1990 το «μεταμοντέρνο» – πρόταση του Δ. Φατούρου – σπίτι σου πλάι στο διατηρητέο της Εφορίας Νεοτέρων Μνημείων) οι ποικιλώνυμοι εργολάβοι της αντιπαροχής, τα «γιαλαντζή ρουστίκ» σπίτια, και τα «στούντιο» οι σύγχρονες πολυκατοικίες με την «νεοαναπολιτάνικη μπουγαδοεπίδειξη» (Β. Βασιλικός) και τα θορυβώδη μαρσαρίσματα, τα καυσάεργια των αυτοκινήτων και οι καβγάδες για το ... παρκάρισμα των τροχοφόρων (παρ' ολίγον να γράψω σαρκοβόρων), τώρα που τα παιδιά δεν έχουν πού να παίξουν και τα μεταμορφωμένα σε ασφαλ-

Πόλη – ιδίως στο τέλος της δεκαετίας του '60, μαζί με την σύντροφό σου, την Πέτρα (γέννημα-θρέμα της περιοχής του Αγ. Νικολάου του Ορφανού με μνήμες από τη λειτουργία στην εκκλησία, την παλιά γειτονιά, τους ανθρώπους της και το συγκεκριμένο καθημερινό τους λεξιλόγιο που φρόντισε να καταγράψει και να διασώσει σ' ένα βιβλίο αναμνήσεων που θα έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο: «Ανακατεμένος ο ερχόμενος»). Η Πέτρα φωτογράφησε και ζωγράφησε – με την ευαισθησία και το ονειρικό χρώμα που χαρακτηρίζουν τη δουλειά της – ορισμένες από τις καγκελόπορτες των σπιτιών στους «μαχαλάδες» της Ηροδότου, της Αμφιτρύωνος, της Ιφικράτους, της Μωρέα, της Κόδρου (που στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ονομαζόταν «η οδός με τους καθρέπτες»).

- Τις σαγηνευτικές πανοραμικές εικόνες της Θεσσαλονίκης και του Θερμαϊκού, όπως χαράχθηκαν μέσα σου, όταν κατά καιρούς κοιτάζες προς τα κάτω από διάφορα σημεία της Άνω Πόλης: Το μπαλκονάκι στο σπίτι της οδού Αλκινδού, τη βεράντα στο «αρχοντικό» του Οδυσσέα στην πλατεία Τερψιθέας, τα μαγαζιά στη σειρά του «Κρεωνίδα», τη Μονή Βλατάδων, το παράλληλο δρομάκι-βεράντα, λίγο πιο κάτω από την οδό Ακροπόλεως (το μνημονεύει θαρρώ και ο Ν.Γ. Πεντζίκης), τα φαρδία σκαλιά (των «Κυκλώπων»), απ' όπου κατηφορίζει κανείς παράλληλα με τα ανατολικά τείχη.
- Το συγκεκριμένο ηχόχρωμα που συνοδεύει την παλιά μορφή της και το συνθέτουν: το λάλημα των πετεινών και το κράξιμο από

τα παγώνια της Μονής Βλατάδων και από τις δεκάδες κάργες και δεκαοχτούρες... Οι φωνές του Στ. Καζαντίδη, του Γρ. Μπιθικώτση, του Π. Γαβαλά, της Κ. Γκρέυ και της Γ. Λύδια, αλλά και της Σ. Βέμπο και του Ν. Γούναρη, όπως έρχονται από τα τραγούδια που παίζουν τα ραδιόφωνα, τα παλιά γραμμόφωνα και τα ηλεκτρόφωνα και όπως σμίγουν με τους ήχους της λατέρνας, της φουσαρμόνικας, του ακορντεόν και του μπουζουκιού.

Οι καμπάνες του εσπερινού και τα μηχανάκια με βγαλμένη την εξάτμιση, που θρυμματίζουν με τον εκκωφαντικό τους θόρυβο τα όνειρα του ύπνου και του ξύπνιου... Οι φωνές των γυναικών και των παιδιών, το σιγανό σούσουρο που μπορείς να ακούσεις ακόμη σε μερικά δρομάκια και αδιέξοδα, όπου κυρίως γριούλες και τα γεροντάκια στήνουν ακόμη το καλοκαίρι τα σκαμνάκια τους έξω από τις πόρτες τους ...

- Τα «τραπεζάκια έξω» από κάποια μαγαζιά, όπου οι τελευταίοι των μερακλήδων πίνουν τα τσίπουρα ή τη ρετσίνα τους, κουτσομπολεύουν τα σημερινά και θυμούνται τα παλιά και ενίοτε σιγοτραγουδούν: «Νύχτωσε χωρίς φεγγάρι», «Βρέχει στη φτωχογειτονιά» και «Όλα είναι ένα ψέμα, μια ανάσα, μια πνοή»...

Πέρα όμως από την Άνω Πόλη της βιωματικής μνήμης υπάρχει όλη αυτή η μυθοποιημένη και η καθημερινή Άνω Πόλη, η μεγάλη γνωστή-άγνωστη, αυτή που βλέπεις σαν μια παλιά ασπρόμαυρη φωτογραφία, αυτή που βλέπεις δια γυμνού οφθαλμού και αυτή που μοιάζει να σου γνέφει πίσω από τα χαλάσματα και από το σκηνικό που έχει απομείνει, αυτή που ξέρει να κρατά καλά κρυμμένα «μυστικά και ντοκουμέντα» όχι μόνο από τους μάλλον ανύποπτους επισκέπτες της, αλλά και απ' όσους καταφεύγουν σε αυτήν ή την κατοικούν εδώ και χρόνια, χωρίς να έχουν βρει ακόμη όλα τα θέλητρα και τα μυστήριά της σε αυτόν τον χώρο που εξακολουθεί «να αντιστέκεται και να επιμένει» – «κι όποιος δεν καταλαβαίνει ίσως δεν ξέρει πού πατά και πού πηγαίνει»...

Το Α' μέρος που δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος περιλαμβάνει:

1. Τις πρώτες εικόνες και μαρτυρίες για την Άνω Πόλη.
2. Τις προσεγγίσεις στην Άνω Πόλη του Μεσοπολέμου.

Το Β' μέρος που θα δημοσιευτεί στο επόμενο τεύχος περιέχει εικόνες και μαρτυρίες για

1. Την Άνω Πόλη της Κατοχής και του Εμφυλίου (1941-1949).
2. Την Μετεμφυλιοπολεμική Άνω Πόλη.

Οι πρώτες «εικόνες» και μαρτυρίες για την Άνω Πόλη

Το πνεύμα της Ανατολής στις επάνω συνοικίες ...

Απ. Βακαλόπουλος

«Το Ανατολίτικο χρώμα της παλιάς Θεσσαλονίκης», περ. «*Ηώς*», (1962) Αναδημοσιεύτηκε στο περ. «*Θεσσαλονικέων Πόλις*», τχ 1, (1997).

«... Μετά τη μεγάλη πυρκαϊά του 1917 το επάνω μέρος της πόλης, που ήταν άλλοτε κυρίως οι τουρκικές συνοικίες, διασώθηκε και μαζί μ' αυτό -παρά το σύγχρονο εξωραϊστικό πνεύμα!- κάτι από το παλιό της χρώμα που κάνεται μέρα με την ημέρα. Η επάνω αυτή πόλη τράβηξε την προσοχή και ενός γνωστού λάτρη της Ανατολής, του μυθιστοριογράφου Pierre Loti, όταν ο νεαρός αξιωματικός του ναυτικού βρέθηκε τον Μάιο του 1876 σ' ένα από τα γαλλικά πολεμικά, που κατέπλευσαν εσπευσμένα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης (...)

(...) Σ' ένα από τα λίγα γνωστά μυθιστορήματά του, τα εμπνευσμένα από τη ρομαντική Ανατολή, στην «*Aziyade*», ο Loti περιγράφει την (...) περιπλάνησή του στις τουρκικές συνοικίες της πόλης:

«... Μια ωραία ανοιξιάτικη μέρα, λίγο μετά τις σφαγές (των προξένων), τρεις μέρες μετά τους απαγχονισμούς, στις 4 το απόγευμα, συνέβη να σταματήσω εμπρός στην κλειστή πόρτα ενός παλιού τζαμιού για να ιδώ δύο πελαργούς που διαπληκτίζονταν. Η σκηνή διαδραματιζόνταν σ' ένα δρόμο της παλιάς μουσουλμανικής συνοικίας. Ετοιμόρροπα σπίτια παισιώνναν τους μικρούς φιδίσους δρόμους της, που στο μισό τους πλάτος σκεπάζονταν από τους εξώστες των σαχνισιών (είδος μυστηριωδών παρατηρητηρίων μεγάλων μπαλκονιών, κλειστών και κιγκλιδωτών, απ' όπου μέσα από μικρές αόρατες τρύπες κατοπεύονταν οι διαβάτες) ...» Ό,τι δοκίμασε ο Loti στην παλιά τουρκική συνοικία, την απόλυτη μοναξιά και την απομόνωση, την απέραντη εκείνη γαλήνη, το ίδιο αισθάνονται και οι άλλοι λεπταίσθητοι συγγραφείς που επισκέπτονται κατά καιρούς τη Θεσσαλονίκη και πλανιόνται στα καλντερίμια των επάνω συνοικιών. Το πνεύμα της Ανατολής είναι διάχυτο στην ατμόσφαιρα...»

Στην Τουρκοκρατία: ονόματα δρόμων «που κάποτε σημαίνουν» ...

Β. Δημητριάδης

Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430-1912 (1983):

«... Η πρώτη τουρκική συνοικία που συναντούσε κανείς μπαίνοντας στην πόλη από την ανατολική πλευρά της (...) ήταν του Ahned Subasi (...) Η Αποστόλου Παύλου άρχιζε από την Καμάρα ως Bakkal Konstantin, συνεχιζόταν ως Hortac Effendi Camisi και πάνω από τη λεωφόρο Telli Kapı (Αγ. Δημητρίου ονομαζόταν Nu'man Pasa. Πιο πάνω ο ίδιος δρόμος συνεχιζόταν ως Golcuc Cesmesi (= Βρύση της Μικρής Λίμνης) που έφτανε ως τη σημερινή Πλατεία Καλλιθέας (Golcuk Meydanı). Ανεβαίνοντας το δρόμο αυτό από την Telli Kapı έβρισκε κανείς δεξιά του, πρώτα το μεντρεσέ του Nu'man Pasa, που κατά τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας χρησιμοποιήθηκε ως τουρκικό ορφανοτροφείο και αργότερα ως

Τεχνική Σχολή. Το κτίριό του γκρεμίστηκε έπειτα από τους σεισμούς του 1978. Ήταν γνωστό ως Islahane (=σωφρονιστήριο). Την ίδια ονομασία είχε και όλη η γύρω περιοχή. Λίγο πιο πάνω στο χώρο που σήμερα βρίσκεται το Γ' Γυμνάσιο Αρρένων ήταν το τζαμί του Nu'man Pasa που είχε κτιστεί στα τέλη του 18^{ου} αιώνα (...) Πιο πάνω ήταν το λουτρό το γνωστό ως Islahane Hamam (...) Η οδός Μουσών είχε πολλά ονόματα: Ali Baba Turbesi (= Μουσωλείον του Αλί Baba), (...) Sirme Binari (= Πηγή Ελονοσίας). Η συνοικία Mes'ud Hasan ή Μουσών ονομαζόταν Kara Tas (= Μαύρη Πέτρα) και Kadir Baba Dergahi (= τεκές του Kadir Baba).

Στην οδό Μουσών βρισκόταν και το τζαμί του Gari Huseyin Bey: (Ταξιαρχών) (...).

Η συνοικία Muidd Aladdin βρισκόταν κάτω από το βορεινό τείχος της πόλης (...) Από τα πλατάνια που υπάρχουν ονομαζόταν τότε και Cinari (...) Έφτανε κανείς σ' αυτή τη συνοικία από την οδό Δημητρίου Πολιορκητού που άρχιζε από τον Άγιο Δημήτριο με την ονομασία Nohuldu Bakkal (Παντοπώλη με τα ρεβίθια) και συνέχιζε ως Yanik Cinar (= Καμένου Πλάτανου) και Cinari Medrese (Σχολής με τα πλατάνια) ...».

Η οδός Κόδρου, Aynalı (=με τους καθρέπτες) έβγαζε στο δρόμο Golcuk Meydanı (=Ηροδότου) και τέλος στο δρόμο Golenk (= Μικρής Λίμνης = Αμφιτρίωνος) που οδηγούσε στην Πλατεία Καλλιθέας, το πιο υψηλό σημείο της συνοικίας (...).

Η ανθρώπινη κλίμακα και ο ιστορικός χαρακτήρας της Άνω Πόλης

Ν. Μουτσόπουλος

«Άνω Πόλη. Σελίδες από το παρελθόν» στον τόμο: Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης, 1978-1997. Η αναβίωση ενός υποβαθμισμένου οικισμού (1997).

«1962: Η Επάνω Πόλη ζει στο δικό της χρόνο και βρίσκεται σε αμηχανία με την άλωση του ερμητικά κλειστού της κόσμου που συντελείται καθημερινά. Μετρά τις δραματικές στερνές της ώρες, ώπου να παραδώσει το πνεύμα στο ανώνυμο μπετόν που σηκώνεται στα ακνάρια των ερειπίων. Τα σπίτια εδώ μέχρι την πιο μικρή λεπτομέρεια εκφράζουν με συνέπεια ένα κόσμο περασμένο (...) Η απλοϊκότητα των μορφών κρύβει τη σοφία των λύσεων χώρων, φωτισμού και λειτουργίας. Τα κατάλοιπα των πριονωτών προεξοχών, των «σαχνισιών» της τουρκοκρατίας διδάσκουν την ανάγκη της στροφής των χώρων στο σωστό προσανατολισμό. Ο σεβασμός της ανθρώπινης κλίμακας και η αυτοτέλεια των επί μέρους λεπτομερειών μέσα σ' ένα σωστά διαρθρωμένο σύνολο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά συνθέσεως των όψεων. Τα στενά δρομάκια, τα χαγιάτια (οι βυζαντινοί ηλιακοί, τα σολάρια) εμφανίζουν την συντηρητική συνέχιση μεσαιωνικών προτύπων και λύσεων στα οδυνηρά προβλήματα μιας καστρογυρισμένης πολιτείας (...) Όσο μπορούμε ας πλησιάσουμε τα απομεινάρια της απολιθωμένης ιστορίας, πριν καθούν κάτω από την σύνθλιψη των εκσκαφών (...)

Στην αρχιτεκτονική (της Άνω Πόλης) ο άνθρωπος κυκλοφορεί, επικοινωνεί, ζει (...) Τα πιο αξιόλογα σπίτια στην Επάνω Πόλη ακολουθούν βασικά, τα μορφολογικά στοιχεία της μακεδονικής αρχιτεκτονικής.

Σε κάθε σπίτι της παλιάς πόλεως παραστέκει ο χάροντας. Στα παλιά «καλντερίμια» και τους ανηφορικούς δρόμους, την παλιά παραδοσιακή αρχιτεκτονική αντικατέστησε η νέα αρχιτεκτονική

Βρύση στην Άνω Πόλη. Στα χρόνια του Α' παγκοσμίου πολέμου.

της «απουσίας προβληματισμού» (...) Και έτσι εισέβαλε και το αυτοκίνητο στους στενούς δρόμους και η αρχιτεκτονική του «τετραγωνικού μέτρου» επικράτησε απόλυτα. Η έντονη αλλαγή της κλίμακας δημιούργησε άλυτα πολεοδομικά προβλήματα, δυσκολίες κυκλοφορίας, υδρεύσεως και στα πλέον πρωτοφανήρωτα προβλήματα που έχουν σχέση με την ψυχολογία του ανθρώπου (...)

Στην παλιά αρχιτεκτονική οι δρόμοι συνήθως οδηγούσαν κάπου, σε μια εκκλησία, σε μια μικρή πλατεία, σε μια κρήνη. Στις παλιές γειτονιές τα παιδιά έπαιζαν, οι νοικοκυρές δανείζονταν μεταξύ τους προζύμι (...) Οι μικροί θυμόντουσαν τους μεγάλους να κουβεντιάζουν, τα δέντρα να σκιάζουν, τις βρύσες να τρέχουν αέναα. Εκεί υπήρχε θέση για τη γλάστρα και την κληματαριά (...) Τώρα τα παιδιά δεν έχουν που να παίξουν. (...) Τώρα τα παλιά λιθόστρωτα μεταμορφώθηκαν σε οδούς που πουθενά δεν μας οδήγησαν (...).

Το οθωμανικό παρελθόν και η γοητεία της Άνω Πόλης

Μ. Mazower

Θεσσαλονίκη. Πόλη των φαντασμάτων, Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι, 1430 – 1950 (2006).

«Όπως πολλοί επισκέπτες πριν από μένα, ένιωσα να με έλκει ιδιαίτερα η Πάνω Πόλη. Εκεί υπήρχε ένας λαβύρινθος από πολύ ανηφορικά σοκάκια, κρυμμένα κάτω από τον περίβολο των παλιών τειχών. Τα σοκάκια άλλοτε τελείωναν ξαφνικά και άλλοτε ανοίγονταν σε πλατείες που τις σκίαζαν πλατάνια και τις δρόσιζαν βρύσες. Είχες την αίσθηση πως έμπαινες σ' έναν παλιότερο κόσμο, που η ζωή του βημάτιζε με διαφορετικούς ρυθμούς. Τα αυτοκίνητα ζορίζονταν, στις λιθόστρωτες μάλι-

στα ανηφόρες λίγα τα κατάφερναν. Οι πεζοί ανηφόριζαν με το πάσο τους, σταματώντας συχνά για να ξεποτσάσουν: παρά την κάψα, ερχόταν κόσμος για να απολαύσει την πανοραμική θέα της πόλης και του κόλπου (...) Ταπεινά ασβεστωμένα σπιτάκια, πλίνθινα ή ξύλινα, ακουμπούσαν στα παλιά τείχη. Συχνά δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια καμαρούλα με αποχωρητήριο δίπλα_ μια γλάστρα με γεράνια καλλώπιζε το περβάζι του παραθύρου, μια κουρελού ξασπρισμένη απ' τον ήλιο, χρησίμευε σαν ψάθα εξώπορτας, σκοινιά για το άπλωμα των ρούχων τεντώνονταν από σπίτι σε σπίτι. Οι ηλικιωμένοι κάτοικοί τους ήταν προσεγγίμενοι ντυμένοι. Αργότερα συνειδητοποίησα ότι οι περισσότεροι θα πρέπει να ζούσαν εκεί ήδη από τη δεκαετία του 1920 κιόλας, κομμάτι από τους δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες της Μικράς Ασίας που είχαν εγκατασταθεί στην πόλη μετά την ανταλλαγή πληθυσμών με την Τουρκία. Τα απλά σπιτικά έρχονταν σε αντίθεση με τις ξεχαρβαλωμένες κομψές επαύλεις που πλαisiώναν ακόμα πολλούς δρόμους με τους ψηλούς μαντρότοιχους και τα σαχνισιά τους. Οι περισσότερες, μεγαλόσχημες κάποτε, ήταν δραματικά παραμελημένες: οι δίριχτες στέγες τους είχαν βουλιάξει, οι κρεβατοκάμαρές τους που έκλειναν κάποτε με παντζούρια απόμειναν τώρα ανοιχτές σε δημόσια θέα και έβλεπες εντυπωσιακά την πόλη κάτω χαμηλά μεσ' από τις τρύπες που έχασκαν στις προσόψεις τους. Όταν τις είδα εγώ για πρώτη φορά, οι περισσότερες ήταν εγκαταλειμμένες από δεκαετίες γιατί οι Μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες τους έφυγαν από την πόλη όταν ήρθαν οι πρόσφυγες. Τα κυπαρίσσια, τα έλατα και οι τριανταφυλλίες των κήπων τους είχαν πνιγεί από τον κισσό και τ' άλλα αναρριχητικά – τα άλλοτε λαμπερά χρώματά τους είχαν ξεθωριάσει προς παλ αποχρώσεις του κίτρινου, της ώχρας και του μπεζ. Αντίκριζα μπροστά μου λείψανα ενός παρελθόντος που απουσίαζε από το αστικό τοπίο της νότιας Ελλάδας - τουρκομαχαλάδες που συνέχιζαν να υπάρχουν και μετά την αποχώρηση των κατοίκων τους_ βρύσες με τις αφιερωματικές τους επιγραφές άθικτες: τον τάφο ενός δερβίση, κλειστό τώρα και κλειδωμένο.

Επισκέφθηκα την πόλη κι άλλες φορές και συνειδητοποίησα τελικά ότι τα ίχνη αυτά του οθωμανικού παρελθόντος αποτελούσαν κλειδί για το βασικό παράδοξο της Θεσσαλονίκης. Ναι μεν η πόλη αυτή μπορούσε πράγματι σε αντίθεση με την Αθήνα, να παρουσιάσει δυο χιλιάδες χρόνια αδιάλειπτο αστικό βίο, αλλά η ιστορία αυτή ήταν ανεξάλειπτα σημαδεμένη από έντονες ασυνέχειες και ρήξεις...».

(...) Η Πάνω Πόλη μπορεί να μην είχε ρεύμα, ούτε σωστή οδόστρωση, αλλά από την άλλη διατήρησε τον αγροτικό της χαρακτήρα και παρείχε στους νέους κατοίκους της πολύ περισσότερο χώρο και πιο άφθονο φως και καθαρό αέρα απ' ό,τι θα είχαν στα λερά σοκάκια της Μπάρας, του Βαρδαρίου ή του Τενεκέ Μαχαλά (...)

Υπήρχε ακόρεστη ζήτηση για μουσική σε «ανατολίτικο στυλ» μ' όλες τις μνήμες που ξυπνούσε αυτή. Ένας δημοσιογράφος περιέγραψε τον βραδινό πανζουρλισμό που επικρατούσε σε μια οδό (...) στην Πάνω Πόλη, γεμάτο ταβέρνες οι οποίες συναγωνίζονταν στεντόρεια ποια θα τραβήξει τους πελάτες.

Μονάχα στην Άνω Πόλη πλειοψηφούσαν τώρα πια οι Μουσουλμάνοι προαναγγέλλοντας το μελλοντικό μοτίβο κατοίκησης. Εκεί είχαν την καλύτερη πρόσβαση στο νερό και στον καθαρό αέρα. Οι φτωχοί ζούσαν σε ταπεινά ισόγεια σπιτάκια που οι αυλές τους ήταν κρυμμένες απ' τα μάτια του δρόμου πίσω από ασβεστωμένους μαντρότοιχους. Οι πλούσιοι έχτιζαν σιγά-σιγά, μεγαλύτερα πέτρινα αρχοντικά με προεξέχοντα καφασωτά μπαλκόνια και ιδιω-

τικά πηγάδια μέσα στους ευρύχωρους κήπους τους που συνδέονταν με το σύστημα ύδρευσης της πόλης. Κυπαρίσσια και Πλατάνια έφτιαχναν ίσκιους και πλήθος κιόσκια έδιναν τη δυνατότητα στον κόσμο να γλιτώνει απ' το λιοπύρι και να πίνει νερό από τις βρύσες, απολαμβάνοντας τη θέα προς την πόλη κάτω. Τον δέκατο όγδοο αιώνα αν όχι νωρίτερα, άρχισαν να ζωγραφίζουν τα σπιτάκια τους και να τα διακοσμούν με στίχους από το Κοράνι, βαμμένους κόκκινους για να ξεχωρίζουν (...)

Στην Πάνω Πόλη όπου βρίσκονταν οι περισσότερες από τις 4.700 σχολάζουσες ιδιωτικές περιουσίες η καταστροφή ήταν μικρότερη. Τα αρχοντικά της ήταν μεγάλα και συχνά διέθεταν ευρύχωρες αυλές και περιβάλλοντα χώρο. Προσφυγικές οικογένειες έκτισαν πάνω στα περιβόλια και μπήκαν μέσα στα πολλά σπιτάκια που υπήρχαν, ορισμένα από τα οποία επέζησαν για δεκαετίες, με τα χαρακτηριστικά τους προεξέχοντα σαχνισιά στο δρόμο, τα ξύλινα πλαίσια και τα καφασωτά παράθυρα – ψηλά οθωμανικά αστικά σπιτάκια με τις προσόψεις ξεβαμμένες σε τόνους ροζ, γαλάζιους, ώχρας, αναλλοίωτα λόγω της φτώχειας των ενοίκων τους, εξακολουθούσαν να δεσποζουν στα καμπυλωτά δρομάκια της Πάνω Πόλης ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970. (...) Η ειρωνεία είναι ότι αμέσως σχεδόν μόλις το πυρίκαυστο κέντρο ξαναχτίστηκε σε μοντέρνο ύφος, τα σοκάκια της Πάνω Πόλης άρχισαν να φαντάζουν σαν παρακαταθήκες κάποιου είδους αυθεντικότητας. Εκεί έβρισκε κανείς ένα αστικό τοπίο που με τη λαϊκή του ανώνυμη παραδοσιακότητα, με την απλή του γοητεία, αμφισβητούσε τις αξιώσεις των μοντερνιστών αρχιτεκτόνων, γραφειοκρατών και επιχειρηματιών.

(...) Τον Μάιο του 1935 ο νέος τουριστικός φορέας της πόλης οργάνωσε την πρώτη περιήγησή της που αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από τις ομορφιές της Πάνω Πόλης. Ακόμη και τα ονόματα των γειτονιών της – Τσινάρ, Τσαούς Μοναστήρ, Γεντί Κουλέ, Ισαχανέ – διατηρούσαν αισθητή τη γοητεία των περασμένων καιρών. Ωστόσο ο ρομαντισμός τον οποίον είχε να προσφέρει η Πάνω Πόλη δεν μπορούσε να διαχωριστεί από το γεγονός ότι οι δημιουργοί της και οι πρώην κάτοικοί της δεν ήταν πια εκεί. Ήταν ένας ρομαντισμός ερειπίων ή τουλάχιστον απουσίας.»

Το Κουλέ Καφέ και οι άλλοι μαχαλάδες της Άνω Πόλης ...

Χρ. Χριστοδούλου
Μουσταφά Κεμάλ. Ο βίος και η πολιτεία του στη Θεσσαλονίκη (2007).

«... Οι μαχαλάδες των μουσουλμάνων Θεσσαλονικέων εκτείνονται στο πάνω μέρος της πόλης που ήταν το ωραιότερο και το πιο υγιεινό. Διάσημοι ξένοι επισκέπτες της εποχής του Κεμάλ έχουν αφήσει κι αυτοί τη νοσταλγία τους σε πολλές γραφικές περιγραφές της Πάνω Πόλης. (...) Γράφει στο National Geographic ο Αμερικανός δοκιμιογράφος Τζ. Ντονάιτ: «Ανακαλύπτεις μικρές πλατείες, όπου ένα ή δύο πλατάνια ρίχνουν τη σκιά τους, όπου πάντα τρέχει το νερό κάποιας βρύσης και όπου άνθρωποι με σοβαρά πρόσωπα κάθονται σε ψάθινα скаμνιά, πίνοντας γουλιά-γουλιά τον καφέ τους, καπνίζοντας τους ναργιλέδες τους και ίσως ακούγοντας κάποιο γραμμόφωνο». Χαρακτηριστική αλλά και φλεγματική είναι η περιγραφή της Πάνω Πόλης από τον Άγγλο συγγραφέα Άλαν Πάλμερ, που επισκέφθηκε δύο φορές τη Θεσσαλονίκη στα πρώτα χρό-

«Κουλέ Καφέ, γραφική συνοικία της εργατιάς και της προσφυγιάς»
Μακεδονία, 5.7.1936
(ουσιαστικά 2 φωτ: α. ολοσέλιδο, β. οι κάτω 4 φωτογρ.)

νια του 20^{ου} αιώνα: «Η παλιά πόλη ήταν ένα συνονθύλευμα οφιοειδών δρόμων. Πίσω της ανέβαιναν τα αλλεπάλληλα επίπεδα της τουρκικής συνοικίας, (...) χαμηλά σπίτια με εξώστες κλεισμένους με καφασωτά και αμέτρητο πλήθος ανθρώπων, που κάθονταν σταυροπόδι στα κράσπεδα και παρατηρούσαν με δυσπιστία». (...) Ο Γ. Σταμπουλής, που είδε με τα μάτια του τον μαχαλά του Κεμάλ πριν από την ανταλλαγή των πληθυσμών, γράφει: «Η σπουδαιότερη συνοικία ήταν το Κουλέ Καφέ. Εκεί κατοικούσαν οι ανώτεροι υπάλληλοι του κράτους, οι μείζουρηδες, οι κυβερνητικοί (...) και οι μόνιμα διαμένοντες αξιωματικοί του ναυτικού ...»

Η ΑΝΩ ΠΟΛΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΒΛΕΜΜΑ

[Α] ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΣ

Ο «έρωτας» των ρομαντικών και των λογίων της Θεσσαλονίκης (1935).

Λημ. Δημητριάδης
Φοίνιξ Αγήρων. Η Θεσσαλονίκη του 1925-35 (1994)

«(...) Στην περιοχή της Άνω Πόλης με τα σοκάκια, τα καφασωτά σπίτια, τις βρύσες και τα πλατάνια παρέμεινε και η ποιητική πλευρά της Θεσσαλονίκης.

Κάτω από την ρομαντική επένδυση δεν χρειάζεται να προσέξει κανείς ότι η άνω Θεσσαλονίκη είχε προβλήματα σοβαρά. Ακόμη λειτουργούσε το λαγούμι, έτρεχαν τα νερά του νοικοκυριού στο δρόμο, είχε κουνούπια και στα πιο ψηλά σημεία της Πόλης, ο ελάχιστος φωτισμός που υπήρχε τη νύκτα γίνονταν με φανάρια, με λάμπες πετρελαίου.

Η Άνω Πόλη παρ' όλη τη δυσκολία πρόσβασης που είχε, γιατί τότε μόνο η Αγ. Σοφίας είχε επισκευασθεί ικανοποιητικά για ν' ανεβαίνουν τροχοφόρα ως την πλατεία Κουλέ Καφέ και πιο δύσκολα μέχρι την Ακρόπολη, συγκέντρωνε την προτίμηση των ρομαντικών και των λογίων της Θεσσαλονίκης (...)

Χαρακτηριστικό αυτής της γοητείας είναι το σημείωμα που είχε αφιερώσει ο Γ. Ταχογιάννης στη «Μακεδονία» το Μάιο του 1935, στον πρώτο γύρο της πόλης. Τον οργάνωσε το Γραφείο Τουρισμού Θεσσαλονίκης και περιελάμβανε σχεδόν αποκλειστικά τ' αξιοθέατα της επάνω πόλης.

«Περιήγηση Θεσσαλονίκης
Οργάνωσις Γραφείο Τουρισμού Θεσσαλονίκης
Από την Πλατεία Λευκού Πύργου –σπίτι Κεμάλ Ατατούρκ–
Πρώτος Σταθμός η Κεντρική Πύλη των τειχών της Ακρόπολεως. Λίγο πιο πάνω είναι η πύλη της Κυρά-Άννας της Παλαιολογίνας (θέα υπέροχον. Θάλασσα με φόντον τον Όλυμπο και τα Πιέρια, η πόλις με τον γαλαξία των πέριξ συνοικισμών, έπειτα ο αέρας, η διαυγής ατμόσφαιρα είναι θαύμα (...))»

(...)
Ανεβαίνοντας από την Κασσάνδρου για την πλατεία του Κουλέ-Καφέ συναντούσαμε τον μουσικό σύλλογο «Ορφέα», που εκτός από

το μουσικό του τμήμα ανέπτυσσε και μια αξιόλογη θεατρική δραστηριότητα, παρά τις επεμβάσεις που έκανε κατά καιρούς η Ειδική Ασφάλεια που, ό,τι δεν καταλάβαινε το θεωρούσε ύποπτο και κομμουνιστικό. (...) Στην πλατεία του Κουλέ-Καφέ υπήρχαν ακόμη πλατάνια, το καφενείο του Σκεπασπιανού, η «Συνάντησις» κι απέναντι το καφενείο του Πούλιου και το Δημοτικό Σχολείο με διευθυντή τον κ. Μάνιο. Και δεν θυμάμαι ν' άκουσα να προφέρουν το όνομά του χωρίς το «κύριος». Τόσο φόβο και σεβασμό του είχε όλο το Κουλέ-Καφέ.»

*Στο Τσινάρι, το φρικτό βράδυ
της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920*

Γ. Βαφόπουλος
«Σελίδες αυτοβιογραφίας» τ.Α'. Το πάθος (1970)

«Στο νέο μας σπίτι (στην Άνω Πόλη) είχα τώρα την άνεση να απομονώνομαι. Ένα μικροσκοπικό δωμάτιο απ' όπου έβλεπα όλη τη Θεσσαλονίκη με τον Θερμαϊκό και τον Όλυμπο αντίκρου, είχε γίνει η αποκλειστική κρεβατοκάμαρά μου (...)

Το βράδυ της 1.11.1920 έγινα μάρτυρας μιας φρικαλέας σκηνής. Στη συνοικία του Τσιναριού, κοντά στα κάστρα όπου τώρα μέναμε, καθόντουσαν πρόσφυγες από τον α' παγκόσμιο πόλεμο. Κάποιοι μεθυσμένοι ξελαρυγγιζόταν φωνάζοντας και ξαναφωνάζοντας «ελιά!». Και τότε ξαφνικά βρέθηκε ο ταλαίπωρος μέσα σ' ένα πλήθος κορυβάντων που τον έστρωσαν κάτω στη γης, χτυπώντας τον με πέτρες και με ξύλα (...) Κι έπειτα όλα ησύχασαν. (...) Και το πτώμα ενός απόκοιτου ανθρώπου βρισκόταν ξαπλωμένο πάνω στο ρείθρο του δρόμου (...).»

«Το σπίτι μας στο Κουλέ-Καφέ»

Κ. Τακτοής
Το φοβερό βήμα (1989)

«... 1932-33: Το καινούργιο σπίτι μας ήταν στο Κουλέ-Καφέ. Η μάνα μου μ' έστειλε σ' ένα γειτονικό νηπιαγωγείο. Καθόμασταν γύρω-γύρω κατάχαμα σ' ένα δωμάτιο κι η δασκάλα στη μέση μας μάθαινε παιδικά τραγούδια ή να γράφουμε την άλφα βήτα. (...) Το καλντερίμι ήταν κατ'φορικό και επειδή ήταν χειμώνας και συνήθως σκεπασμένο χιόνι, κρατούσα απ' το χέρι γερά την αδελφή μου (...) Περνούσε ο σαλεπιτζής και μας αγόραζε σαλέπι. (...) Η μάνα μου έπαιζε συνεχώς σ' ένα μικροσκοπικό γραμμόφωνο ξανά και ξανά τον ίδιο δίσκο «Φτώχεια, μέσα στην πλάση ετούτη, έχεις τα πιο πολλά παιδιά». Τ' άκουγα και μελαγχολούσα. (...) Έξω στο δρόμο η μάνα μου με μάθαινε σκoiνάκι και κουτσό. Έπαιζα και με τα παιδιά της γειτονιάς. Αλλά ήταν όλα τους κλεφτρόνια (...) Πήγαινα κι εγώ σε μια αλάνα λίγο πιο κάτω από το σπίτι μας και παρακολουθούσα τα μεγάλα αγόρια που παίζαν μπάλα. Όταν η μπάλα έπεφτε στο δρόμο, έτρεχα και την έφερνα...»

*Οι γκαζόλαμπες της οδού Ακροπόλεως
και η «Λαγουδιανή»*

Λ. Ζησιάδης
Συμεών ο πρόσφυγας (1995)

Άνω Πόλη: 1918 (Leon Busy)

«1934: Μπορούσε να κοιμάται σε μια παράγκα στην οδό Ακροπόλεως όπου κατοικούσε εργένης ο γιος της. Στην παράγκα, όπως και στο συνοικισμό της ανάβουν ακόμα γκαζόλαμπες, διότι σ' αυτές τις περιοχές δεν έχει φτάσει το ηλεκτρικό. (...)

Ο Συμεών Κουϊντούρογλου πήρε όπως κάθε μέρα, το δρόμο για το σπίτι του στην Άνω Πόλη, πίσω από τον Άγιο Νικόλαο τον Ορφανό, κοντά στα κάστρα. (...) Πριν φτάσει στην Αποστόλου Παύλου, κοντά στο σπίτι του Κεμάλ – θα στρίψει αριστερά και θα πάρει τον ανηφορικό δρόμο για την πλατεία Καλλιθέας (...)

Ανεβαίνοντας την Ιουλιανού (ο Ηρακλής) θυμήθηκε ότι τέτοια ώρα ο Συμεών ίσως να είναι ακόμα στη λειτουργία της Λαγουδιανής και ετοιμάζεται για το σπίτι (...) Στην Κασσάνδρου έστριψε αριστερά, μήκκε στη Γύζη, προχώρησε στη Βλαχάβα και μετά σιγά-σιγά, δίπλα από το Σχολείο του Μάνιου πήρε τη Θεοτοκοπούλου, την Καλλιόπης, την Αμφιτρύωνος και έφτασε στην πλατεία Καλλιθέας. (...)

Το ηλεκτρικό είχε έρθει ως την απέναντι πλευρά του δρόμου (...) Ο Συμεών είχε υποσχεθεί στην Ανδρομάχη ότι μόλις έρθει και σ' αυτούς θα πάρουν ραδιόφωνο ... (...)

Μόλις φαινόταν αυτοκίνητο να ανεβαίνει το καλντερίμι και ο σοφέρ να ψάχνει για το στενό του Κουϊντούρογλου, παρατούσε το φουρνοφάναρο ο ψωμάς κι έβγαινε στο δρόμο, ο περιπτεράς έβγαζε το κεφάλι από το περίπτερο, άφηνε το πλέξιμο η γιαγιά κι

όλοι έδειχναν με το δάχτυλο την κατεύθυνση στον σοφέρ, (...) το κονάκι του Συμεών».

«Οι πρόσφυγες ψηλά στο Εσκή Ντελίκ ...»

Γ. Ιωάννου
Η μόνη κληρονομιά (1974)

«Οι δύο πρόσφυγες είχαν αρνηθεί οικόπεδα του αποικισμού στην Τούμπα και στην Καλαμαριά. Όταν όμως τους μίλησαν για ένα μεγαλούτσικο οικόπεδο ψηλά, κοντά στα κάστρα, στο Εσκή Ντελίκ, κοιτάχτηκαν, αναμεταξύ τους και αμέσως είπαν: «Ναι, αυτό το θέλουμε». Και πραγματικά, όταν το είδαν από κοντά διόλου δεν μετάνιωσαν. Μπορεί να ήταν ανηφοριά και ερημιά σ' εκείνους τους μαχαλάδες, μα τα καλοχτισμένα τείχη έδιναν σιγουριά και ζεστασιά στο μέρος. Ύστερα είχε όλη την πολιτεία στα πόδια σου που όσο και αν ήταν ξένη, ήταν όμως καμαρωτή (...) Ο χτίστης ιδιαίτερα μουρλάθηκε από τη χαρά του σαν χάιδεψε τα καλοκαμωμένα και σκουριασμένα από την πολυκαιρία τειχιά και το μάτι του στρογγύλεψε από ευχαρίστηση, όταν είδε πως σε πολλές μεριές υπήρχε σωριασμένη άφθονη εκλεκτή πέτρα για να χτίσεις όκι σπίτι, μα κάστρο ολόκληρο. Η αλήθεια είναι πως ήρθαν αργότερα περιστάσεις που βλαστήμησαν την ώρα και την στιγμή που σκαρφάλωσαν σ' εκείνα τα μπαίρια. Το ανέβασμα με τη ζέστα και τον ιδρώτα να τρέ-

Το σπίτι που άντεξε στον χρόνο, στην οδό Ιωλκού:
«Μοιάζει να ετοιμάζεται να ανοίξει της φτερούγες του για να πετάξει»
(Γιάννης Παπαράλλης: Σχέδια από τη Θεσσαλονίκη, 2007)

χει ποτάμι ή το χειμώνα το κατέβασμα με τη μεγάλη παγωνιά ήταν σωστό μαρτύριο. Το κατηφορικό καλντερίμι έρχονταν και περικόχονταν με κρύσταλλο που γλιστρούσε διαβολεμένα (...) Ένα γείτονα τον μάζεψαν μια μέρα με κουβέρτα, τέτοιο γλίστρημα πήρε...

Και στο βιβλίο με τις συνεντεύξεις του *Ο λόγος είναι μεγάλη ανάγκη της ψυχής*, επιμ. Γ. Αναστασιάδης, (1996). Ο Γ. Ιωάννου γράφει:

«Ο εργατόκοσμος στην Πάνω Πόλη»

«Έχω ζήσει πριν από τον πόλεμο πολύ το παλιό τμήμα της Θεσσαλονίκης. Είχαμε συγγενείς στα κάστρα και πηγαίναμε πολύ συχνά. Ανεβαίναμε με τα πόδια, γιατί τότε δεν υπήρχαν συγκοινωνίες. Θυμάμαι τις ατελείωτες γειτονιές με τα σπίτια της μακεδονικής αρχιτεκτονικής που τα λέμε τουρκόσπιτα ... Πού και πού έβλεπες κανένα μικρό νεόχτιστο και αυτό δίπατο. Έχουν σωθεί αρκετά δείγματα απ' αυτές τις παλιές γειτονιές, αλλά ίσως όχι τα καλύτερα. Την εποχή της Τουρκοκρατίας στην Πάνω Πόλη κατοικούσαν κυρίως οι Τούρκοι, γιατί εκεί ήταν πιο υγιεινά και αυτοί ως δυνάστες έπαιρναν το καλύτερο κομμάτι. Αντίθετα μετά την απελευθέρωση της πόλης το '12 στην Άνω Πόλη εγκαταστάθηκε ο εργατόκοσμος και όχι οι άρχοντες, που ούτε τότε ούτε και τώρα μένουν εκεί. (...)

Θυμάμαι λοιπόν τον κόσμο ν' ανεβαίνει το βράδυ μ' ένα ύφος ανθρώπων που κατέχονταν από μεγάλη υπομονή, τις διάφορες ανηφόρες για να φθάσουν στα σπίτια τους. Επίσης την Άνω Πόλη την απέφευγαν πολύ οι Εβραίοι, οι οποίοι επί Τουρκοκρατίας ήταν κατά κάποιο τρόπο υποχρεωτικά εγκατε-

¹ Με τίτλο «Η μοίρα και η ελπίδα μιας πολιτισμικής κληρονομιάς: Άνω Πόλη» οργανώθηκε στο Επταπύργιο (27.4.07), ημερίδα από το Γ' Δημοτικό Διαμέρισμα του Δήμου Θεσσαλονίκης και τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση Εκπαιδευτικών: Ελληνίον». Ο συγγραφέας ανακοίνωσε σε αυτή την εκδήλωση επιλεγμένα αποσπάσματα από το αποθησαύρισμα που περιέχεται στο μελέτημα. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η Άνω Πόλη ετοιμάζεται να υποστεί «λίφτινγκ» και «αναπλάσεις» (βλ. εφ. «Αγγελιοφόρος» 1.8.2007 και 23.9.2007) παρά τις γενικότερες αντιρρήσεις των ειδημόνων και τη διαρκή αντίσταση του δραστήριου «Συλλόγου κατοίκων Άνω Πόλης», που έχει καταθέσει εμπειριστικώς προτάσεις για την επίλυση των συσσωρευμένων προβλημάτων της.

² Ο μελετητής του ιστορικού χαρακτήρα της Άνω Πόλης μπορεί να καταφύγει κατ' αρχήν στη χρήσιμη δουλειά του Άγη Αναστασιάδη *πολεοδομική διερεύνηση- επέμβαση στην πάνω πόλη Θεσσαλονίκης* (1982) και στον πολύτιμο τόμο του Ν. Μουτσόπουλου *Η Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης, 1978-1997. Η αναβίωση ενός υποβαθμισμένου οικισμού*, (1997). Χρήσιμες πληροφορίες περιέχει και το βιβλίο του Χ. Ζαφείρη *Θεσσαλονίκης Εγκόλπιν* (1997).

³ Παραθέτω χαρακτηριστικό δείγμα από προφορική μαρτυρία-αφήγηση κατοίκου για τη σημερινή Άνω Πόλη, δημοσιευμένη στην εφ. «Αγγελιοφόρος» (23.9.07) σε ρεπορτάζ της Ευτ. Βατάλη: «... Η Ζωή Στόικου μένει στα «καστρόπληκτα» την Άνω Πόλη, από τότε που μπορεί να θυμηθεί. Το σπίτι της αντικρίζει τα τείχη σε μια γειτονιά που τώρα έμεινε έρημη. «Η κυρία Ανάσω, η γειτόνισσα, αλλά και η διπλανή και άλλοι αρκετοί αποζημιώθηκαν και άφησαν τα σπίτια τους. Από τότε η γειτονιά μας σαν να πέθανε. Τις Κυριακές στρώναμε όλοι μαζί τραπέζι εδώ στο σοκάκι και ήταν τόσο ωραία! Τώρα είμαι μόνη (...) Τα βράδια ακούω κάποιο σκυλί να γαβγίζει, καταλαβαίνω ότι κάποιος έρχεται προς τα εδώ, κάνω το σταυρό μου και λέω «μπορεί και να με σκοτώσουν». Είχαν πει τότε, το '97 ότι τους διώχνουν για να φτιάξουν πράσινο και να ανοίξουν τον δρόμο, αλλά τίποτα. Τα σπίτια έρημα, στη γειτονιά κανείς (...) Το σπίτι αυτό το παλιό θέλει φροντίδα, η αυλή θέλει ξάπρισμα, δεν μπορεί να είναι έτσι βρόμικη (...)».

στημένοι κάτω στο πιο ανθυγιεινό τμήμα της πόλης γύρω από το λιμάνι, αλλά και μετά την απελευθέρωση δεν υπήρχαν Εβραίοι στην Άνω Πόλη ή σπανιότατα. (...)»

Τ. Αλαβέρας
Απ' αφορμή (1978).

Επιβίωση και συναισθήματα

«Εκεί πάνω, στις φτωχογειτονιές, όπου η διαμαρτυρία κατακωνιαζόταν πολύ βαθύτερα στον αγώνα μιας σκληρής επιβίωσης, υπόβοσκε η έκρηξη των συναισθημάτων ...»

Ν. Μπακόλας
Η μεγάλη Πλατεία (1987)

Ένα «παλάτι» στον τουρκομαχαλά ...

«Ζούσε μόνος, στην επάνω πόλη, είχε ένα κήπο όλο τριανταφυλλίες, και στην εξώπορτα το αγιόκλημα, κόκκινους μπερντέδες στα παράθυρα και κυκλοφορούσε θρύλος μες στον τουρκομαχαλά, ότι το 'χε σαν παλάτι στολισμένο, όλο λάμπες ακριβές κι' άλλα πολύτιμα. (...) Ξανάπιασε την περιπλάνηση, γεύτηκε το καλντερίμι, το κροτάλισμα των τακουινιών του, κάποιες ευωδιές ή τσίκνες από μαγειρέματα αόρατα, πάνω ένας κόσμος από δέντρα που διαλαλούνε την ανθοφορία τους (...) Περνώντας από μια σκισηματιά του κάστρου, έβλεπε έναν κόσμο καντηλέρια κάτω από τα πόδια του. (...)».

Τ Ε Λ Ο Σ Α Μ Ε Ρ Ο Υ Σ

Η Άνω Πόλη μετά την έλευση των προσφύγων (προς το τέλος της δεκαετίας του '20.)

του **Μανόλη Μανωλεδάκη**
Δρ. Αρχαιολογίας

Το αρχαίο φρούριο στην κορυφή του Χορτιάτη

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και τα κινητά ευρήματα

Η πρώτη έρευνα αυτών των οικοδομικών κατάλοιπων στο πλάτωμα της κορυφής του Χορτιάτη οφείλεται σε μέλη των στρατιωτικών δυνάμεων της Γαλλίας και της Αγγλίας, που βρίσκονταν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Το 1917 Γάλλοι στρατιωτικοί διενήργησαν σύντομη ανασκαφή, ενώ τον Ιούλιο του επόμενου έτους επισκέφτηκαν το χώρο οι Άγγλοι αρχαιολόγοι και στρατιωτικοί W. Cooksey και A.M. Woodward. Οι δύο Άγγλοι, κατέγραψαν τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που είδαν και δημοσίευσαν τα αποτελέσματα της έρευνάς τους στο ετήσιο περιοδικό της Βρετανικής Σχολής Αθηνών¹ (γνωστής παλιότερα και ως Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής), όπως έκαναν – αυτοί ή άλλοι συνάδελφοί τους – και σε αρκετές άλλες περιπτώσεις αρχαιολογικών χώρων της Μακεδονίας.

Από τα «πολλά ίχνη αρχαίας εγκατάστασης» που είδαν, περιγράφουν στην έκθεσή τους τα ακόλουθα: στο βόρειο τμήμα του πλατώματος (α) μία ρηχή δεξαμενή για την περισυλλογή του νερού της βροχής, όπως υποστηρίζουν, (εικ. 4, σημείο Γ), (β) μία κυψελωτή στέρνα λίγο νοτιότερα (σημείο Σ), (γ) το στόμιο ενός φρεατίου από σχιστόλιθους στα ΝΔ της στέρνας, (δ) τα λείψανα μιας θολωτής κατασκευής στην ίδια περιοχή, που αποκαλούν «τάφο» (σημείο Κ) και (ε) ένα μεγάλο μπλοκ μαρμάρου σε κοντινή απόσταση από το (δ). Πιο εντυπωσιακά φαίνεται να είναι τα κατάλοιπα στο νότιο τμήμα του πλατώματος. Εκεί, στο νότιο άκρο αναφέρονται (στ) τα λείψανα ενός «θολωτού τάφου», διαμέτρου 12 ποδών, φτιαγμένου από ντόπια πέτρα και με τοίχους σωζόμενους ύψους 2,5 ποδών, στην είσοδο του οποίου (στο Β τμήμα του) οδηγούσε στενός διάδρομος. Ένας σωρός από πεσμένους λίθους στα ανατολικά της κατασκευής υποδηλώνει, πάντα κατά τους Cooksey και Woodward, ότι εκεί υπήρχε και δεύτερο κτίσμα. Τέλος, στη ΝΑ γωνία του χώρου αναφέρεται (ζ) τμήμα τείχους με κατεύθυνση Α-Δ, με δέκα δόμους

Στα ανατολικά της Θεσσαλονίκης δεσπόζει το βουνό του Χορτιάτη (εικ. 1). Το πλάτωμα της κορυφής του, στα 1201 μ. (εικ. 2, η δεξιά κορυφή), είναι το ψηλότερο σημείο σε μια μεγάλη περιοχή και έχει εκτενή θέα στον Θερμαϊκό και το ΒΔ Αιγαίο (εικ. 3). Προσφέρεται επομένως ως άριστο παρατηρητήριο ενός μεγάλου τμήματος της Μακεδονίας και γι' αυτό χρησιμοποιείται σήμερα για σχετικούς (στρατιωτικούς) σκοπούς. Φαίνεται όμως ότι η συγκεκριμένη χρήση του δεν είναι επινόηση των σύγχρονων στρατιωτικών και αυτό προκύπτει από τα αρχαία και βυζαντινά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, που ήταν ορατά εκεί μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Άποψη του δυτικού τμήματος του Χορτιάτη από το Πανόραμα. Στα δεξιά η ψηλότερη κορυφή του βουνού (1201μ.).

Χάρτης της περιοχής του Χορτιάτη (απόσπασμα ανάγλυφου χάρτη Μακεδονίας-Θράκης, «Εθνικό Κέντρο Χαρτών και Χαρτογραφικής Κληρονομιάς» - Εθνική Χαρτοθήκη).

χοντροδουλεμένων λίθων. Οι δύο Άγγλοι προσθέτουν στο τέλος της έκθεσής τους ότι βρέθηκαν στο χώρο και πολλά θραύσματα κεραμικής, καθώς και ένα λίθινο εργαλείο, για τα οποία δεν παρέχονται περισσότερες πληροφορίες.

Από τότε και μέχρι το τέλος του επόμενου μεγάλου πολέμου δεν έγινε καμία άλλη έρευνα στην κορυφή του Κισσού. Το 1945 επισκέφτηκε το χώρο ο καθηγητής Γεώργιος Μπακαλάκης, κάτι που επανέλαβε αρκετές φορές μέσα σε μια δεκαετία. Ο Μπακαλάκης εξέταζε τα κινητά ευρήματα και διατύπωνε παρατηρήσεις για τη χρήση των πολύ αποσπασματικά σωζόμενων κτισμάτων, τις οποίες και δημοσίευσε στα μέσα της δεκαετίας του 1950². Από τη δημοσίευση αυτή φαίνεται ότι ο Μπακαλάκης δεν είδε κάποια από τα λείψανα που είδαν οι Cooksey και Woodward, όπως το φρεάτιο (γ), το μαρμάρινο μπλοκ (ε) και το «θολωτό τάφο» στο νότιο άκρο (στ), ενώ παρατήρησε άλλα, που δεν ανέφεραν οι Άγγλοι. Στις μέρες του κατασκευάστηκε νέος δρόμος προς το πλάτωμα και έγιναν εκτεταμένες εκσκαφές – για άγνωστους λόγους – σε δύο σημεία (εικ. 4, με σκίαση), κάτι που θα μπορούσε να δικαιολογεί την καταστροφή κάποιων από τα λείψανα που είδαν οι Άγγλοι.

Στα επιπλέον κατάλοιπα που αναφέρει ο Μπακαλάκης ανήκει (α) το μεγαλύτερο τμήμα του αρχαίου περιβόλου, κυρίως η ανατολική του πλευρά (εικ. 4, ΤΤ), με μία τριγωνική (εικ. 4, σημείο Φ και εικ. 5) και δύο ορθογώνιες πυργοειδείς προεξοχές. Το πάχος του τείχους ήταν δύο μέτρα, όσο και το μέγιστο σωζόμενο ύψος του. Επίσης, (β) μία δεξαμενή σκαλισμένη στο βράχο με θολωτή οροφή (εικ. 4, σημείο δ), (γ) πολλά τμήματα τοίχων αρχαίων και βυζαντινών κτισμάτων (τα βυζαντινά κυρίως στο σημείο Β της εικ. 4), καθώς και (δ) δύο λαξευτά στο βράχο σκαλοπάτια (εικ. 4, σημείο Λ). Κοντά στους τοίχους βρέθηκαν θραύσματα κεραμιδιών και χρηστικών αγγείων, ενώ σε ό,τι αφορά τα σκαλοπάτια, ο Μπακαλάκης θεωρεί ότι αποτελούσαν ίσως θεμέλια αρχαίου κτιρίου, αναφέρει πάντως και την παράδοση που μέχρι πρόσφατα διατηρούσαν οι κάτοικοι του Χορτιάτη, ότι δηλαδή είχε γονατίσει σε αυτά ο Χριστός³.

Στα κινητά ευρήματα που περισυνελέγησαν κατά τις επισκέψεις του Μπακαλάκη και τις εκσκαφές της αρχής της δεκαετίας του 1950 συγκαταλέγονται όστρακα από οξυπύθμενους αμφορείς, μελαμβραφή, κυρίως αττικά, και άβαφα αγγεία, ενσφράγιστες λαβές αμφορέων (3^{ου}-2^{ου} αιώνα π.Χ.), ένα θραύσμα από άβαφο λύχνο, σιδερένιες αιχμές βελών και δοράτων, σιδερένιοι σαιρωτήρες, ένας λίθινος τριπήρας (:), ένα αργυρό τετράδραχμο Βασιλέως Αλεξάνδρου⁴ και θραύσματα δύο βυζαντινών πινακίων (το ένα εφυσλωμένο) του 14^{ου} αιώνα (εικ. 6)⁵. Αξίζει να προσθέσουμε ότι κάτοικοι του Χορτιάτη που είχαν εργαστεί για την εγκατάσταση του ραντάρ στην περιοχή (βλ. αμέσως παρακάτω) αναφέρουν ότι είχαν βρει εκεί πολυάριθμα θραύσματα πήλινων λύχνων και πολλές πλάκες μολύβδου.

Επιθυμία του Μπακαλάκη ήταν, όπως λέει ο ίδιος, να διενεργήσει ανασκαφή στο χώρο του πλατώματος. Η επιθυμία του αυτή όμως δεν έγινε πραγματικότητα, καθώς το 1955 χτίστηκε εκεί το ραντάρ της Πολεμικής Αεροπορίας. Η εγκατάσταση αυτή απέκλεισε για πάντα οποιαδήποτε δυνατότητα ή έστω ελπίδα μελλοντικής έρευνας των αρχαίων καταλοίπων, αφού ολόκληρο το πλάτωμα καλύφθηκε από τα στρατιωτικά κτίσματα, για την κατασκευή των οποίων ισοπεδώθηκε ο χώρος σε όλη του την έκταση. Σήμερα δεν είναι πια ορατό κανένα ίχνος αρχαίας ή βυζαντινής κατασκευής⁶ και φυσικά η πρόσβαση στην περιοχή απαγορεύεται από πολύ χαμηλότερο από αυτό της κορυφής σημείο. Έτσι, τα μόνα στοιχεία που γνωρίζουμε για τα αρχαία κατά-

¹ W. Cooksey – A.M. Woodward, «Sites on and near the Hortiach Plateau», *BSA XXIII* (1918-1919), 57-58. Στη σημ. 2 της σελ. 57 αναφέρουν τις πρώτες ανασκαφικές έρευνες των Γάλλων στρατιωτικών.

² Γ. Μπακαλάκης, «Κισσός», *Μακεδονικά* 3 (1953-1955), 353-362.

³ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 353 κ.ε. Βλ. και στη συνέχεια.

⁴ Στον εμπροσθότυπο κεφαλή Ηρακλή-Αλεξάνδρου με λεοντή, στον οπισθότυπο ένθρονος Ζευς με αετό στο δεξί χέρι και σκήπτρο στο αριστερό. Επιγραφή ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Διάμ. 0,025μ. Ο Μπακαλάκης το χρονολογεί πριν από το 325 π.Χ. και το συγκρίνει με παρόμοια νομίσματα που εκδόθηκαν στην Αμφίπολη. Η τύχη του νομίσματος σήμερα αγνοείται.

⁵ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 356 κ.ε., με χρονολογήσεις μερικών από τα ευρήματα, και πίν. 2β-γ. Εκτός από λίγα όστρακα και τον τριπήρα(:) στο Μουσείο Εκμαγείων του Α.Π.Θ., τα υπόλοιπα ευρήματα δεν μπόρεσα να τα εντοπίσω πουθενά, αν και ο Μπακαλάκης αναφέρει ότι μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Εκμαγείων. Δεν βρέθηκαν ούτε κατά την πρόσφατη καταγραφή των ευρημάτων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, με αφορμή τη μεταφορά της ΙΣΤ' ΕΠΚΑ στο νέο της χώρο.

⁶ Αυτό διαπίστωσα κατά την επίσκεψή μου στο χώρο τον Ιούλιο του 2005. Θα ήθελα στο σημείο αυτό να ευχαριστήσω τον τότε υποδιοικητή του 1^{ου} ΚΕΠ (Κέντρου Ελέγχου Περιοχής), σμήναρχο κ. Βασίλειο Μάντισο, που μου έδωσε την άδεια να επισκεφτώ το χώρο. Τουλάχιστον αποζημιώθηκε από τη μοναδική θέα που παρέχει η κορυφή του Χορτιάτη στην Κ. Μακεδονία και τον Θερμαϊκό κόλπο.

⁷ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 353. Οι N.G.L. Hammond – G.T. Griffith, *A History of Macedonia II*, Oxford (1979), 197, αναφέρουν εσφαλμένα ότι το μήκος του περιβόλου έφτανε τα 600μ.

⁸ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 360.

⁹ N.G.L. Hammond, *A History of Macedonia I*, Oxford 1972, 187 (Το τρίτομο αυτό έργο κυκλοφορεί και σε ελληνική μετάφραση, αν και με αρκετές αδυναμίες: *Ιστορία της Μακεδονίας*, εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1995. Εδώ: τ. Α', σελ. 211). Hammond – Griffith, ό.π. (σημ. 7), 197 (στην ελληνική μετάφραση τ. Β', σελ. 231-232). N.G.L. Hammond, *The Miracle that was Macedonia*, London 1991, 48 (και σε ελληνική μετάφραση του Φ.Κ. Βώρου: *Το θαύμα που δημιούργησε η Μακεδονία*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα (1995), 109). Ο Hammond συγκρίνει το οχυρό του Κισσού με εκείνο στο Κλειδί (Δεμίρ Καπού) και αναφέρει ότι είναι πολύ μικρότερο και απλούστερο από τα οχυρά των ελληνικών πόλεων στη Χαλκιδική τον 4^ο αιώνα π.Χ.

¹⁰ Βλ. σχετικά στο επόμενο κεφάλαιο.

¹¹ *RE* XI.1, s.v. Kissos 3, 522 (Oberhummer). Ντ. Χριστιανόπουλος, *Η αρχαία Θέρμη και η ίδρυση της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη (1991), 56, σημ.

95. Αναφέρεται και από την Ε.Φ. Πουλάκη, *Χία και Ανθεμούσια*, Κατερίνη (2001), 164, σημ. 2.

¹² Απόδοση στη δημοτική από την ακριβή μετάφραση του Ν. Μοσχόπουλου, «Η Ελλάς κατά τον Εβλιά Τσελεμπί», *ΕΕΒΣ* 16 (1940), 362.

¹³ Για το θέμα αυτό βλ. Μ. Μανωλεδάκης, *Από τον Κισσό στον Χορτιάτη*, Θεσσαλονίκη (2007), 23-25, με τη σχετική βιβλιογραφία.

¹⁴ «...επωνόμασε δε (Κάσσανδρος) την πόλιν από

Θέα από την κορυφή του Χορτιάτη προς τα δυτικά. Αριστερά διακρίνεται η Θέρμη, δεξιά το Πανόραμα και στο βάθος τμήμα της Θεσσαλονίκης.

λοιπα του πλατώματος είναι τα όσα αναφέρονται από τους Cooksey και Woodward και τον Μπακαλάκη. Με βάση αυτά και ορισμένες γραπτές πηγές της βυζαντινής περιόδου, μπορούμε σήμερα να αναζητήσουμε κάποια στοιχεία της ιστορίας αυτού του χώρου.

Οι αρχαίοι χρόνοι

Γνωρίζουμε λοιπόν ότι στην κορυφή του βουνού υπήρχαν μέχρι το 1955 τα υπολείμματα ενός αρχαίου περιβόλου σε σχήμα πελώριου πέλματος (εικ. 4), διαστάσεων περίπου 250Χ40-60μ.⁷, ο οποίος περιέκλειε αρχιτεκτονικά λείψανα από δεξαμενές, απλές οικοδομές και άλλα κτίσματα των αρχαίων και των βυζαντινών χρόνων. Έτσι τα βασικά ερωτήματα που ανακύπτουν αφορούν στη χρονολόγηση της κατασκευής του περιβόλου, στη χρήση του και στους χρήστες του.

Ο Μπακαλάκης χρονολόγησε την κατασκευή του περιβόλου στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ., με βάση τα όστρακα των μελαμβαφών αγγείων, αλλά δυσκολεύτηκε να προσδιορίσει τη χρήση του. Απέκλεισε το ενδεχόμενο να πρόκειται για ακρόπολη ή πόλη, διατύπωσε επιφυλάξεις για το κατά πόσο θα μπορούσε να υπάρχει εκεί Ιερό, κυρίως λόγω της απουσίας κάποιου ευρήματος που θα ενίσχυε μια τέτοια πιθανότητα, και θεώρησε πιθανότερο να πρόκειται για κάποιο φρούριο, που πάντως δύσκολα θα δικαιολογούσε εκεί τον 4^ο αιώνα π.Χ.⁸ Ο N.G.L. Hammond χρονολόγησε τον περίβολο στην περίοδο 375-360 π.Χ. και εξέφρασε την άποψη ότι θα μπορούσε να αποτελεί την ακρόπολη της πόλης του Κισσού, που χτίστηκε τότε, επειδή ήταν ορατός ο κίνδυνος απόβασης των Αθηναίων στην περιοχή από τον Θερμαϊκό και εισβολής στον Κισσό από την πλευρά της Χαλκιδικής.⁹

Σε ό,τι αφορά τη χρήση του περιβόλου, είναι πράγματι πολύ πιθανό, σχεδόν βέβαιο, ότι επρόκειτο για κάποιο φρούριο. Σ' αυτό συνηγορούν διάφορα στοιχεία. Ένα από αυτά είναι το ίδιο το σημείο στο οποίο χτίστηκε. Η κορυφή του Χορτιάτη, με υψόμετρο 1.201 μ., είναι το ψηλότερο σημείο σε μια μεγάλη περιοχή, που ορίζεται (από δυτικά προς ανατολικά) από τον Όλυμπο, τα Πιέρια, το Βέρμιο, το Πάικο, τα Κρούσια, το Μενοίκιο, το Παγγαίο και τον Άθω, και έχει εκτενή θέα στον Θερμαϊκό και το ΒΔ Αιγαίο. Δεν είναι τυχαίο ότι η θέση αυτή εκτιμήθηκε για τα συγκεκριμένα προσόντα της και από τους σύγχρονους στρατιωτικούς.

Ένα άλλο στοιχείο είναι η σημαντική παρουσία βελών και δοράτων ανάμεσα στα κινητά ευρήματα των αρχαίων χρόνων, αλλά και δεξαμενών, ενώ και οι πλάκες μολύβδου, που μαρτυρείται ότι βρέθηκαν εκεί κατά την κατασκευή των ραντάρ, θα μπορούσαν και αυτές να παραπέμπουν σε στρατιωτική χρήση, έστω και σε υστερότερες εποχές, πράγμα που δείχνει όμως μια συνέχεια στη λειτουργία του χώρου.¹⁰

Πράγματι, η πιθανότητα να επρόκειτο για Ιερό δεν ενισχύεται ούτε από τα αρχιτεκτονικά λείψανα ούτε από τα κινητά ευρήματα, ενώ είναι προφανές ότι πόλη δεν θα μπορούσε να υπάρχει εκεί σε καμία περίπτωση, όπως θέλει μία άποψη που μιλάει για την πόλη του Κισσού¹¹. Η κορυφή του Χορτιάτη είναι ένα σημείο με πολύ μεγάλο υψόμετρο και εξαιρετικά ψυχρό, ιδίως κατά την αρχαιότητα, κλίμα. Ενδεικτικές για την κατάσταση που πρέπει να επικρατούσε εκεί μέχρι και πριν από μερικούς αιώνες είναι τόσο η πληροφορία του Ξενοφώντα (5^{ος}-4^{ος} αιώνες π.Χ.) για την άγρια πανίδα του βουνού: «Λέοντες δε, παρδάλεις, λύγκες, πάνθηρες, άρκτοι και τάλλα όσα εστί τοιαύτα θηρία αλίσκεται εν ξέναις χώραις περί το Πάγγαιον όρος και τον Κιτόν τον υπέρ της Μακεδονίας, τα δ' εν τω Ολύμπω τω Μυσίω και εν Πίνδω, τα δ' εν τη Νύση τη υπέρ της Συρίας και προς τοις άλλοις όρεσιν, όσα οιά τ' εστί τρέφειν τοιαύτα.» (Κυνηγετικός XI.1), όσο και η μαρτυρία του περιηγητή Εβλία Τσελεμπί (17^{ος} αιώνας μ.Χ.) για το χιόνι και τους πάγους που σκέπαζαν την κορυφή όλες τις εποχές του χρόνου: «Είναι βουνό με μεγάλο υψόμετρο, που υψώνεται στους ουρανούς. Στην ψηλή κορυφή του δεν λείπουν χιόνια, πάγοι

της εαυτού γυναικός Θεσσαλονίκης, Φιλίππου δε του Αμύντου θυγατρός, καθελών τα εν τη Κρουσίδι πολίσματα και τα εν τω Θερμαίω κόλπω περί εξ και είκοσι και συνοικήσας εις εν' η δε μητρόπολις της νυν Μακεδονίας εστί. των δε συνοικισθεισών ην Απολλωνία και Χαλάστρα και Θέρμα και Γαρησκός και Αινέα και Κισσός...» (VII, απ. 21) και:

«Ότι μετά τον Αξιόν ποταμόν η Θεσσαλονίκη εστί πόλις...κτίσμα δ' εστί Κασσάνδρου, ως επί τω ονόματι της εαυτού γυναικός...ωνόμασε' μετώκοισε δε τα πέριξ πολίχνια εις αυτήν, οίον Χαλάστραν, Αινέαν, Κισσόν και τινα καί άλλα...» (VII, απ. 24).

¹⁵ Για όλα τα στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν στον εντοπισμό της περιοχής της πόλης του Κισσού βλ. Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 43-63, με την παράθεση και των παλιότερων απόψεων.

¹⁶ Η πόλη του Κισσού πάντως θα πρέπει να απείχε σημαντικά από την εγκατάσταση της κορυφής, έτσι ώστε η τελευταία θα ήταν καλύτερα να αποκαλείται φρούριο ή οχυρό, παρά ακρόπολη.

¹⁷ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 360.

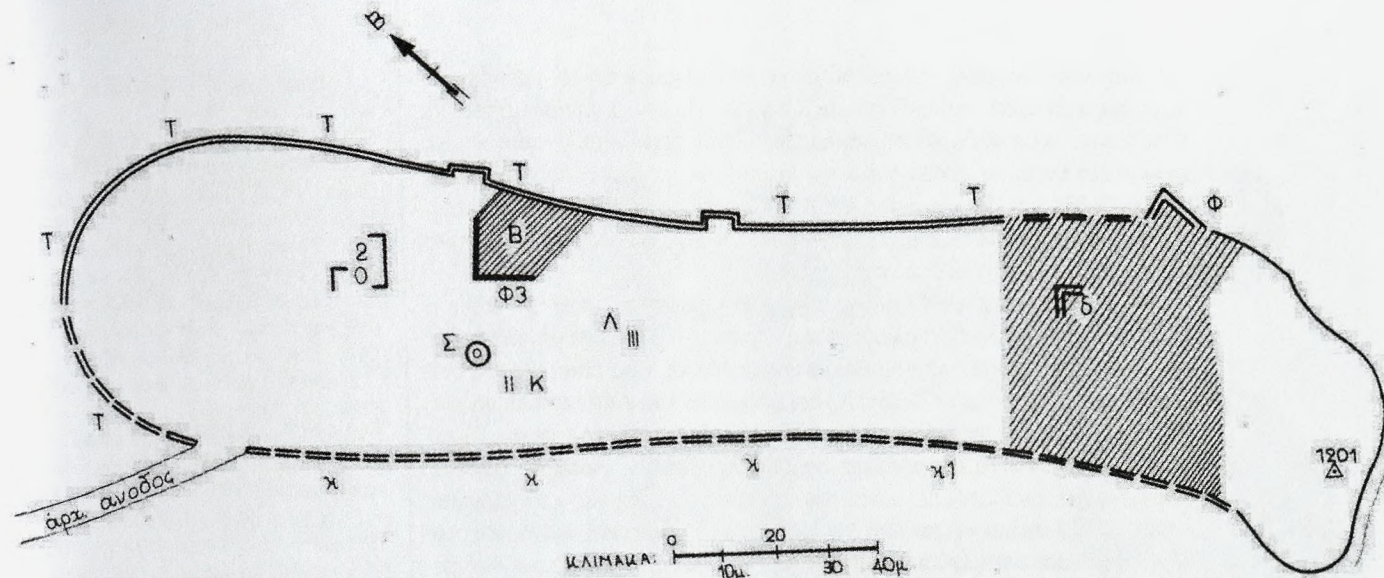
¹⁸ Πρβλ. π.χ. H. Baitinger, Die Angriffswaffen aus Olympia, *OIForsch* XXIX (2001), 6, 42 κ.ε. Ο ίδιος ο Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 359, 360, σημ. 1, υπαινίσσεται την πιθανότητα η αιχμή βέλους που περισυνέλεξε να ανήκει στον 6^ο αιώνα π.Χ. και αναφέρει τα ευρήματα που βρέθηκαν μετά από τις επισκέψεις του. Επιπλέον, ο Hammond, που επίσης χρονολόγησε το φρούριο στον 4^ο αιώνα π.Χ., παρατήρησε πάντως ότι είναι πολύ μικρότερο και απλούστερο από τα οχυρά των ελληνικών πόλεων στη Χαλκιδική τον 4^ο αιώνα π.Χ. (βλ. σημ. 9). Αυτό ωστόσο θα μπορούσε να υποδηλώνει και μία πρωιμότητά του ως προς εκείνα.

¹⁹ Ο Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 354, αναφέρει επίσης ότι το ύψος των δόμων έφτανε τα 30-40 εκ. και ότι το τείχος ήταν κτισμένο από γνεύσιο και ασβεστόλιθο. Ίσως θα έπρεπε να σκεφτούμε και την ύπαρξη του κυρίαρχου στον Χορτιάτη οχυρόλιθου, ο οποίος εμφανίζεται μάλλον και στη φωτογραφία.

²⁰ Πρβλ. ενδεικτικά το φρούριο στην Καλύβα Ξάνθης. Πρόσφατη αναφορά και φωτογραφίες στον τόμο *Θράκη*, που εκδόθηκε από τη Γεν. Γραμμ. Περιφέρειας Αν. Μακεδονίας-Θράκης, 2^η έκδοση (2000), 92-95.

²¹ Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία για τις οχυρώσεις στη νησιωτική Ελλάδα μπορεί κανείς να βρει στο Λ. Μαραγκού, *Αμοργός II. Οι αρχαίοι πύργοι*, Αθήνα (2005), 317-328. Στον ίδιο τόμο υπάρχουν και πολλές φωτογραφίες από οχυρώσεις της Αμοργού του 4^{ου} αι. π.Χ. και μετά, οι οποίες μπορούν κι αυτές να συγκριθούν με τη φωτογραφία του Μπακαλάκη. Μια καλή και συνοπτική περιγραφή της εξέλιξης της τοικοδομίας των φρουρίων από την Εποχή του Σιδήρου μέχρι το τέλος της ελληνιστικής περιόδου μπορεί ο αναγνώστης να δει στον F.E. Winter, *Greek Fortifications*, London (1971), 289-333. Στο σημείο αυτό επιθυμώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους καθηγητές Κλασικής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. κκ. Ι. Ακαμάτη, Σ. Δρούγου και Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού, που πρόθυμα μου διατύπωσαν τις παρατηρήσεις και τις απόψεις τους σχετικά με τη φωτογραφία του Μπακαλάκη και τα χρονολογικά συμπεράσματα στα οποία θα μπορούσε αυτή να οδηγήσει.

²² Για τα λιγοστά στοιχεία που μπορεί κανείς να αντλήσει, ώστε να καταλήξει σε κάποιες γνώσεις ή υποθέσεις για την ιστορία του Κισσού και της

Η κάτοψη του αρχαίου φρουρίου στην κορυφή του Κισσού, κατά τον Γ. Μπακαλάκη.

και κρύσταλλα, τόσο το καλοκαίρι όσο και το χειμώνα» (Οδοιπορικό, κεφ. «Περί των πηγών και ποταμών του όρους Χορτιάτη»¹²).

Τα δύο αυτά κείμενα, πέρα από το σαφή τρόπο με τον οποίον αποδεικνύουν τη μεταβολή των κλιματικών συνθηκών και την αύξηση της θερμοκρασίας με την πάροδο του χρόνου (σήμερα το χιόνι ακόμα και το χειμώνα σπάνια επισκέπτεται την κορυφή του Χορτιάτη), δείχνουν ότι είναι απίθανο να επιλέχθηκε ένα μονίμως κιονοσκεπές σημείο με τέτοια πανίδα για τη δημιουργία ενός οικισμού κατά την αρχαιότητα. Επομένως, δεν υπάρχουν πολλές αμφιβολίες ότι ο χώρος στο πλάτωμα της κορυφής αποτελούσε ένα οχυρό με σημαντική αμυντική λειτουργία, που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί τόσο για παρατήρηση και προειδοποίηση όσο και για προστασία πληθυσμού. Πότε χτίστηκε όμως αυτό το φρούριο και από ποιους;

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ο Hammond θεώρησε ότι το φρούριο θα μπορούσε να αποτελεί την ακρόπολη της πόλης του Κισσού, η οποία θα πρέπει να βρισκόταν σε χαμηλότερο υψόμετρο στο βουνό. Με την πόλη αυτή φαίνεται να συνδέει το φρούριο και ο Μπακαλάκης. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η ταύτιση του όρους που κατά την αρχαιότητα ήταν γνωστό ως Κισσός με τον Χορτιάτη, αν και έχει στο παρελθόν αμφισβητηθεί ορισμένες φορές, θεωρείται πλέον – και σωστά – βέβαιη¹³. Μάλιστα, η κορυφή του Χορτιάτη ακόμα και σήμερα ονομάζεται συχνά Κισσός και έτσι η άποψη του Hammond, που θεωρεί απίθανο να είχε άλλο όνομα η θέση αυτή του φρουρίου στο όρος Κισσός, αποκτά σημαντικό έρεισμα. Πράγματι γνωρίζουμε την ύπαρξη μιας αρχαίας πόλης με το όνομα Κισσός από τον Στράβωνα (VII, απ. 21, 24), ο οποίος την αναφέρει ως ένα από τα είκοσι έξι «πολίσματα» ή «πολίχνια» που βρίσκονταν στην Κρουσίδα ή στον Θερμαϊκό κόλπο και πήραν μέρος στο συνοικισμό που επέβαλε ο Κάσσανδρος για την ίδρυση της Θεσσαλονίκης το 316/5 π.Χ.¹⁴. Η θέση του πολίσματος του Κισσού δεν είναι ακόμα γνωστή, με βάση όμως τα υπάρχοντα στοιχεία, όπως οι (ελάχιστες και έμμεσες) αναφορές των πηγών, οι εντοπισμένοι μέχρι σήμερα αρχαίοι οικισμοί (όλη αταύτιστοι) στις πλαγιές του Χορτιάτη, καθώς και η θέση του σε χάρτες του 16^{ου}-18^{ου} αιώνα, ο Κισσός θα πρέπει μάλλον να βρισκόταν σχετικά κοντά στη Θεσσαλονίκη και στο ομώνυμο του όρος, μάλλον στις ΒΔ του πλαγιές και στα δυτικά της κορυφής¹⁵.

Υπάρχουν συνεπώς ισχυροί λόγοι να θεωρήσουμε ότι το φρούριο της κορυφής χρησιμοποιούνταν από την πόλη του Κισσού, με την οποία τότε θα ήταν λογικό να είχε άμεση οπτική επαφή¹⁶. Ήταν όμως η πόλη αυτή η μόνη στην οποία ανήκε το φρούριο; Και αν ναι, για ποιους λόγους το κατασκεύασε το 375-360 π.Χ. (Hammond) ή στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. (Μπακαλάκης); Και επιπλέον, διέθετε τότε την απαραίτητη οικονομική δυνατότητα για μια τόσο μεγάλη και δαπανηρή κατασκευή;

Το δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. είναι η περίοδος κατά την οποία ο Κισσός, όπως και άλλα 25 πολίσματα της περιοχής, έδωσε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού του στη νεοϊδρυθείσα Θεσσαλονίκη, κάτι που πιθανώς δεν έγινε εντελώς ξαφνικά το 316/5 π.Χ., και η σημασία του στην περιοχή σαφώς υποβαθμίστηκε και επισκιάστηκε από την εμφάνιση της νέας πόλης. Είναι συνεπώς δύσκολο να θεωρήσουμε ότι αυτό το τεράστιο φρούριο χτίστηκε τότε μόνο για τον Κισσό. Δεν είναι τυχαίο ότι η συγκεκριμένη χρονολόγηση προβλημάτιζε ακόμα και τον ίδιο τον Μπακαλάκη¹⁷. Αλλά και ο κίνδυνος του 375-360 π.Χ. που αναφέρει ο Hammond δεν προβάλλεται από τις σωζόμενες πηγές ως τόσο σοβαρός, ώστε να αποτελέσει την αιτία για την κατασκευή του φρουρίου, και πάλι ειδικά για τον Κισσό.

Από την άλλη, οι αιχμές των βελών και των δοράτων, που οι περισσότερες βρέθηκαν μετά τη δημοσίευση του Μπακαλάκη, μπορούν να χρονολογηθούν μέχρι και τον 6^ο αιώνα π.Χ.¹⁸, ενώ ασφαλή χρονολογικά συμπεράσματα δεν μπορούν να εξαχθούν ούτε από το σχήμα της κάτοψης του φρουρίου, που αναγκαστικά ακολουθεί το σχήμα του πλατώματος, ούτε και από το τμήμα του τριγωνικού πύργου που φωτογράφησε και απεικόνισε στο άρθρο του ο Μπακαλάκης (εικ. 5). Η φωτογραφία αυτή –παλιά και κακής ποιότητας– είναι το μόνο στοιχείο που διαθέτουμε για την τοιχοδομία, αφού σήμερα δεν σώζεται απολύτως τίποτα στο χώρο¹⁹. Από αυτήν και μόνο είναι όμως πολύ δύσκολο και ιδιαίτερα παρακινδυνευμένο να διαμορφώσει κανείς αξιόπιστη άποψη ως προς τη χρονολόγηση του τείχους. Το εικονιζόμενο τμήμα φαίνεται πιθανότερο να κατασκευάστηκε από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και μετά, λόγω π.χ. των τραπεζίσσων λίθων, αλλά και ομοιοτήτων με τμήματα τειχών του 4^{ου} αιώνα στη βόρεια Ελλάδα²⁰, ωστόσο θα μπορούσε κανείς να διακρίνει και κάποιες ομοιότητες με αρχαϊκές οχυρώσεις της νησιωτικής Ελλάδας²¹. Και βέβαια δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι το συγκεκριμένο τμήμα του τείχους ανήκει και στην περίοδο κατά την οποία ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά. Συμπερασματικά, το φρούριο θα μπορούσε θεωρητικά να έχει αρχίσει να λειτουργεί οποτεδήποτε από τον 6^ο μέχρι και τον 4^ο αιώνα π.Χ.

Ασφαλώς δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα στοιχεία για την ιστορία της περιοχής εκείνες τις περιόδους είναι ελάχιστα και ιδιαίτερα αποσπασματικά²². Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι τον 6^ο αιώνα π.Χ., ή τουλάχιστον στο μεγαλύτερο τμήμα του, η περιοχή του Κισσού ανήκε στη Θράκη. Ορισμένα κείμενα παρουσιάζουν τον Κισσό ως έδρα Θρακών βασιλέων και δημιουργούν την εντύπωση της γεινιάσής του με τη Μακεδονία. Ο Πausanias (IX.40.8) παραδίδει ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς Κάρανος νίκησε σε μάχη τον Κισσέα, έναν ηγεμόνα γειτονικής χώρας, ενώ και από τη διήγηση του Υγίνου (Fab. 219) που αναφέρεται στην υπόθεση του Αρχελάου του Ευριπίδη προκύπτει γεινιάση της Θράκης με τη Μακεδονία πιθανότατα στην περιοχή του βασιλείου του Κισσέα²³. Τα κείμενα αυτά δείχνουν ότι ο Κισσός βρισκόταν κάποια χρονική στιγμή στη δυτική θρακική παραμεθόριο, γεγονός που τείνει να επιβεβαιωθεί από την ιστορική έρευνα, ιδίως για το δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Η περίοδος κατά την οποία η περιοχή πέρασε στην κυριαρχία των Μακεδόνων θα πρέπει να προσδιοριστεί ανάμεσα στον ύστερο 6^ο αιώνα π.Χ. και το τέλος των Περσικών πολέμων. Στο χρονικό αυτό διάστημα ανήκουν η αναφορά του Ηροδότου (5.94) ότι ο Ιππίας εγκαταστάθηκε στον Ανθεμόντα, ύστερα από πρόταση του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα, τα ευρήματα του αρχαίου νεκροταφείου της Σίνδου, που θεωρείται ότι παρουσιάζουν και

περιοχής του μέχρι τον 4^ο αιώνα π.Χ. βλ. Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 65-74.

²³ Πρβλ. Hammond – Griffith, ό.π. (σημ. 7), 10. A. Harder, «Euripides' Kresphontes and Archelaos», Leiden (1985), 171. Περισσότερα για τα κείμενα αυτά στο Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 26-28.

²⁴ W.L. Adams, «Philip II and the Thracian Frontier», στο: Αρχαία Θράκη. Πρακτικά Β' Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή (1997), τ.1, 82, σημ. 8. Πρβλ. Αικ. Δεσποίνη κ.ά., Σίνδος. Κατάλογος της έκθεσης (1985).

²⁵ Σχετικά βλ. περισσότερα στο Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 68-70.

²⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα «κωμηδόν» ή «κατά κώμας» χτισμένης πόλης αποτελούμενης από ατείστους οικισμούς στη Νότια Ελλάδα είναι η Σπάρτη. Για τη μορφή αυτή των αρχαϊκών πολιτισμών γύρω από τη Θεσσαλονίκη βλ. Κ. Σουέρεφ, «Σημειώσεις ιστορικής τοπογραφίας για τον Θερμαϊκό κόλπο και τις γειτονικές περιοχές», στο: ΜΥΡΤΟΣ. Μελέτες στη μνήμη της Ι. Βοκοπούλου, Θεσσαλονίκη (2000), 480-481, με βιβλιογραφία σχετικά με τον όρο «πόλις» στη σημ. 30. Μ. Τιβέριος, «Εξι χρόνια πανεπιστημιακών ανασκαφών στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης», Εγνατία 5 (1995-2000), 317-318. Ειδικότερα για τον Κισσό βλ. Κ. Σουέρεφ, «Ανατολική παραθερμαϊκή ζώνη 6^{ος}-2^{ος} αι. π.Χ.», Θεσσαλονικέων Πόλις 12 (2003), 48, 51. Πρβλ. και την άποψη του Hammond (Hammond – Griffith 1979, 197, στην ελληνική μετάφραση 231-232) ότι ο Κισσός αποτελούνταν ίσως από μικρές κώμες.

²⁷ Βλ. Τιβέριος, ό.π. (σημ. 26), 314 κ.ε., με επιπλέον βιβλιογραφία.

²⁸ Βλ. ενδεικτικά Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 32-42.

²⁹ Πρβλ. Μ.Α. Τιβέριος, «Οι ιστορικοί χρόνοι στην περιοχή της Θεσσαλονίκης πριν από την ίδρυσή της», στο: Θεσσαλονίκη. Ιστορία και πολιτισμός (επιμ. Ι.Κ. Χασιώτης), Θεσσαλονίκη (1997), 61, ο οποίος αναφέρει για τους οικισμούς της περιοχής που βρίσκονταν κοντά μεταξύ τους ότι «σίγουρα οι σχέσεις τους θα γίνονταν στενότερες σε περιπτώσεις αντιμετώπισης εξωτερικών κινδύνων».

³⁰ Αξίζει να παραβάλει κανείς εδώ και την πεποίθηση της ενετικής Γερουσίας το 1424 ότι από το κάστρο του Χορτιάτη, που θα πρέπει μάλλον να ταυτιστεί με αυτό το φρούριο, εξαρτιόταν η τύχη όλων των γύρω χωριών, ακόμα και της Θεσσαλονίκης (βλ. στο επόμενο κεφάλαιο).

³¹ Σχετικές παρατηρήσεις στο Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 71-75.

³² Για το ζήτημα αυτό της μετονομασίας του βουνού βλ. Μανωλεδάκης, ό.π. (σημ. 13), 79-84.

³³ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 354, 360.

³⁴ Ε. Καλτσονιάννη – Σ. Κοτζάμπαση – Η. Παρασκευοπούλου, Η Θεσσαλονίκη στη βυζαντινή λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη 2002, 132.

³⁵ Η διατύπωση της άποψης αυτής οφείλεται στη σχετική συζήτηση που είχα με τον καθηγητή Βυζαντινής Αρχαιολογίας κ. Α. Μέντζο.

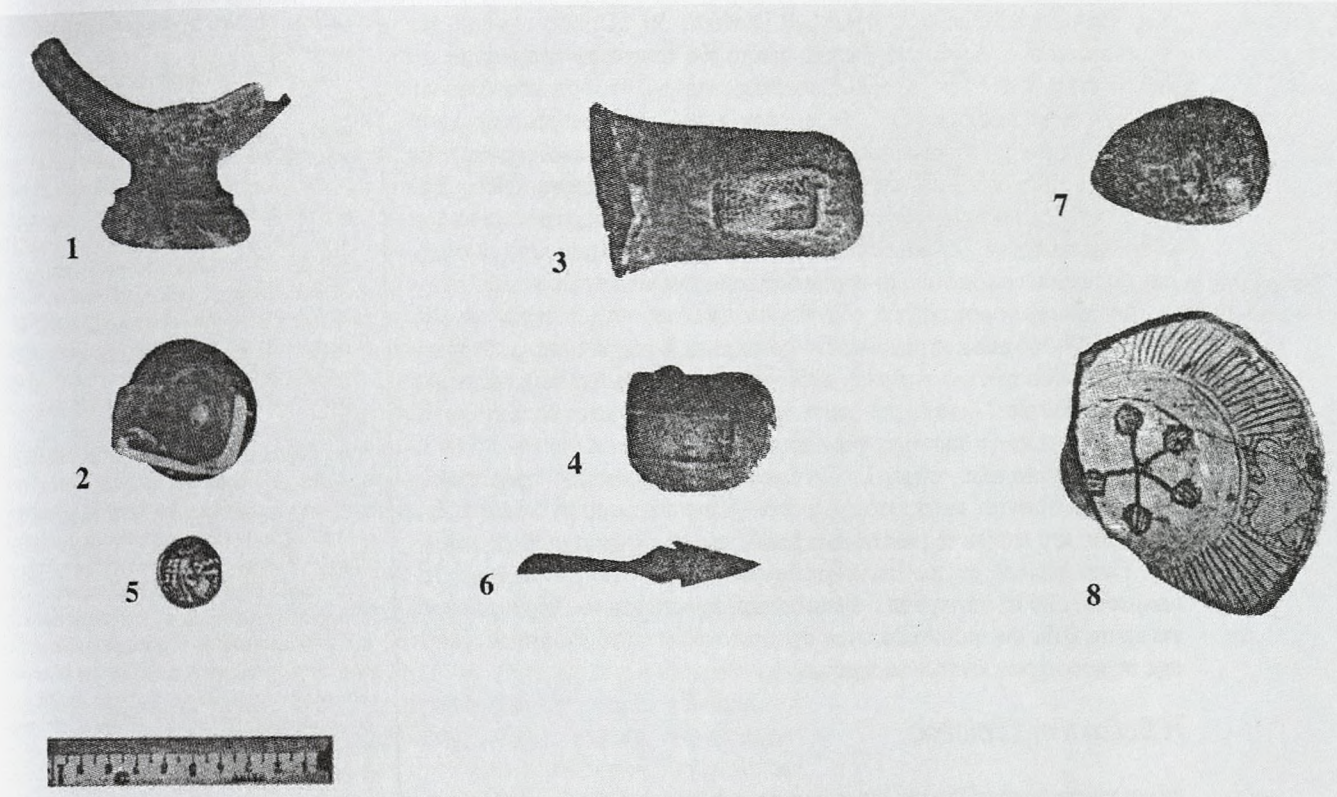
³⁶ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 354-356.

³⁷ Βλ. πιο πάνω, στο κεφάλαιο για τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

³⁸ Βλ. J. Cvijic, Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Altserbien, Gotha (1908), 252. Cooksey – Woodward, ό.π. (σημ. 1), 55 κ.ε.

³⁹ Μπακαλάκης, ό.π. (σημ. 2), 355-356.

⁴⁰ Για το ναό βλ. πιο πρόσφατα Μανωλεδάκης,

Μερικά από τα κινητά ευρήματα που βρέθηκαν στο φρούριο του Κισσού.

θρακικές και μακεδονικές επιδράσεις, υποδηλώνοντας έτσι τη θέση του οικισμού στα θρακομακεδονικά σύνορα²⁴, καθώς και οι πληροφορίες για σημαντική επέκταση του μακεδονικού βασιλείου προς τα ανατολικά επί βασιλείας Αλεξάνδρου Α', μετά την ήττα των Περσών το 479 π.Χ.²⁵.

Έτσι, θα μπορούσε να δικαιολογηθεί ιστορικά η ύπαρξη του φρουρίου στην κορυφή του βουνού στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αιώνα π.Χ. Εκείνη την εποχή η κατασκευή του οχυρού στο ψηλότερο σημείο της ευρύτερης περιοχής ήταν αναγκαία για τους κατοίκους του Κισσού, που προσπαθούσαν να υπερασπιστούν τη χώρα τους σε μάχες με τους Μακεδόνες, όπως αυτή που πέρασε στην παράδοση που διέσωσε ο Πausanias. Ήταν όμως αναγκαία μόνο για τους κατοίκους του Κισσού;

Από τη στιγμή που βρισκόμαστε στους αρχαϊκούς χρόνους και στη θρακική περίοδο της ιστορίας της περιοχής, θα πρέπει να έχουμε υπόψη ορισμένα χαρακτηριστικά των πόλεων εκείνης της εποχής, στα οποία σήμερα συγκλίνει η αρχαιολογική και ιστορική έρευνα. Πρόκειται πιθανότατα όχι για μεμονωμένες πόλεις, αλλά για πολιτικές ενότητες που αποτελούνταν από περισσότερους μικρούς οικισμούς (ένας από τους οποίους ήταν το πολιτικό-οικονομικό κέντρο) χτισμένους μέσα στα όρια μιας «χώρας», που κατοικούνταν από άτομα της ίδιας φυλής. Τα πολίσματα αυτά ήταν ατείστα και βρίσκονταν στα ανώτατα τμήματα λόφων, σε «τούμπες επί τραπέζης» ή «τράπεζες»²⁶. Αυτό θα πρέπει να ίσχυε και για τον Κισσό, όπως υποστηρίζεται ότι ίσχυε και για τη Θέρμη, μια ακόμα από τις είκοσι έξι πολίνες του συνοικισμού της Θεσσαλονίκης²⁷.

Στις υπώρειες του Χορτιάτη και με οπτική επαφή με την κορυφή έχουν εντοπιστεί ίχνη αρχαίων οικισμών σε αρκετά σημεία²⁸. Το αν ανήκαν όλοι στην ίδια πόλη (στον Κισσό;) είναι άγνωστο και μάλλον απίθανο, όπως άγνωστη είναι και η ταυτότητα όλων ανεξαιρέ-

τως. Θα μπορούσε πάντως κανείς να υποθέσει ότι, εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος ότι τα πολιίσματα ήταν ατείχιστα, θα τους ήταν απαραίτητη όχι μόνο η ύπαρξη ενός οχυρού όπως αυτό της κορυφής του Χορτιάτη, αλλά και μία συνεργασία μεταξύ τους²⁹. Το φρούριο λοιπόν αυτό, αν είναι πράγματι δημιουργήμα του 6^{ου} αιώνα π.Χ., δεδομένου και του μεγέθους και του κόστους κατασκευής και διατήρησής του, αλλά και της θέσης του, είναι πιθανό να κατασκευάστηκε και να χρησιμοποιούνταν από περισσότερους του ενός οικισμούς, στους οποίους σίγουρα θα περιλαμβανόταν και ο Κισσός, που θα πρέπει να ήταν από τα σημαντικότερα πολιίσματα του βουνού³⁰.

Αν πάλι είναι υστερότερο, τότε θα χτίστηκε από τους Μακεδόνες, και μάλλον όχι τόσο από ένα μεμονωμένο πόλισμα, με βάση τα προαναφερθέντα δεδομένα, όσο από μια κεντρική, πλέον, εξουσία, όπως η ηγεσία του μακεδονικού βασιλείου. Αυτό θα μπορούσε να έχει συμβεί αμέσως μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Μακεδόνες, προκειμένου αυτοί να ελέγξουν καλύτερα τα νέα τους εδάφη. Σε ό,τι αφορά τον 4^ο αιώνα π.Χ., πολλές οχυρώσεις αποδίδονται, για παράδειγμα, στον Φίλιππο Β', κατά τη διάρκεια της βασιλείας του οποίου το μακεδονικό βασίλειο αύξησε σημαντικά τα εδάφη του. Είναι φανερό ότι πιο συγκεκριμένα συμπεράσματα δεν μπορούν να υπάρχουν, από τη στιγμή που η εγκατάσταση του ραντάρ το 1955 αφαίρεσε για πάντα κάθε δυνατότητα έρευνας αρχιτεκτονικών λειψάνων και αναζήτησης περισσότερων κινητών ευρημάτων.

Η βυζαντινή περίοδος

Αν για την τύχη της πόλης του Κισσού μετά τον συνοικισμό της Θεσσαλονίκης δεν γνωρίζουμε απολύτως τίποτα³¹, δεν ισχύει το ίδιο και με το φρούριο της κορυφής του ομώνυμου όρους, το οποίο φαίνεται ότι διατήρησε τη λειτουργία και τη σημασία του και στις μεταγενέστερες εποχές, όταν πια το βουνό είχε αλλάξει το όνομά του σε «Χορτιάτης»³².

Σημειώθηκε ήδη ότι ο Μπακαλάκης βρήκε εκεί λείψανα βυζαντινών κτισμάτων και θραύσματα δύο βυζαντινών πινακίων (π.χ. εικ. 6, αρ. 8), τα οποία χρονολόγησε στον 14^ο αιώνα³³. Αυτό σημαίνει ότι ο χώρος χρησιμοποιούνταν και κατά τη βυζαντινή περίοδο και, μολονότι δεν είναι βεβαιωμένο, η χρήση του θα πρέπει να ήταν η ίδια σε όλη τη διάρκεια από την αρχαιότητα μέχρι τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους. Σε ό,τι αφορά τα βυζαντινά κτίσματα τα οποία εντόπισε ο Μπακαλάκης, δεν αναφέρεται κάποιο στοιχείο ενδεικτικό της χρήσης τους. Μία πληροφορία των πηγών θα μπορούσε ωστόσο να είναι σχετική. Πρόκειται για ένα απόσπασμα από το Βίο του Οσίου Φωτίου του Θεσσαλού, όπου αναφέρεται ότι στην κορυφή του Χορτιάτη υπήρχε ναός, τον οποίον ίδρυσε ο Φώπιος:

«Εν μέντοιγε τη κορυφή του όρους εκκλησίαν δειμάμενος, ιερουργείσθαι το θεῖον εν ταύτῃ πεποίηκε λειτουργικῶν και αγίων πνευμάτων ιερὸν σαφῶς οικητήριον, οἷς συνεδοξολόγει και συνενύμει τον μέσον αὐτῶν ὄντα Λόγον, ου τέμμενος αὐτός καθαρὸν και ναὸς εὐτύχανεν ἐμψυχος.» (Arsenij, 20.6-14).

Σύμφωνα με μία άποψη, η εκκλησία και ο ιερὸς δόμος είναι δύο διαφορετικοί ναοί, ο πρώτος στη κορυφή του βουνού, αφιερωμένος στους αγγέλους (ιερά πνεύματα), και ο δεύτερος κοντά στο σπήλαιο όπου διέμενε ο Φώπιος στις υπώρειες του βουνού (Arsenij, 19.6-14), αφιερωμένος στον αρχάγγελο Μιχαήλ³⁴. Θα μπορούσε ωστόσο να πρόκειται για τον ίδιο ναό, αφιερωμένο στον αρχάγγελο Μιχαήλ, στον οποίον ο συντάκτης του κειμένου αναφέρθηκε στο ίδιο σημείο δύο φορές με διαφορετικό τρόπο, για εμφατικούς ή καλολογικούς λόγους³⁵. Επιπλέον, η φράση «Εν μέντοιγε τη κορυφή του όρους» δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι ο ναός ανεγέρθηκε στην κορυφή του Χορτιάτη, δηλαδή μέσα στον περίβολο του φρουρίου, ούτε στην άλλη, τη χαμηλότερη κορυφή (εικ. 2, αριστερά), στις πλαγιές της οποίας χτίστηκε το χωριό Χορτιάτης. Με τον όρο κορυφή ο βιογράφος του Φωτίου, όπως και γενικά οι συγγραφείς της εποχής, είναι δυνατό να εννοεί ένα σημείο ψηλά

ό.π. (σημ. 13), 128-136, με όλη τη σχετική βιβλιογραφία.

⁴¹ Το 14^ο αιώνα ο Εφραίμ Αίνιος, η χρονογραφία του οποίου καλύπτει μια μακρά περίοδο από τη ρωμαϊκή εποχή μέχρι την είσοδο του Μιχαήλ Γ' Παλαιολόγου στην Κωνσταντινούπολη το 1261, αναφερόμενος στο δραστήριο αυτοκράτορα Ιωάννη Γ' Δούκα Βατάτζη (1222-1254), λέει ότι αυτός παρέκαμψε το φρούριο Κισσός της Θράκης, κατευθυνόμενος από τον Ελλήσποντο προς την κωμόπολη των Ζικνών, τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη, την οποία κατέλαβε το 1246 (Χρονογραφία, 8505-8510). Το φρούριο αυτό δεν είναι βέβαια το φρούριο της κορυφής του Χορτιάτη. Ακόμα κι αν η κορυφή αυτή συνέχισε να ονομάζεται Κισσός και στη βυζαντινή περίοδο, σίγουρα πάντως δεν ανήκε τότε στη Θράκη. Άλλωστε, η πορεία του Ιωάννη Γ' Βατάτζη που περιγράφεται αποκλείει την ταύτιση αυτή. Ο αυτοκράτορας πέρασε τον Ελλήσποντο κατευθυνόμενος προς τα δυτικά, μετά πέρασε τον Κισσό και κατόπιν τον ποταμό Έβρο. Άρα ο Κισσός για τον οποίον μιλάει ο Εφραίμ βρίσκεται ανατολικά του Έβρου, σε κάποιο σημείο της Ανατολικής Θράκης. Πρέπει να πρόκειται για το φρούριο της πόλης Κισσός, την οποία αναφέρει το 13^ο αιώνα ο Γεώργιος Ακροπολίτης (Χρον. Συγγρ. 33, 43) και το 14^ο αιώνα ο Ιωάννης Καντακουζηνός (Ιστ. ΙΙ, 21) στην ίδια περιοχή. Η πόλη αυτή τοποθετείται σήμερα από του μελετητές κοντά στην πόλη Kesan της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, ανάμεσα στον ποταμό Έβρο και την Προποντίδα (G. Fatouros – T. Krischer, *Johannes Kantakuzenos, Geschichte* (Übersetzung und Erläuterung), Stuttgart (1986), ΙΙ, 205, σημ. 160). Είναι κατά πάσα πιθανότητα η πόλη της Θράκης που μνημονεύει και ο Ησύχιος (λ. Κισσός).

⁴² Κ. Μέριτζιος, *Μνημεία Μακεδονικής ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, 45. F. Thiriet, *Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Roumanie, II. 1400-1430*, Paris 1959, 216, κείμεν. 1934. Α. Βακαλόπουλος, «Ιστορικές έρευνες έξω από τα τείχη της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 17 (1977), 9. D. Balfour, *Politico-Historical Work of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17 to 1429)*, Wien 1979, 182, σημ. 200. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1969, 85, του ίδιου, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης* 316 π.Χ.-1983, Θεσσαλονίκη 1997, 180-184.

⁴³ Thiriet, ό.π. (σημ. 42), 236-237, κείμεν. 2027. Βλ. και Balfour, ό.π. (σημ. 42), 182, σημ. 200.

⁴⁴ Thiriet, ό.π. (σημ. 42), 271-272, κείμεν. 2186.

στο βουνό.

Επομένως, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με βεβαιότητα ούτε αν ο Φώπιος ίδρυσε στο βουνό έναν ή δύο ναούς, ούτε και σε ποιο σημείο. Η ύπαρξη ενός «εξωκκλησιού», στο οποίο ο Γ. Μπακαλάκης θεώρησε ότι θα έπρεπε να ανήκουν τα λείψανα κάποιου από τα βυζαντινά κτίσματα στο πλάτωμα της κορυφής³⁶, παραμένει μια υπόθεση και ο ναός του Φωτίου δύσκολα μπορεί να τοποθετηθεί στο πλάτωμα αυτό. Ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει η παράδοση που οι κάτοικοι του Χορτιάτη διατηρούσαν μέχρι και πριν από μερικά χρόνια, κατά την οποία στα δύο σκαλοπάτια που εντόπισε ο Μπακαλάκης περίπου στο κέντρο του περιβόλου (εικ. 4, σημείο Λ)³⁷ είχε γονατίσει ο Χριστός. Σύμφωνα με τον Μπακαλάκη, το γεγονός ότι στην αρχή του 20^{ου} αιώνα η κορυφή του Χορτιάτη αποκαλείται από τους ξένους *Kotos*³⁸ οφείλεται στην παράδοση αυτή σχετικά με το πέρασμα του Χριστού από εκεί. Υποστηρίζει δηλαδή ότι κάπως έτσι άκουσαν οι ξένοι τη λέξη Χριστός στο τοπικό ιδίωμα (Ξτός) και καταλήγει υποθέτοντας ότι η παράδοση αυτή αναφέρεται ίσως έμμεσα στην ύπαρξη ενός ναού «αφιερωμένου στη μνήμη της Ανάληψης ή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος»³⁹. Όσο γοητευτική και αν είναι αυτή η σκέψη, αν μάλιστα θυμηθεί κανείς και την ύπαρξη του ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος του 12^{ου} αιώνα στο χωριό Χορτιάτης⁴⁰, παραμένει βέβαια μια αναπόδεικτη υπόθεση. Η χρήση των τόσο αποσπασματικά μέχρι το 1955 σωζόμενων βυζαντινών κτισμάτων θα παραμείνει άγνωστη⁴¹.

Το σίγουρο πάντως είναι ότι το φρούριο του Χορτιάτη είχε ιδιαίτερη στρατιωτική σημασία την εποχή της άλωσης της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους. Το 1423, στις 10 Ιουλίου, ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος, γιος του αυτοκράτορα Μανουήλ Β', αναγκάστηκε να παραδώσει τη Θεσσαλονίκη στους Βενετούς, σε μια περίοδο κατά την οποία ο τουρκικός κλοιός έσφιγγε όλο και περισσότερο γύρω από τα εδάφη της Μακεδονίας. Ο σουλτάνος Μουράτ Β', εξαγριωμένος από την ενετική επέμβαση στην πόλη, συνέλαβε και αιχμαλώτισε έναν Βενετό πρεσβευτή, που είχε πάει στην Αδριανούπολη για να κλείσει μαζί του ειρήνη. Η αντίδραση της ενετικής Γερουσίας ένα χρόνο μετά ήταν η εξής: στις 21 Μαΐου 1424 έδωσε εντολή στον προνοπή της Θεσσαλονίκης Santo Venier και στον Βενετό ναύαρχο στο Αιγαίο να φροντίσουν να κλείσουν ειρήνη με τους Τούρκους και τους εξουσιοδότησε να δαπανήσουν σε φιλοδωρήματα για τους πασάδες μέχρι το ποσό των 5.000 δουκάτων, με τον όρο να απελευθερωθεί ο αιχμάλωτος πρεσβευτής και να δοθούν στους Βενετούς το φρούριο του Χορτιάτη, που είχε στο μεταξύ κατακτηθεί από τους Τούρκους, καθώς και τα χωριά γύρω από τη Θεσσαλονίκη που εξαρτώνται από αυτό, γιατί η κατάληψη του Χορτιάτη θα αύξανε τις αμυντικές δυνατότητες της Θεσσαλονίκης⁴². Όμως οι Βενετοί δεν κατόρθωσαν να πάρουν το φρούριο του Χορτιάτη και από το 1426 παραιτήθηκαν από την αξίωσή τους αυτή, «προκειμένου να επιτευχθεί ειρήνη»⁴³. Στις 3 Μαρτίου του 1430 και ενώ η τουρκική πίεση στη Θεσσαλονίκη αυξανόταν, ανακοίνωσαν ότι συναινούσαν, εκτός των άλλων, στην κατοχή του φρουρίου από τους Τούρκους⁴⁴, οι οποίοι όμως έτσι κι αλλιώς κατέκτησαν λίγες μέρες αργότερα, στις 29 Μαρτίου, και την ίδια τη Θεσσαλονίκη.

Δυστυχώς δεν ονομάζονται τα χωριά που εξαρτούνταν από το κάστρο του Χορτιάτη, γίνεται όμως φανερό ότι το φρούριο της κορυφής ήταν ιδιαίτερα σημαντικό όχι μόνο για τα γύρω χωριά, αλλά και για την άμυνα της ίδιας της Θεσσαλονίκης, γι' αυτό και αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε Βενετούς και Τούρκους.

Μετά την τουρκική κατάκτηση δεν παραδίδεται καμία άλλη μαρτυρία για το φρούριο και απλά γνωρίζουμε μέσα από τις πληροφορίες των Cooksey, Woodward και Μπακαλάκη ότι στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα υπήρχαν στο πλάτωμα της κορυφής μόνο τα ερείπια των αρχαίων και βυζαντινών εγκαταστάσεων και τα λιγοστά κινητά ευρήματα να μαρτυρούν τη μακραίωνη λειτουργία του χώρου, που είναι άγνωστο πότε διακόπηκε. Από το 1955, με την εγκατάσταση του ραντάρ της Πολεμικής Αεροπορίας, η κορυφή του αρχαίου Κισσού άρχισε και πάλι να παίζει ένα στρατιωτικό ρόλο παρόμοιο με εκείνον του μακρινού της παρελθόντος.

Φωτογραφία από την τριγωνική πυργοειδή προεξοχή, όπως αυτή σωζόταν την εποχή του Μπακαλάκη, λίγο πριν την εγκατάσταση του ραντάρ.

του Γρηγόρη Πασχαλίδη
Αναπληρωτή Καθηγητή
Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, Α.Π.Θ.
[επιμέλεια]

Ο Ρεπόρτερ των 5 Ηπείρων

Ο
Σωτήρης Δανέζης
ταξιδεύει στις «θερμές»
περιοχές του πλανήτη και
μας προτρέπει να
πάrouμε θέση σε όσα
συμβαίνουν γύρω μας.

Από τη Σάμο, όπου γεννήθηκε, στο Λονδίνο, όπου σπούδασε δημοσιογραφία και σήμερα πια σε όλο τον κόσμο, όπου εισβάλλει με τις «εμπόλεμες ζώνες». Ο Σωτήρης Δανέζης μπορεί δικαιολογημένα να χαρακτηριστεί ως ένας από τους πλέον πολυταξιδεμένους ρεπόρτερ στο χώρο της ελληνικής δημοσιογραφίας. Το διαβατήριό του αποτελεί από μόνο του αντικείμενο μελέτης. Άλλωστε, η ιδιοτροπία του Σωτήρη να το κουβαλάει πάντα μαζί του, ήταν αυτή που του χάρισε την πρώτη του πραγματικά μεγάλη αποστολή στο εξωτερικό. Για τις ανάγκες του ρεπορτάζ και των ντοκιμαντέρ του Mega έχει βρεθεί στις πιο θερμές περιοχές του πλανήτη και σε περισσότερες από 45 χώρες του κόσμου. Η Βόρεια Κορέα, το Νεπάλ, το Βιετνάμ, η Σιέρα Λεόνε, η Σομαλία, το Ελ Σαλβαδόρ, το Ιράν και η Βιρμανία είναι μόνο μερικές από αυτές. Από την άλλη, μπορεί να τον συναντήσει κανείς να εκφωνεί το βραδινό δελτίο ειδήσεων του «Μεγάλου Καναλιού», είτε να είναι σχολιαστής στο εξωτερικό δελτίο ειδήσεων. Ίσως πάλι να βγάζει φωτογραφίες ετοιμάζοντας την επόμενη έκθεσή του. Εμείς τον συναντήσαμε στη στάση που έκανε στη Θεσσαλονίκη για το Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ. Ο Σωτήρης Δανέζης μοιράστηκε μαζί μας τις απόψεις και τις εμπειρίες του για το ντοκιμαντέρ, την τηλεόραση και τη φωτογραφία, ενώ δεν δίστασε να ομολογήσει πόσο τον έχει αλλάξει η δουλειά που κάνει.

Με ποια κριτήρια θα επιλέξετε την επόμενη «εμπόλεμη ζώνη» που θα επισκεφθείτε; Δεν είναι μόνο ο πόλεμος, σωστά;

Επιλέγουμε θέματα που κρύβουν αλήθειες οι οποίες σε προκαλούν να τις ανακαλύψεις. Θέματα που βρίσκονται στην «πίσω αυλή» της κοινωνίας, θέματα που μόνο μέσα από το ντοκιμαντέρ μπορείς να προσεγγίσεις και να αναδείξεις. Δεν νομίζω ότι υπάρχει κανείς που παρακολουθεί τη δουλειά μας - ειδικά τα τελευταία χρόνια - και πιστεύει ότι η «Εμπόλεμη Ζώνη» είναι ντοκιμαντέρ για τον πόλεμο. Οι «εμπόλεμες ζώνες» με την ευρεία έννοια είναι περισσότερες από τους πολέμους που υπάρχουν στον κόσμο. Εμπόλεμη Ζώνη είναι κάθε σύγκρουση, κοινωνική, οικονομική, πολιτική, σύγκρουση συμφερόντων ή πολιτισμών, που στο επίκεντρό της βρίσκεται ο άνθρωπος.

Η εκπομπή συμπληρώνει φέτος πέντε χρόνια ζωής και έχει αποκτήσει πιστό κοινό. Πόσο ικανοποιημένος είστε από την πορεία της;

Νομίζω ότι ο καθένας, στη θέση μου, θα ήταν ικανοποιημένος γνωρίζοντας πόσο δύσκολο είναι να καθιερωθεί μια σειρά ντοκιμαντέρ σε ένα μεγάλο ιδιωτικό κανάλι. Η «Εμπόλεμη Ζώνη» βρήκε θέση στο πρόγραμμα του Mega, τη στιγμή που οι κανόνες της αγοράς υπαγορεύουν διαφορετικές και ίσως πιο εμπορικές επιλογές. Πιστεύω ότι το Mega διέκρινε νωρίς την τάση ενός νέου, δυναμικού κοινού που αναζητά αυτό το είδος εναλλακτικής ενημέρωσης. Στηρίζει την «Εμπόλεμη Ζώνη» και παράλληλα συμπληρώνει, με αυτή την παραγωγή, την ευρεία γκάμα προγραμμάτων που διαθέτει, τόσο στην ψυχαγωγία όσο και στην ενημέρωση.

Πόσο φιλόξενο είναι το περιβάλλον ενός ιδιωτικού τηλεοπτικού σταθμού, όπως του MEGA για μία σειρά ντοκιμαντέρ;

Ίσως να περίμενε κανείς τη λαιμητόμο της AGB να κρέμεται πάνω από τα κεφάλια μας και τις επιλογές μας να περνούσαν από ειδική έγκριση πριν φτάσουμε στο στάδιο της παραγωγής. Στη δική μας περίπτωση συμβαίνει εντελώς το αντίθετο. Επιλέγουμε μόνοι μας τα θέματά μας, πραγματοποιούμε αποστολές και γυρίσματα στις περιοχές που κρίνουμε ότι είναι απαραίτητο και προβάλλουμε τις απόψεις μας με απόλυτη ελευθερία. Η εμπιστοσύνη, με την οποία μας περιβάλλει το Mega και ειδικότερα ο διευθυντής ειδήσεων και ενημέρωσης Χρήστος Παναγιωτόπουλος, μας δίνουν τη δυνατότητα να σχεδιάσουμε, να πραγματοποιήσουμε και να παρουσιάσουμε οτιδήποτε συμβαίνει στον κόσμο που ζούμε και θεωρούμε σημαντικό για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση κάθε σκεπτόμενου τηλεθεατή.

Τα τελευταία χρόνια το επίπεδο του ντοκιμαντέρ στην Ελλάδα δείχνει να ανεβαίνει, κάτι που φαίνεται μεταξύ άλλων και από τα διεθνή βραβεία που κερδίζουν οι δημιουργοί για τις ταινίες τους. Υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες για περαιτέρω εξέλιξη;

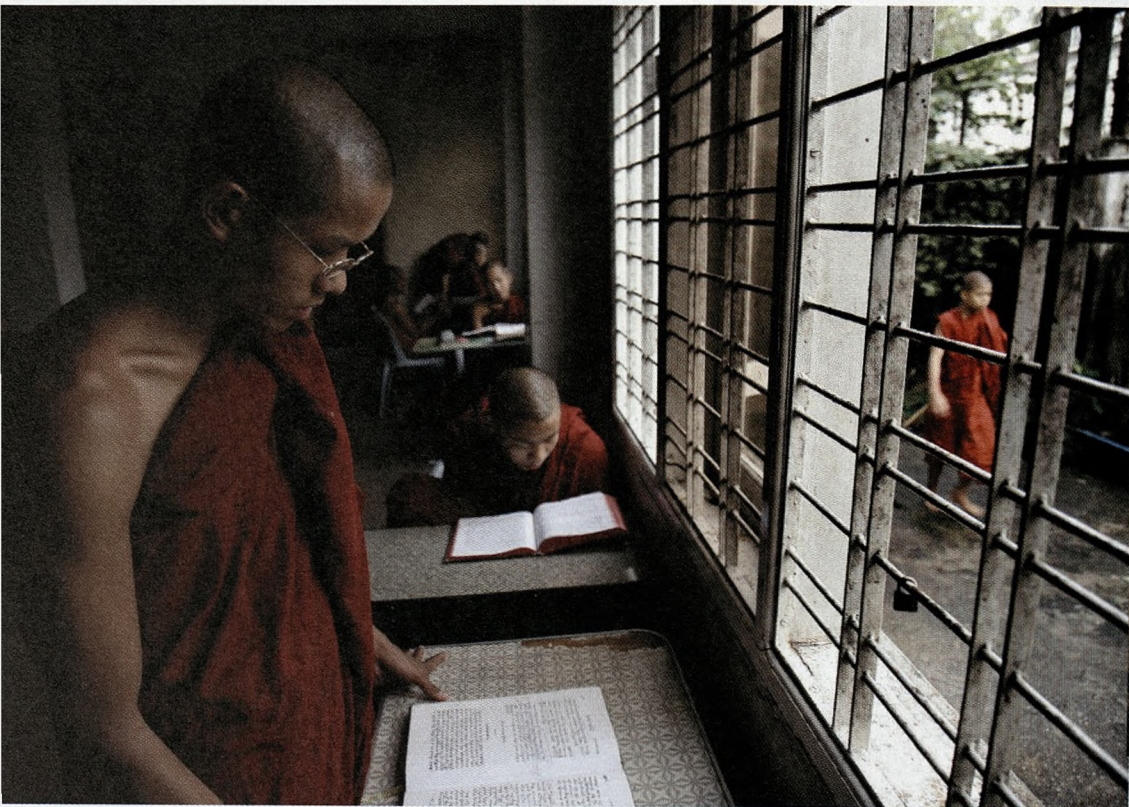
Οι νέες τεχνολογίες και οι απεριόριστες δυνατότητες που προσφέρουν σε συνδυασμό με τη φρέσκια ματιά νέων δημιουργών και την υποστήριξη στο επίπεδο της παραγωγής διαμορφώνουν τις κατάλληλες συνθήκες για πολύ αξιόλογα τηλεοπτικά ντοκιμαντέρ, που μπορούν να ανταγωνιστούν διεθνείς παραγωγές με πολύ μεγαλύτερα μπάτζετ. Όσο υπάρχουν δημιουργοί που διευρύνουν τη θεματολογία τους κοιτώντας πέρα από τον ορίζοντα του μικρόκοσμού μας, τόσο αυξάνονται και οι πιθανότητες για να διαμορφωθούν, όχι μόνο καλύτερες συνθήκες για το ίδιο το είδος του ντοκιμαντέρ, αλλά και για μια καλύτερη τηλεόραση.

Το ύφος των εκπομπών σας σταδιακά αλλάζει. Παρακολουθούμε πλέον κατά κύριο λόγο τον πρωταγωνιστή να μας παρουσιάζει την ιστορία του. Υπάρχουν και άλλες σκέψεις, όπως για παράδειγμα, να χρησιμοποιήσετε και δραματοποίηση;

Με τον Δημήτρη Γεράρδη, τον σκηνοθέτη της σειράς, συμφωνούμε ότι εδώ που

βρισκόμαστε σήμερα η δραματοποίηση δεν θα ταίριαζε ούτε σε αυτό που κάνουμε, ούτε στη θεματολογία μας. Σίγουρα υπάρχουν θέματα που ο μόνος τρόπος οπτικοποίησής τους είναι η δραματοποίηση. Μάλιστα, έχουν γίνει καταπληκτικά δραματοποιημένα ντοκιμαντέρ, όπως για παράδειγμα το «Stranded» που προβλήθηκε και στο πρόσφατο Φεστιβάλ. Εξακολουθεί να μας βοηθεί όμως η «αλήθεια» της εικόνας και η «αλήθεια» στην καταγραφή της πραγματικότητας.

Πώς θα περιγράφατε το είδος του ντοκιμαντέρ με το οποίο ασχολείστε; Ποια είναι η σχέση του με το ρεπορτάζ, αλλά και με τον κινηματογραφικό του συγγενή; Δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς τις ενστάσεις που εγείρουν αρκετοί σκηνοθέτες, υποστηρίζοντας πως οι ταινίες των δημοσιογράφων δεν είναι ντοκιμαντέρ.

Η «Εμπόλεμη Ζώνη» είναι μια σειρά τηλεοπτικών ντοκιμαντέρ που έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με εκείνα που παράγονται και προβάλλονται σε πολλά τηλεοπτικά δίκτυα σε Ευρώπη και Αμερική τα τελευταία χρόνια και αναγνωρίζονται ως “informative” ή “news and current affairs documentaries”. Ένα καλό ρεπορτάζ ή μια καλή και ουσιαστική έρευνα είναι η αφετηρία για κάθε ντοκιμαντέρ που δεν καλύπτει, αλλά αποκαλύπτει την πραγματικότητα σε οποιοδήποτε είδος και αν ανήκει. Για το είδος του ντοκιμαντέρ, με το οποίο ασχολούμαστε, σημασία έχει το τελικό αποτέλεσμα να έχει μια ενημερωτική και καλλιτεχνική αξία. Προσπαθούμε να αφηγηθούμε μια ιστορία συνδυάζοντας την εικόνα, την αφήγηση, τη μουσική και την πληροφορία και εντάσσοντας κινηματογραφικά στοιχεία στις λήψεις, στο σενάριο, στη δομή, στη διαδικασία του μοντάζ. Δεν παρουσιάζουμε απλά τα γεγονότα, δεν μοντάρουμε την ιστορία, σαν να επρόκειτο για ρεπορτάζ δελτίου ειδήσεων, ούτε υπηρετούμε τη λεγόμενη δημοσιογραφική αντικειμενικότητα. Παίρνουμε σαφή θέση, παρουσιάζουμε την άποψή μας και την υποκειμενική αλήθεια,

καταγράφουμε την πραγματικότητα όπως την αντιλαμβανόμαστε και προσπαθούμε να τεκμηριώσουμε την έρευνά μας.

Είναι τουλάχιστον άστοχο να υποστηρίζει κανείς ότι τα ντοκιμαντέρ της «Εμπόλεμης Ζώνης» είναι οι ταινίες ενός δημοσιογράφου. Είναι η δουλειά του σκηνοθέτη Δημήτρη Γεράρδη, του εικονολήπτη Δημοσθένη Ιωάννου, των μοντέρ Κώστα Χριστακόπουλου και Παύλου Κοντογιώργη, του συνθέτη της πρωτότυπης μουσικής Γιώργου Μαγουλά και μιας ομάδας δημοσιογράφων και παραγωγών που ασχολούνται με την έρευνα, τις συνεντεύξεις και την οργάνωση των αποστολών. Εν κατακλείδι είναι μια συλλογική προσπάθεια που μας απασχολεί ελάχιστα το πώς θέλει κάποιος να την αποκαλεί και περισσότερο πώς θα περάσουμε το μήνυμά της αναδεικνύοντας το θέμα μας.

Έχετε πρότυπα στη δουλειά σας; Υπάρχουν ντοκιμαντέρ που αποτελούν πηγή έμπνευσης στην πορεία σας;

Τα τελευταία χρόνια στη Θεσσαλονίκη έχω δει πολλές καλές ταινίες τόσο από Έλληνες όσο κι από ξένους δημιουργούς, που αποτελούν πηγή έμπνευσης για την ιδιαίτερη γραφή τους και την ενδιαφέρουσα θεματολογία τους. Στην τηλεόραση, η «Frontline» του PBS, αναμφίβολα μία από τις καλύτερες σειρές τηλεοπτικών ντοκιμαντέρ παγκοσμίως, αποτελούσε σημείο αναφοράς στα δύο πρώτα χρόνια της δουλειάς μας. Σήμερα προσπαθούμε να δημιουργήσουμε ένα δικό μας στυλ συνδυάζοντας πολλά και διαφορετικά στοιχεία.

Μπορεί τελικά το ντοκιμαντέρ να ευαισθητοποιήσει τον κόσμο και να τον δραστηριοποιήσει; Εσείς έχετε θέσει τέτοιους στόχους για τις ταινίες σας;

Λένε ότι «για να ειπωθεί μια αλήθεια χρειάζονται τουλάχιστον δύο_ ένας να την πει και ένας να την ακούσει». Το

ντοκιμαντέρ μπορεί να δραστηριοποιήσει, όταν οι θεατές είναι έτοιμοι να δεχτούν τις αλήθειες του και αυτό συμβαίνει όλο και πιο συχνά τα τελευταία χρόνια. Ο δικός μας στόχος είναι να αφηγηθούμε με έναν τρόπο λιγότερο τηλεοπτικό, ιστορίες του κόσμου που ζούμε, που σπάνια παρακολουθεί ή διαβάζει κανείς στα ΜΜΕ. Να φέρουμε στην επιφάνεια την ανθρώπινη περιπέτεια των λαών, που βρίσκονται εγκλωβισμένοι στη δίνη μεγάλων κρίσεων και είναι καταδικασμένοι στην αδιαφορία και την άγνοια. Είναι μια προσπάθεια να ενημερώσουμε, να ευαισθητοποιήσουμε, να προκαλέσουμε μια συζήτηση, να προτρέψουμε τον θεατή να πάρει θέση σε όσα συμβαίνουν γύρω μας. Αν καταφέρουμε να κερδίσουμε έστω και έναν ενεργό πολίτη μέσα από τη δουλειά μας, για μας το κέρδος είναι μεγάλο.

Ανοίγοντας κανείς την τηλεόρασή του αργά το βράδυ είναι πιθανό να σας δει να εκφωνείτε το δελτίο ειδήσεων του ΜΕΓΑ. Πόσο στενό είναι το κοστούμι του παρουσιαστή για έναν ρεπόρτερ;

Η παρουσίαση του δελτίου είναι μέσα στις επαγγελματικές υποχρεώσεις μου στο Mega. Δεν ξέρω αν φαίνεται «στενό» το κοστούμι, στην πραγματικότητα φροντίζουν να είναι πάντα στο νούμερό μου... Είναι μια πολύ διαφορετική δουλειά, που προσπαθώ να την κάνω όσο καλύτερα μπορώ.

Πώς προέκυψε η ενασχόλησή σας με τη φωτογραφία και φτάσαμε μάλιστα να δούμε και μία πολύ ενδιαφέρουσα έκθεσή σας (με τίτλο «Ένα δευτερόλεπτο Σιωπής») στο Μουσείο Φωτογραφίας της Θεσσαλονίκης; Θα υπάρξει και συνέχεια;

Η φωτογραφία είναι ένας παιδικός έρωτας που με τα χρόνια έγινε δεσμός. Δεν είμαι επαγγελματίας φωτογράφος, αλλά προσπαθώ να γίνω όσο καλός μπορεί να γίνει ένας ερασιτέχνης του είδους, έχοντας την πολύτιμη βοήθεια των φίλων του. Η παρέα μου είναι επαγγελματίες φωτογράφοι με

διεθνείς διακρίσεις και κοντά τους κλέβω κι εγώ, όλα αυτά τα χρόνια, λίγο από την τέχνη τους. Μέχρι την έκθεση στο Μουσείο Φωτογραφίας χρησιμοποιούσα τις εικόνες μου στις ιστοσελίδες των ντοκιμαντέρ της «Εμπόλεμης Ζώνης» ([www.megatv.com / warzone](http://www.megatv.com/warzone)) και σε κείμενα που έγραφα κατά καιρούς σε περιοδικά. Κάποιος μου είπε ότι οι εικόνες μου μοιάζουν με το φωτογραφικό ημερολόγιο της «Εμπόλεμης Ζώνης». Ίσως να είναι και η εκκίνηση μιας νέας πορείας, δεν ξέρω... Η έκθεση από το Μουσείο Φωτογραφίας πήγε στην Κύπρο και ελπίζω σε λίγες μέρες να στηθεί και στην Αθήνα.

Η ζωή ενός ρεπόρτερ για «επικίνδυνες αποστολές» (αυτός ήταν και ο τίτλος του σεμιναρίου του Σωτήρη Δανέζη κατά τη διάρκεια του 10^{ου} Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης) είναι γεμάτη από εναλλαγές εικόνων και καταστάσεων. Ακούγεται ενδιαφέρον και εντυπωσιακό, όμως πόσο δύσκολο είναι να κρατήσει κανείς την εσωτερική του ισορροπία; Δεν σας έχει αλλάξει αυτή η δουλειά;

Φυσικά και σε αλλάζει. Όταν ζεις, έστω και για λίγο, κοντά σε ανθρώπους που επιβιώνουν με τα στοιχειώδη, που η ζωή τους κρέμεται καθημερινά από μία κλωστή, που αγωνίζονται για ελευθερία και δημοκρατία διακινδυνεύοντας τα πάντα, όταν συναντάς θύτες και θύματα της ανθρώπινης θηριωδίας, όταν προσπαθείς στον παραλογισμό που βλέπεις γύρω σου να αντιτάξεις τη λογική και στην απελπισία αναζητάς την ελπίδα, αλλάζεις στάση ζωής και διαμορφώνεις μια διαφορετική κοσμοθεωρία. Δεν ξέρω, αν γίνεσαι καλύτερος άνθρωπος, σίγουρα όμως γίνεσαι περισσότερο συνειδητοποιημένος...

Επιμέλεια συνέντευξης: Μιχάλης Γουδής
Φωτογραφίες: προσωπικό αρχείο Σωτήρη Δανέζη

της Ιφιγένειας Ταξοπούλου
Φιλολόγου-Θεατρολόγου

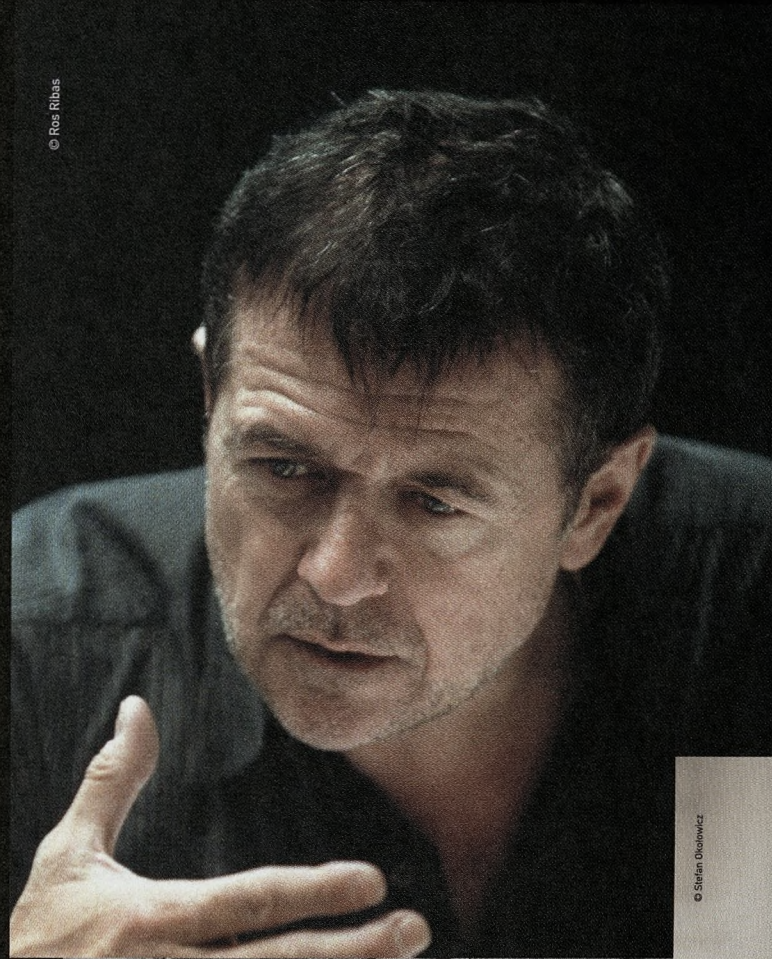
Συγκυρία και Θεσμοί

Η ευρωπαϊκή προοπτική
της Θεσσαλονίκης με
αφορμή τη διοργάνωση του
**Ευρωπαϊκού
Βραβείου
Θεάτρου**

Στις 13 Απριλίου ολοκληρώθηκε, με την τελετή απονομής, η διοργάνωση του *Ευρωπαϊκού Βραβείου Θεάτρου* που πραγματοποιήθηκε για δεύτερη χρονιά στη Θεσσαλονίκη. Προηγήθηκαν τέσσερις ημέρες εκδηλώσεων, με παραστάσεις των βραβευμένων καλλιτεχνών, συμπόσια, συνέδρια, προβολές, συνεντεύξεις τύπου, παρουσιάσεις βιβλίων. Το *Ευρωπαϊκό Βραβείο Θεάτρου*, το 12^ο από την ίδρυση του θεσμού, απονεμήθηκε φέτος στον Γάλλο σκηνοθέτη Patrice Chéreau, ενώ το βραβείο *Νέες Θεατρικές Πραγματικότητες* το μοιράστηκαν ο Πολωνός σκηνοθέτης Krzysztof Warlikowski, η Γερμανίδα χορογράφος Sasha Waltz και η γερμανική θεατρική ομάδα Rimini Protokoll. Ειδική τιμητική μνεία έγινε στο Ελεύθερο Θέατρο της Λευκορωσίας, που καταφέρνει να λειτουργεί κάτω από τις ασφυκτικές πιέσεις του πολιτικού καθεστώτος της χώρας, επιμένοντας σε ένα θέατρο παρέμβασης και διαμαρτυρίας.

Οι φετινές επιλογές αποκαλύπτουν τον αισθητικό πληθωρισμό, αλλά και την κριτική αμηχανία του σύγχρονου ευρωπαϊκού θεάτρου. Μετά τους Ariane Mnouchkine, Peter Brook, Giorgio Strehler, Heiner Müller, Robert Wilson, Luca Ronconi, Pina Bausch, Lev Dodin, Michel Piccoli, Harold Pinter, Robert Lepage και Peter Zadek, αποδέκτες του *Ευρωπαϊκού Βραβείου* τα προηγούμενα χρόνια, είναι προφανές ότι ο Patrice Chéreau επιλέχτηκε, επειδή ανήκει στην ίδια κατηγορία σημαντικών δημιουργών, για τους οποίους η εθνική πολιτισμική ταυτότητα συνυπάρχει αρμονικά με την ταυτότητα του ευρωπαίου πολίτη, αλλά και με την αίσθηση του πολίτη του κόσμου. Ο Chéreau διέτρεξε, με συνέπεια και αφοσίωση στην τέχνη του, το χρονικό διάστημα από την επαναστατημένη δεκαετία του 1960 μέχρι τις μέρες μας, με σταθερό άξονα τη θεατρική τέχνη, αλλά και με συνεχείς διαφυγές προς την όπερα και τον κινηματογράφο. Στη διάρκεια αυτής της πολυσχιδούς διαδρομής, κατάφερε να κερδίσει τη διεθνή αναγνώριση για όλο το φάσμα της καλλιτεχνικής του δραστηριότητας, χωρίς να χάσει ποτέ το πάθος της ανατροπής και της ανακάλυψης, τη ματιά του αιρετικού που τον διέκρινε από τα νεανικά του χρόνια.

φωτογραφίες : Νώντας Στυλιανίδης

Ο Patrice Chéreau
Η χορογράφος Sasha Waltz
Η ομάδα Rimini Protokoll
Ο Krzysztof Warlikowski
Ο θίασος του Ελεύθερου Θεάτρου της Λευκορωσίας

Άμλετ, του William Shakespear
σκην. Oskaras Korsunovas

“Γύρω στα μέσα της
δεκαετίας του '80, η
Θεσσαλονίκη βίωσε
μια έκρηξη
δημιουργικότητας, που
τη μετατόπισε από την
αγκαλιά των
Βαλκανίων στις
παρυφές της
Ευρώπης”.

Το βραβείο *Νέες Θεατρικές Πραγματικότητες* γεννά εξ ορισμού ερωτήματα σχετικά με την έννοια του καινούριου στη θεατρική τέχνη. Ο Krzysztof Warlikowski, ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της νεότερης γενιάς του πολωνικού θεάτρου, έχει, εδώ και πολλά χρόνια, εδραιώσει το όνομά του σε σημαντικούς θεατρικούς οργανισμούς της Ευρώπης. Μαθητής του Krystian Lupa στη Πολωνία, ανοίχτηκε στο ευρωπαϊκό θέατρο δουλεύοντας κοντά στον Strehler και τον Brook. Στην πραγματικότητα, το έργο του μετασχηματίζει με σύγχρονους όρους την αισθητική παράδοση που διαμόρφωσαν οι μεγάλες αυτές μορφές του ευρωπαϊκού θεάτρου. Από την άλλη, η Sasha Waltz ανέπτυξε ένα χοροθεατρικό ιδίωμα, το οποίο εμβολίζει κάθε βεβαιότητα για την πραγματικότητα που μας περιβάλλει, αλλά εμβολίζει ταυτόχρονα και την πρώτη ύλη της χορευτικής τέχνης, το ίδιο το σώμα, ως ασφαλούς φορέα σκηνικού νοήματος. Το έργο της δεν επιδιώκει να απαντήσει στις απορίες για την ύπαρξη, αλλά αποκαλύπτει το χάος της πραγματικότητας και συντάσσεται, σχεδόν με ταπεινοφροσύνη, με τη μεριά εκείνων που διαρκώς απορούν. Τέλος, πιο κοντά στην έννοια μιας νέας θεατρικής πραγματικότητας, η ομάδα Rimini Protokoll από τη Γερμανία (Helgard Haug, Stefan Kaegi, Daniel Wetzel), εισάγοντας ριζοσπαστικές αλλαγές στη μορφή και το περιεχόμενο, επαναφέρει στο ευρωπαϊκό θέατρο την έννοια του σκηνικού ρεαλισμού και το απαξιωμένο αίτημα του πολιτικού θεάτρου. Η πορεία, όμως, που ακολουθείται στο έργο τους δεν είναι μια πορεία από την ιδεολογία προς τη σκηνική πράξη. Τα θέματά τους επιλέγονται από την τρέχουσα πραγματικότητα, επικεντρώνονται στον άνθρωπο της καθημερινότητας και την επίδραση που έχει επάνω του το σύγχρονο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Η προετοιμασία περιλαμβάνει εξαντλητική έρευνα, ενώ για τις παραστάσεις ζητείται η συνδρομή ως «ειδικών», απλών ανθρώπων, που σχεδόν αυτοβιογραφικά συμβάλλουν στην αποτύπωση μιας ανελέητα λεπτομερούς πραγματικότητας, για να αποκαλύψουν εντέλει στον θεατή τις κρυφές δυνάμεις που επηρεάζουν τη ζωή του. Χωρίς καμία διάθεση διδακτισμού, οι Rimini Protokoll χρησιμοποιούν με χιούμορ τον ρεαλισμό ως εργαλείο γνώσης και κατανόησης για τον θεατή και μετασχηματίζουν το πολιτικό θέατρο σε θέατρο του πολίτη.

Τέτοιου είδους σκέψεις και διαπιστώσεις, βέβαια, έχουν νόημα εντός της πάντοτε ανοιχτής συζήτησης για το γίνεσθαι του ευρωπαϊκού θεάτρου.

Πέρα όμως από τον θεωρητικό και καλλιτεχνικό απολογισμό, πώς αποτιμάται το γεγονός ότι για δεύτερη χρονιά ο θεσμός του *Ευρωπαϊκού Βραβείου*, καθώς και πολλές δεκάδες άνθρωποι του ευρωπαϊκού θεάτρου που συνδέονται με αυτό, φιλοξενήθηκαν στη Θεσσαλονίκη; Μια δεκαετία σχεδόν έχει μεσολαβήσει από την εικόνα του Giorgio Strehler, να μπαίνει πληθωρικός και ευθυτενής σε μία από τις αποθήκες στο Λιμάνι της Θεσσαλονίκης, μέχρι την εικόνα του Patrice Chéreau, πριν από λίγες ημέρες, να σημειώνει κάτι στα χαρτιά του καθισμένος στα σκαλάκια του Βασιλικού Θεάτρου. Στην πρώτη περίπτωση, αφορμή ήταν το Φεστιβάλ της Ένωσης των Θεάτρων της Ευρώπης, που είχε οργανώσει το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος το 1997. Πώς συνδέονται, εάν συνδέονται οι δύο αυτές αναμνήσεις;

Γύρω στα μέσα της δεκαετίας του '80, όταν η Θεσσαλονίκη φαινόταν να έχει αποκρυσταλλώσει την ψυχοσύνθεση της συμπτωτεύουσας, αίφνης, και με αφορμή μεταξύ άλλων την *Μπιενάλε Νέων Καλλιτεχνών*, η πόλη βίωσε μια έκρηξη δημιουργικότητας, που την μετατόπισε από την αγκαλιά των Βαλκανίων στις παρυφές της Ευρώπης. Σε αυτή την αλλαγή πρωτοστάτησε μια δυναμική ομάδα της αρχιτεκτονικής κοινότητας της πόλης, η οποία είδε με άλλο μάτι το τοπίο, το φυσικό και το αστικό, ενσωμάτωσε σε μια σειρά δημιουργικών παρεμβάσεων τις πιο σύγχρονες διεθνώς αντιλήψεις για τη λειτουργία και τη

Καθαροί πια της Sarah Kane,
σκηνοθεσία Krzysztof Worlikowski

Ελεύθερο Θέατρο της
Λευκορωσίας,
Generation Jeans

“Ιδωμένη από την προοπτική του σήμερα, η δυναμική εκείνης της εποχής, που θα μπορούσε να έχει θωρακιστεί μέσα σε αξιόπιστους και σταθερούς θεσμούς φαίνεται εν πολλοίς να έχασε το momentum”.

λειτουργικότητα των πόλεων, και ανέδειξε με φαντασία και τόλμη χώρους που συνιστούσαν τη διαχρονική ταυτότητα της Θεσσαλονίκης, αλλά είχαν προ πολλού ξεχαστεί: αποθήκες στο λιμάνι, κουφάρια θεάτρων, τραίνα, τζαμιά, βυζαντινές εκκλησίες, τούρκικα λουτρά. Αυτή η φρέσκια ματιά επάνω στους χώρους, τροφοδότησε φρέσκοιες ματιές και ως προς τα δρώμενα που θα τους φιλοξενούσαν. Η άνθιση της μουσικής σκηνής της πόλης, το άνοιγμα των θεατρικών οργανισμών προς την Ευρώπη, ο πολλαπλασιασμός των εκθέσεων και κάθε είδους πολιτιστικών γεγονότων, ακόμη και η αμφιλεγόμενη περιπέτεια της *Πολιτιστικής Πρωτεύουσας*, εκπορεύτηκαν σε μεγάλο βαθμό από εκείνη την αισιοδοξία που γεννήθηκε εκείνα τα χρόνια, ότι υπάρχει η δυναμική και οι άνθρωποι που μπορούν να της δώσουν περιεχόμενο.

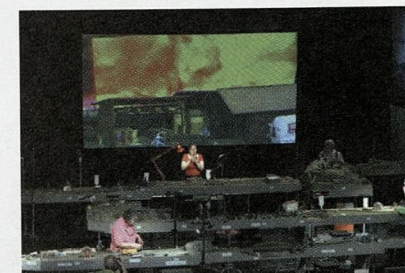
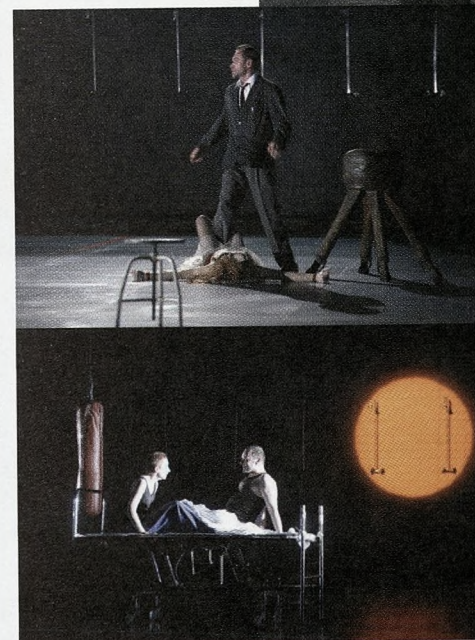
Μπορεί η πόλη να επεδίωκε να ξαναχτίσει τις γέφυρες με το κοσμοπολίτικο παρελθόν της, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να στηριχτεί στη βάση της χαμένης πλέον πολυπολιτισμικής σύστασης του πληθυσμού. Ο κοσμοπολιτισμός μπορούσε να «εδραιωθεί» εκ νέου μόνον μέσω θεσμικών παρεμβάσεων. Αυτό αποτυπώθηκε τόσο μέσα από δημόσιες όσο και ιδιωτικές πρωτοβουλίες που, σε αρκετούς τομείς της τέχνης και του πολιτισμού, έκαναν τη Θεσσαλονίκη, για αρκετά χρόνια, το ανοιχτό παράθυρο της Ελλάδας προς τον υπόλοιπο κόσμο. Ο κινηματογράφος, η μουσική, η φωτογραφία, οι εικαστικές τέχνες, το θέατρο τόλμησαν να εκφράσουν τη φιλοδοξία μιας διεθνούς παρουσίας και σε πολλές περιπτώσεις να την υλοποιήσουν. Όμως, ιδωμένη από την προοπτική του σήμερα, η δυναμική εκείνης της εποχής, που θα μπορούσε να έχει θωρακιστεί μέσα σε αξιόπιστους και σταθερούς θεσμούς, φαίνεται εν πολλοίς -με κάποιες βέβαια εξαιρέσεις, όπως η διεθνοποίηση του Φεστιβάλ Κινηματογράφου ή η Φωτογραφική Συγκυρία- να έχασε το momentum. Οι ευτυχείς συγκυρίες, εάν δεν κατοχυρωθούν θεσμικά και δεν εξασφαλίσουν συνέπεια και συνέχεια, παραμένουν συγκυρίες και τροφοδοτούν μια αντιπαραγωγική πολιτισμική νοσταλγία, που βασανίζει τουλάχιστον δύο γενιές ανήσυχων ανθρώπων αυτής της πόλης.

Ειδικά σε ό,τι αφορά το θέατρο, ανάμεσα στην εικόνα του Strehler το 1997 και την εικόνα του Chéreau το 2008, μεσολάβησαν γεγονότα πραγματικά εθνικής εμβέλειας. Δύο Φεστιβάλ της Ένωσης των Θεάτρων της Ευρώπης, ένας μεγάλος αριθμός μετακλήσεων σπουδαίων ξένων καλλιτεχνών του θεάτρου, συνεργασίες με σημαντικούς δημιουργούς. Οι πρωτοβουλίες ήρθαν κυρίως από μέρους του Κ.Θ.Β.Ε., αλλά δεν έλειψαν και αρκετές άλλες από σημαντικούς φορείς της πόλης. Η *Πειραματική Σκηνή* της «Τέχνης» ξεκίνησε το 1994 και κατάφερε να εδραιώσει το φεστιβάλ «Θεατρική Άνοιξη», το οποίο, αν και είχε κατοχυρωθεί στη συνείδηση του κοινού ως ετήσιος θεσμός, τελικά έχασε την κρατική υποστήριξη το 2006 και η λειτουργία του διακόπηκε. Παρά το γεγονός,

Ο Patrice Chéreau στη σκηνική ανάγνωση του έργου *Ο Πόνος* της Marguerite Duras

Καθαροί πια της Sarah Kane, σκηνοθεσία Krzysztof Worlikowski

Rimini Protokoll *Mnemonpark* σκην. Stefan Kalgi

λοιπόν, ότι υπήρχαν και οι υποδομές και η τεχνογνωσία, αλλά και η τύχη των καλών συγκυριών, η πόλη δεν κατάφερε να αποκτήσει έναν σταθερό διεθνή θεατρικό θεσμό, ένα ευρωπαϊκό φεστιβάλ θεάτρου, για παράδειγμα, που θα κάλυπτε ή θα συνέδραμε την ασαφή πολιτική των *Δημητρίων* και θα ερχόταν να συμπληρώσει ένα πραγματικό κενό, όχι μόνο για τη Θεσσαλονίκη, αλλά -εκείνη την εποχή- και για ολόκληρη τη χώρα. Αυτόν τον συγκυριακό χαρακτήρα φαίνεται να αποκτά και η επί δύο χρόνια διοργάνωση του *Ευρωπαϊκού Βραβείου* στην πόλη, παρά το γεγονός ότι ο αρχικός σχεδιασμός περιλάμβανε την επί της αρχής επιθυμία των εμπλεκόμενων μερών (του ΥΠ.Π.Ο. ως χρηματοδότη, του Κ.Θ.Β.Ε. ως φορέα οργάνωσης και των υπεύθυνων του *Βραβείου*) να «μετακομίσει» ο θεσμός μόνιμα στη Θεσσαλονίκη.

Σε κάθε περίπτωση, και εν αναμονή, ενδεχομένως και πάντοτε, νέων εθνικών πολιτικών για τον πολιτισμό, πρέπει κανείς να αποτιμήσει εάν έχει απομείνει κάτι από εκείνη τη δυναμική, εάν μπορεί να ξαναβρεθεί το momentum για τη Θεσσαλονίκη. Και φυσικά, εάν αυτό μπορεί να μετασχηματιστεί σε ορθολογιστική πολιτιστική πολιτική, μακροπολιτικής και όχι μικροπολιτικής έμπνευσης. Ορισμένοι είναι ευχαριστημένοι με την ανάκληση του απώτατου ιστορικού παρελθόντος και με την υπόσχεση της πρωτοκαθεδρίας στα Βαλκάνια. Οι Θεσσαλονικείς, όμως, είναι ταυτόχρονα πολίτες της Ευρώπης: όχι εξ' αγχιστείας, ως μακρινά ξαδέλφια του Σαρκοζί, αλλά από τη νηφάλια ανάγνωση της ιστορίας της πόλης και την ώριμη αποδοχή μιας επερχόμενης σύγχρονης εκδοχής της πολυπολιτισμικότητας. Εφόσον μπορεί να προκύψει η ευτυχής συγκυρία, ίσως να μπορεί κάποτε να κερδηθεί και η συνέχεια.

Το Πορτραίτο της Ιστορίας μέσα από φωτογραφίες

του **Ηρακλή Παπαϊωάννου**
Επιμελητή
του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

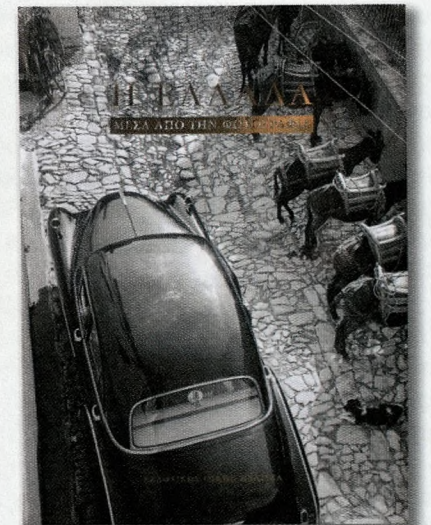

Τα τελευταία χρόνια εκδηλώνεται μια ευπρόσδεκτη τάση εμπλουτισμού της ισχνής ακόμη ελληνικής φωτογραφικής βιβλιογραφίας με λευκώματα συχνά καλοσχεδιασμένα και άρτια επιμελημένα, συγκροτώντας μια αφανή ακόμη στην πλήρη έκτασή της σπονδυλική στήλη για τη θεώρηση της ελληνικής φωτογραφίας. Ανάμεσα σε αυτά ιδιαίτερη θέση διεκδικεί η πρόσφατη έκδοση *Η Ελλάδα μέσα από τη φωτογραφία, 160 χρόνια οπτικές μαρτυρίες*, η μόνη μάλλον που διατρέχει χρονικά όλη την ελληνική φωτογραφία, ιστορική και σύγχρονη. Στον τόμο, όπου εξετάζεται μόνο το έργο εγχώριων δημιουργών και αποκλείονται, για παράδειγμα οι περιηγητές, εκτός από τον πρόλογο του Γιάννη Σταθάτου περιλαμβάνονται τρία κείμενα: αυτό του Σπύρου Ασδραχά, που επιχειρεί να περιγράψει και κυρίως να οριοθετήσει τη θέση της φωτογραφίας στην ιστορική έρευνα. Τα άλλα δύο, της Αλίκης Τσίργιαλου και της Αλεξάνδρας Μόσχοβη, που έχουν και την ευθύνη της επιλογής του φωτογραφικού υλικού για τον 19^ο και 20^ο αιώνα αντίστοιχα, εξετάζουν με πλούσια βιβλιογραφία, την εξέλιξη της ελληνικής φωτογραφίας σε συνάρτηση με τους βασικούς ιστορικούς σταθμούς της χώρας.

Την παράλληλη αυτή ανάγνωση υποδεικνύει ο τίτλος της έκδοσης που αναφέρεται σε «οπτικές μαρτυρίες», εικόνες δηλαδή που έχουν άμεσα ή έμμεσα τεκμηριωτικό χαρακτήρα. Επικυρώνοντας αυτό που η Μόσχοβη εύστοχα χαρακτηρίζει «ενοσιολογικά διευρυμένη εκδοχή του ντοκουμέντου», η έκδοση περιέχει πορτρέτα, φωτογραφίες πολέμου, φωτορεπορτάζ, φωτογραφίες γάμου, κοινωνικό ντοκουμέντο, ερασιπχνικές ή φωτογραφίες πλανοδίων, καλλιτεχνικά έργα και άλλους τύπους φωτογραφιών. Μέσα από το ετερόκλητο αυτό υλικό η σχέση της φωτογραφίας με την Ιστορία εμφανίζεται άλλοτε ως πρωτογενής, καταγράφοντας την πρώτη ύλη του ιστορικού γεγονότος, και άλλοτε ως δευτερογενής, ως τεκμηρίωση δηλαδή του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτισμικού ήθους μιας εποχής. Η ολιστική αυτή προσέγγιση, τυπική στη σύγχρονη μελέτη της φωτογραφίας, βασίζεται στο επιχείρημα ότι η ισχυρή πλειοψηφία των φωτογραφιών διαθέτει κάποιας μορφής τεκμηριωτικό χαρακτήρα. Η καταγραφή άλλωστε αποτελούσε πάντα ένα υπόρρητο πεπρωμένο της φωτογραφίας, που έμοιαζε να επιδιώκει μέσα από αυτήν ένα ανεκπλήρωτο, μέσα στη χαοικότητά του, πρόγραμμα απογραφής του κόσμου, αποτυπώνοντας συγχρόνως συχνά αυτό που ο Ασδραχάς αποκαλεί «χαμένο κόσμο».

Εύκολα διακρίνεται ότι ενόσω στην πρώτη ενότητα (1847-1880) κυριαρχούν οι φωτογραφίες αρχαιοτήτων και τα πορτρέτα, ατομικά ή ομαδικά, στη δεύτερη (1881-1909) αναδύονται φωτογραφίες ιστορικών γεγονότων (Ολυμπιακοί αγώνες 1896, ελληνοτουρκικός πόλεμος 1897, Μακεδονικός Αγώνας κ.ά.). Εδώ η φωτογραφία

“Η φωτογραφία συναντά την ιστορία με κεφαλαίο γιώτα, υπογραμμίζοντας ότι, αντίθετα με το γραπτό λόγο, κάθε εικονογραφημένη αφήγηση της ιστορίας περιλαμβάνει μοιραία μόνο ότι έχει φωτογραφηθεί και διασωθεί ως εικόνα”

Χρήστος Βαμβακάς, Χασάπης, Πειραιάς 1863, συλλογή Αντώνη Μαΐλλη.

Θωμάς Ιωνάς, Καισαριανή, 12/10/1944, συλλογή Ν.Ε. Τόλη.

σφράγισε την εξέλιξη της ελληνικής φωτογραφίας με ένα έργο στο οποίο η τεκμηριωτική πρόθεση βρίσκεται ακόμη στο προσκήνιο, ενώ λανθάνουν τα προσωπικά στοιχεία. Στην τελευταία μεταπολιτευτική ενότητα, με βάση την επιλογή των φωτογραφιών και καθώς η φωτογραφία εξελίσσεται πλέον αισθητικά και θεωρητικά στην Ελλάδα, αντιστρέφεται μερικώς αυτή η συνθήκη: περισσότερα προσωπικά στοιχεία έρχονται στην επιφάνεια, η τεκμηριωτική πρόθεση υποχωρεί διακριτικά μέσα από μια πιο υποκειμενική προσέγγιση της φωτογραφίας, ενώ παράλληλα εμφανίζεται το χρώμα. Η αναφορά των επιμελητριών στην κοινή τους εισαγωγή σε «ανθρωποκεντρικές φωτογραφίες» δεν πρέπει να εκπλήσσει: ο άνθρωπος είναι το ζωντανό κύτταρο της ιστορίας, ενώ η ελληνική φωτογραφία υπήρξε κατά βάση ανθρωποκεντρική, μέσα από την επαλληλία των πολιτικών αναταράξεων της χώρας στον σχετικά σύντομο ορίζοντα υπάρξεώς της.

Μια ευχάριστη έκπληξη είναι ότι η επιλογή των φωτογράφων περιλαμβάνει αρκετά ονόματα σχετικά άγνωστα, καθώς και δημιουργούς της περιφέρειας, αναγνωρίζοντας πρόσφατες ανακαλύψεις, όπως οι Λεωνίδας Παπάζογλου (Καστοριά), Παναγιώτης Φατσέας (Κύθηρα), Πάνος Ηλιόπουλος (Φιλιτρά) και επεκτείνοντας τον φωτογραφικό ορίζοντα πέραν του ευρέως γνωστού. Για να επιτευχθεί αυτό, βέβαια το τίμημα είναι πως όλοι σχεδόν οι δημιουργοί εκπροσωπούνται με ένα μόνο έργο ή σε ειδικές περιπτώσεις με ελάχιστο αριθμό έργων. Παρόλ' αυτά, δεν λείπουν ορισμένες κραυγαλέες απουσίες, ιδιαίτερα μεταξύ των σύγχρονων φωτογράφων. Ο υπομνηματισμός παραμένει μία καίρια συνοδεία σε όλη την έκταση του βιβλίου, αλλάζοντας όμως αισθητά βηματισμό: από τεκμηριωτικός στις δύο πρώτες ενότητες γίνεται ερμηνευτικός στις επόμενες τρεις. Για την ακρίβεια γίνεται «επανερμηνευτικός», αποτιμώντας τις ιστορικές πλέον φωτογραφίες με σύγχρονο θεωρητικό βλέμμα. Σημαντικό εργαλειακό χαρακτήρα έχουν τα σύντομα βιογραφικά που έχει συντάξει η Γεωργία Ιμσιρίδου, καθώς και η επιλεγμένη βιβλιογραφία της ελληνικής φωτογραφίας από την Ελένη Τσάκωνα. Τέλος, η εκτύπωση επιβεβαιώνει σε ορισμένα σημεία τη συνολική ποιότητα της έκδοσης.

Ο τίτλος του κειμένου της Μόσχοβη «Από την αναπαράσταση της πολιτικής στην πολιτική της αναπαράστασης» συνοψίζει ίσως λογοπαιγνικά το πνεύμα ενός εγχειρήματος, στο οποίο η στενότερη και η ευρύτερη θεώρηση της Ιστορίας και της πολιτικής υφαίνονται με διαφορετικές φωτογραφικές πρακτικές και αισθητικές προσεγγίσεις σε ένα ζωηρό πανόραμα, όπου βρίσκουν θέση θέματα που κυμαίνονται από το έσχατο δράμα και την απλή καθημερινότητα μέχρι την ανεκδοτολογία. Ενώ όμως η μεσοπολεμική και η μεταπολεμική περίοδος εμβολιάζονται εύστοχα με φωτογραφίες που, χωρίς να είναι πάντα εμβληματικές, αναδεικνύουν κοινωνικά τυπικά ή συνθήκες της εποχής, στην τελευταία ενότητα κυριαρχούν το ρεπορτάζ και η καλλιτεχνική προσέγγιση αναδεικνύοντας πιο emphaticά μια επιλογή φωτογράφων μάλλον, παρά φωτογραφιών. Στο ίδιο πνεύμα, η έννοια της οπτικής μαρτυρίας εξετάζεται στην τελευταία ενότητα αναθεωρητικά μέσα από μια ομάδα έργων των Γερόλυμπου, Μάρκου, Κοκκινιά και Πολυχρονάκη. Στην περίπτωση αυτή, η πλήρης σκηνοθεσία και η ψηφιακά επεξεργασμένη σύνθεση «επανασυνθέτουν» το πραγματικό σε μια αποστασιοποίηση από το πνεύμα του υπόλοιπου τόμου, που επιχειρεί να συμβαδίσει με την οντολογική και καλλιτεχνική εξέλιξη του μέσου. Η αμφισβήτηση βέβαια της αυθεντικότητας του πραγματικού δεν μείωσε ιδιαίτερα την ποσότητα ή τη συχνότητα χρήσης της φωτογραφικής μαρτυρίας

συναντά την Ιστορία (με κεφαλαίο γιώτα), υπογραμμίζοντας ότι, αντίθετα με το γραπτό λόγο, κάθε εικονογραφημένη αφήγηση της Ιστορίας περιλαμβάνει μοιραία μόνο ό,τι έχει φωτογραφηθεί και διασωθεί ως εικόνα. Έτσι, δεν είναι παράξενο ότι απουσιάζουν σημαντικά γεγονότα του 19^{ου} αιώνα, καθώς δεν είχε θεμελιωθεί ακόμη στην Ελλάδα πνεύμα σχετικής τεκμηρίωσης, ενώ αρχαία ολόκληρα έχουν επίσης χαθεί και μαζί τους μοναδικές όψεις και στιγμές της Ιστορίας της χώρας. Σε κάποιες περιπτώσεις η ελληνική φωτογραφία μοιάζει να διαλέγεται με τη διεθνή σκηνή με όρους σχετικής συγχρονίας (όπως τα σκηνοθετημένα πορτρέτα του Χρήστου Βαμβακά από το 1863 που απεικονίζουν κοινωνικούς χαρακτήρες ή η εμφάνιση στο τέλος του 19^{ου} αιώνα της ερασιτεχνικής φωτογραφίας και του στιγμιότυπου). Αντίθετα, οι πολεμικές φωτογραφίες του 1897 είναι αρκετά στατικές, ώστε να ανακαλούν τις φωτογραφίες του πολέμου της Κριμαίας, μισόν αιώνα σχεδόν νωρίτερα.

Στην τρίτη ενότητα (1910-1949) παρατηρείται μία εύλογη έμφαση σε φωτογραφίες που αφορούν στα δεινά της περιόδου (πρόσφυγες, Κατοχή, Δεκεμβριανά, εξορία). Λίγες φωτογραφίες συνοψίζουν τόσο ανησυχητικά και τόσο συμβολικά τις συνθήκες της περιόδου, όσο αυτή του Θωμά Ιωνά, που εικονίζει ένα παιδί ξυπόλητο να παίζει με ψεύτικο όπλο φορώντας αληθινό κράνος. Στην τέταρτη περίοδο (1950-1974) προέχει η ανασυγκρότηση, ενώ αναδεικνύεται η μεταπολεμική γενιά σημαντικών καλλιτεχνών, που

Γιάννης Στυλιανού
Ροτόντα, Θεσσαλονίκη
1966-1969
συλλογή
Μουσείου Φωτογραφίας
Θεσσαλονίκης

ακόμη και στην πιο κλασική της μορφή. Παρόμοια, στη μεταπολιτευτική περίοδο, την πλουσιότερη σε φωτογραφικά τεκμήρια κάθε είδους, κατατέθηκαν εργασίες με ιδιαίτερα προσωπική ή αντισυμβατική χροιά όπως, μεταξύ άλλων, είναι οι περιπτώσεις των Αλκίδη και Δεπόλλα που εξετάζονται στον παρόντα τόμο. Τελικά, η κατασκευή και η σκηνοθεσία εικόνων για καλλιτεχνικό ή ιδεολογικό λόγο ήταν πάντα μια εφικτή δυνατότητα στο περιθώριο της τεκμηριωτικής φωτογραφίας και της ακλόνητης πίστης σε αυτήν, δεδομένο που θα μπορούσε ίσως να αποτελέσει φίλτρο εξέτασης και των προηγούμενων περιόδων.

Η συστηματική αφήγηση της Ιστορίας ενός λαού είναι υπόθεση σχεδόν συνομήλικη με τη φωτογραφία, που μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιήθηκε λιγότερο ως πρωτότυπη πηγή έρευνας και περισσότερο στην εικονογραφική στήριξη μιας επιλεγμένης εκδοχής της Ιστορίας. Αντίθετα όμως με τη γραμμική, φαινομενικά αρραγή αφήγηση του ιστορικού λόγου που απο-

κρύπτει την έντεχνη ενορχήστρωση των πληροφοριών, η επιμελημένη διάταξη εικόνων αποκαλύπτει τη φύση της Ιστορίας ως κατασκευής με τεχνητή συγκόλληση, καθώς η μετάβαση από εικόνα σε εικόνα συμβαίνει μέσα από αναπόφευκτα άλματα και κενά. Η φωτογραφική αφήγηση της Ιστορίας ενέχει ασφαλώς τους ίδιους πειρασμούς ιδεολογικής χειραγώγησης, αντιμετωπίζει όμως την Ιστορία πιο ευδιάκριτα ως συρραφή που απαιτεί ανθρώπινη παρέμβαση στην επιλογή και τη διάταξη. Έτσι, το εκδοτικό αυτό εγχείρημα έχει τελικά πολλαπλές σημασίες: αναδεικνύει ενδιαφέρον πρωτότυπο υλικό, υπογραμμίζει την πολυσημία του φωτογραφικού μέσου, τον ρόλο του στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, την περισυλλογή πληροφοριών πολύτιμων στη ζύμωση του ιστορικού κειμένου, ενώ παράλληλα με ένα κολλάζ εικόνων φιλοτεχνεί το πορτρέτο της ίδιας της Ιστορίας, που προβάλλει πολυεδρική, σαγηνευτική, υποκειμενική, αμφιλεγόμενη.

“Αντίθετα με τη γραμμική, φαινομενικά αρραγή αφήγηση του ιστορικού λόγου που αποκρύπτει την έντεχνη ενορχήστρωση των πληροφοριών, η επιμελημένη διάταξη εικόνων αποκαλύπτει τη φύση της ιστορίας ως κατασκευής με τεχνητή συγκόλληση καθώς η μετάβαση από εικόνα σε εικόνα συμβαίνει μέσα από αναπόφευκτα άλματα και κενά”

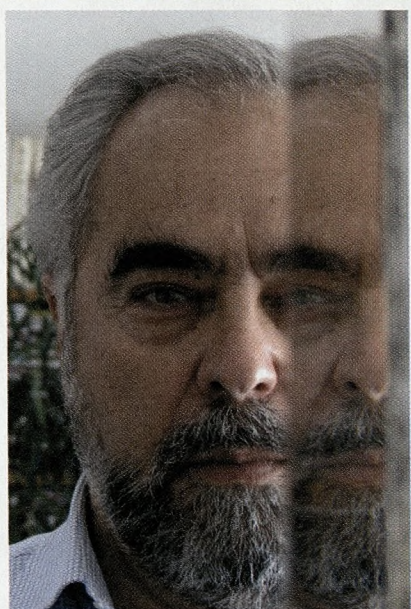

του Άρι Γεωργίου

Γιάννης Βανίδης

Λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης

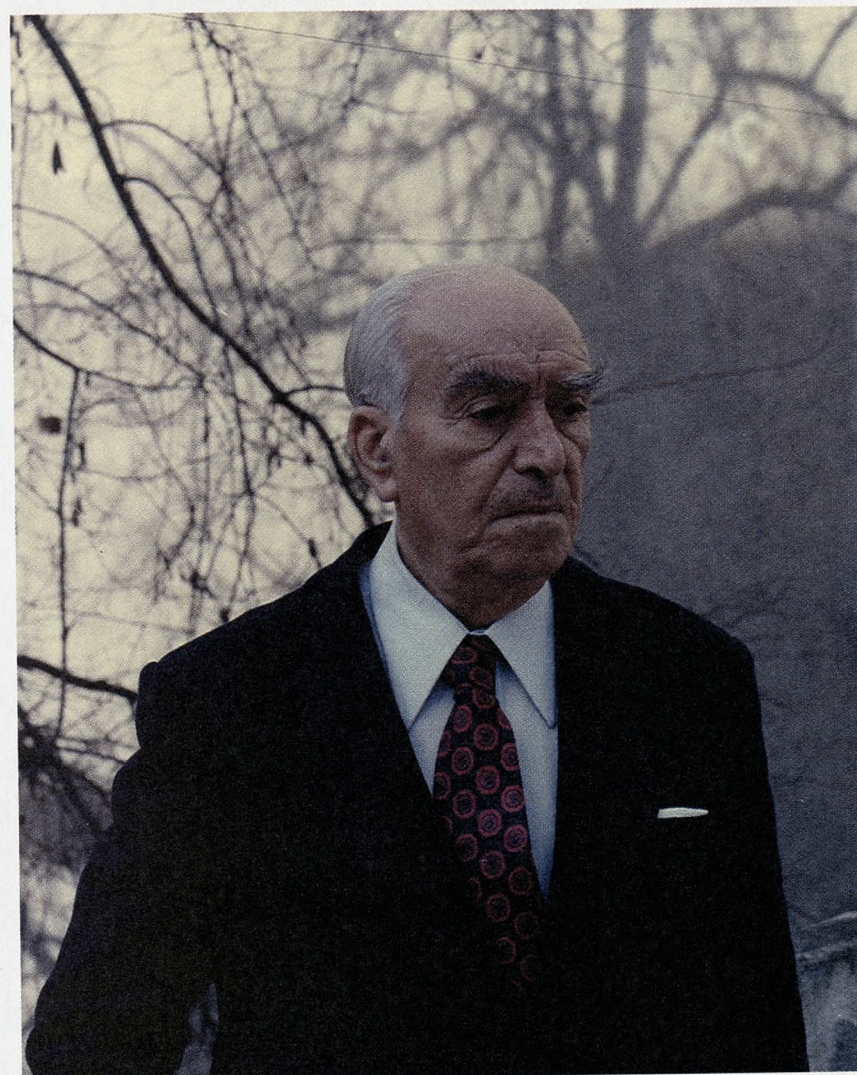

Αυτοπορτρέιτο

Ο Γιάννης Βανίδης γεννήθηκε στην Κοζάνη το 1944 και από το 1969 ζει στη Θεσσαλονίκη. Εργάστηκε στο εργοτάξιο της ΑΕΒΑΛ στην Πτολεμαΐδα, στην Εθνική Τράπεζα [Κοζάνη, Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Σιάμπα, Κατσοριά] και στη συνέχεια στη Θεσσαλονίκη ως διοικητικό στέλεχος σε ξένες τράπεζες, σε επιχειρήσεις πληροφορικής και στην κλωστοϋφαντουργία. Από το 1995 δραστηριοποιείται ως σύμβουλος ασφαλειών και επενδύσεων. Είναι αυτοδίδακτος φωτογράφος και από το 1976 επί τριετία ήταν επιμελητής ύλης του περιοδικού *Φωτογραφία* του Σταύρου Μωρεσόπουλου. Το 1979, μαζί με τη γυναίκα του Τία, ίδρυσε τη Φωτοθήκη Θεσσαλονίκης, την πρώτη γκαλερί φωτογραφίας στην Ελλάδα. Είναι ιδρυτικό μέλος του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης ενώ, μαζί με τους Άρι Γεωργίου και Απόστολο Μαρούλη ιδρυτής του Parallaxis, Συνδέσμου για την Προώθηση της Δημιουργικής Φωτογραφίας που το 1985 διοργάνωσε τον πρώτο Διεθνή Μήνα Φωτογραφίας στην Ελλάδα ενώ το 1987 ίδρυσε το Ελληνικό Μουσείο Φωτογραφίας, πυρήνα του μετέπειτα Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης.

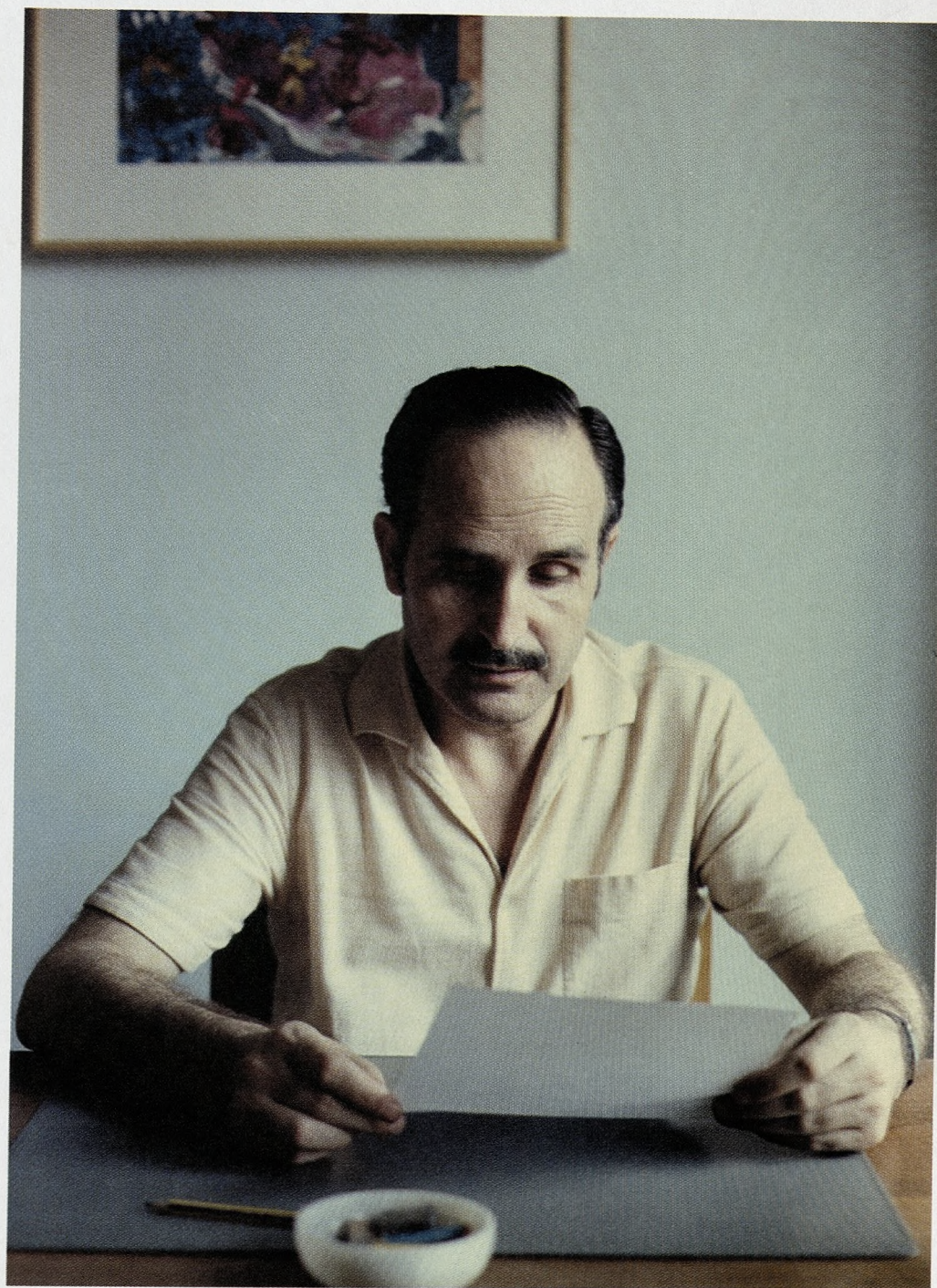
Για περισσότερο από τρεις δεκαετίες, Ο Γιάννης Βανίδης, γνωστός ως ιδρυτής, το 1979, της *Φωτοθήκης Θεσσαλονίκης*, του πρώτου εκθεσιακού χώρου στην Ελλάδα αφιερωμένου στη φωτογραφία, συγκεντρώνει πορτραίτα θεσσαλονικέων δημιουργών και γενικότερα συντελεστών των γραμμάτων και των τεχνών. Η μεγαλύτερη ομάδα εξ αυτών αποτελείται από τους πολυάριθμους θεσσαλονικείς λογοτέχνες όλων των κατηγοριών. Παρά το γεγονός πως κατά καιρούς έχει παρουσιάσει ποικιλία φωτογραφικών εργασιών με άξονα συνήθως το τοπίο, όπως η σειρά του της διαδρομής Αθήνα Θεσσαλονίκης, τα πορτραίτα του είναι ένα έργο που υπηρετεί με συνέπεια και επιμονή, μια καίριας σημασίας αποθησαύριση για την ιστορία των γραμμάτων της πόλης, η πολυτιμότητα της οποίας γίνεται όλο και πιο προφανής καθώς συνειδητοποιούμε το πέρασμα του χρόνου και τα ίχνη που αφήνει κυρίως σε απώλειες.

Το αρχείο του εξακολουθεί να εμπλουτίζεται και να περιλαμβάνει σημαντικές προσωπικότητες από τις οποίες δυστυχώς πολλές πλέον μας έχουν αφήσει αλλά αντιθέτως και πολλές που αναδείχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Εν αναμονή μιας συγκροτημένης και ολοκληρωμένης δημοσιοποίησης, παρουσιάζουμε από αυτές τις σελίδες τις φωτογραφικές προσωπογραφίες τριών από τους γνωστότερους λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης, που προέρχονται από τρεις γενιές: Γιώργος Δέλλιος, Ντίνος Χριστιανόπουλος και Τάσος Χατζητάσης.

Γιώργος Δέλλιος

Ντίνος Χριστιανόπουλος

Τάσος Χατζητάσης

Αρχαίο δράμα, Αρχαία Ελλάδα και Ψυχανάλυση

του Γρηγόρη Αμπατζόγλου
Αναπληρωτή Καθηγητή
Παιδοψυχιατρικής Α.Π.Θ.

Αποσπάσματα μιας συζήτησης
με τον **Michael Parsons**

Ο Michael Parsons βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη στα τέλη Μαρτίου 2008, με την ευκαιρία της πρόσφατης έκδοσης στα ελληνικά του βιβλίου του με τίτλο «Το περιστέρι που επιστρέφει, το περιστέρι που εξαφανίζεται. Παράδοξο και δημιουργικότητα στην ψυχανάλυση», από τις εκδόσεις University Studio Press¹. Η έκδοση αυτή και η παρουσίασή της σε μια πολύ ζεστή εκδήλωση, επισφράγισαν μια πολυετή ιστορία φιλίας και επιστημονικής συνεργασίας με έδρα τη Θεσσαλονίκη². Ο Μ. Parsons έχει στενές επιστημονικές και φιλικές επαφές με την Ελλάδα και ιδιαίτερες σχέσεις με τη Θεσσαλονίκη, την οποία έχει επισκεφθεί πολλές φορές και έχοντάς την ως βάση έχει περιηγηθεί στη Βορειοανατολική Ελλάδα. Έχει ήδη δώσει δύο διαλέξεις στο παρελθόν στη Θεσσαλονίκη, οι οποίες προκάλεσαν μεγάλο ενδιαφέρον: την πρώτη φορά στο Βρετανικό Ινστιτούτο, προσκεκλημένος από την Υπηρεσία Παιδιού και Εφήβου (Γ' Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική, Α.Π.Θ.) και την Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγείας των Βρεφών (1998)³ και τη δεύτερη στο Γαλλικό Ινστιτούτο, στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Από την ψυχαναλυτική Θεωρία στις ψυχιατρικές πρακτικές» (2003)⁴. Ο Μ. Parsons διδάσκει ψυχανάλυση στη Βρετανική Ψυχαναλυτική Εταιρεία, βαθύς γνώστης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού αλλά και της σύγχρονης Ελλάδας, σημαντικός σύγχρονος ψυχαναλυτής με το σπάνιο προσόν να κατέχει εξίσου καλά την αγγλόφωνη και τη γαλλόφωνη βιβλιογραφία, διανοούμενος με ευρεία κουλτούρα, η οποία αγκαλιάζει ένα μεγάλο φάσμα που εκτείνεται από τη φιλοσοφία της επιστήμης ως τις ανατολικές πολεμικές τέχνες.

Παρουσιάζουμε εδώ ένα μέρος μιας εκτενούς συζήτησης – συνέντευξης που είχαμε μαζί του⁵ και η οποία περιστράφηκε γύρω από ζητήματα της σύγχρονης ψυχανάλυσης, την ψυχανάλυση και την Ελλάδα, τις σχέσεις του με τη Θεσσαλονίκη και τη Βόρεια Ελλάδα.

Του δίνουμε τον λόγο σχετικά με τη δική του πορεία μέσα από τον ελληνικό πολιτισμό:

Καταρχήν θα ήθελα να πω κάτι προσωπικό, για τη σύνδεση Ελλάδας και ψυχανάλυσης: ο ελληνικός πολιτισμός είναι ένα κομμάτι του εαυτού μου για πολύ περισσότερα χρόνια από ό,τι η ψυχανάλυση. Έλαβα μία εκπαίδευση η οποία σήμερα έχει εκλείψει. Πήγα σχολείο στην Αγγλία τη δεκαετία του '50 και τότε υπήρχε ακόμα αυτό που λέμε «κλασική παιδεία»: λατινική λογοτεχνία, αρχαία ελληνική λογοτεχνία, ελληνική και ρωμαϊκή ιστορία. Το πρώτο αντικείμενο που σπούδασα στο πανεπιστήμιο, πριν σπουδάσω ιατρική, ήταν αυτό: ελληνική και λατινική λογοτεχνία, ιστορία και αρχαία φιλοσοφία. Τότε ήταν που μελέτησα για πρώτη φορά Όμηρο, Θουκυδίδη, τους τραγικούς Πλάτωνα, Αριστοτέλη.

Θυμάμαι την πρώτη φορά που διάβασα Ηρόδοτο. Ήταν ένας συγγραφέας παντελώς άγνωστος σ' εμένα και έπρεπε να ετοιμάσω μια εργασία για την επόμενη εβδομάδα. Ήταν αργά το βράδυ, 11 η ώρα περίπου, ετοιμαζόμουν να κοιμηθώ και σκέφτηκα: εντάξει ας διαβάσω μερικές σελίδες, για να πάρω μπρος και θα ξεκινήσω αύριο το πρωί. Έτσι άρχισα να διαβάζω και όταν σήκωσα ξανά τα μάτια μου ήταν τρεις το πρωί. Είναι ένας θαυμάσιος παραμυθός ο Ηρόδοτος. Άρχισα να μαθαίνω αρχαία ελληνικά όταν ήμουν 12 χρονών κι ήταν πάντα ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής μου. Όταν άρχισα τις σπουδές μου στην ιατρική, τα άφησα όλα αυτά. Υπήρχαν πια πολλά άλλα πράγματα που με απασχολούσαν, έγινα ψυχίατρος, έγινα ψυχαναλυτής και μετά κάποιος έγραψε ένα άρθρο για την ψυχανάλυση και την αρχαία ελληνική τραγωδία, με το οποίο διαφώνουσα έντονα. Σκέφτηκα ότι πραγματικά δεν ήξερε τι έλεγε. Και είπα, «για μισό λεπτό, περίμενε. Κάτι ήξερα για όλα αυτά. Πριν πολλά χρόνια τα σπούδασα. Μπορώ να τα καταφέρω καλύτερα και νομίζω ότι οι άνθρωποι πρέπει να ξέρουν ότι μπορεί να υπάρχει μια σύνδεση μεταξύ της ψυχανάλυσης και της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας. Υπάρχει κάτι περισσότερο από αυτό που διατείνεται το άρθρο». Αυτό με παρακίνησε να γράψω το πρώτο μου άρθρο γύρω από αυτό το θέμα, που ήταν το άρθρο για τις Βάκχες. Είχε τίτλο: «Ένας ψυχαναλυτής διαβάζει τις Βάκχες».

Αξίζει πράγματι να συνεχίσουμε να μελετάμε πώς ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός διερευνούσε την ψυχική ζωή μέσα από ιστορίες, καθώς και στην ποίηση και στο θέατρο. Η σύγκριση του αρχαίου δράματος με την ψυχανάλυση παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, γιατί φυσικά οι αρχαίοι δραματουργοί δεν γνώριζαν τίποτα γι' αυτές τις έννοιες, αλλά θα μπορούσαμε να πούμε ότι διερευνούσαν στις ελληνικές τραγωδίες τις ίδιες συναισθηματικές διαδικασίες, τις ίδιες ασυνείδητες συγκρούσεις, όπως ο Freud και οι ψυχαναλυτές μετά από αυτόν. Ένα παράδειγμα αποτελεί το ζήτημα της ταυτότητας. Στις Βάκχες του Ευριπίδη, μπορεί να δει κανείς ότι ο Πενθέας είναι ένας άντρας ο οποίος δεν έχει επαφή με την ταυτότητά του και ότι ο Διόνυσος εμφανίζεται

ως μία άλλη πλευρά της ταυτότητας του Πενθέα, η συναισθηματική, ενσπικτώδης πλευρά που ο Πενθέας έχει εξοβελίσει. Ο Πενθέας έχει γίνει ένας άκαμπος, αυταρχικός χαρακτήρας, έντονα αμυντικός και ο Διόνυσος είναι κάποιος που έρχεται και λέει: «κοίτα, είμαι αυτή η πλευρά του εαυτού που δεν ήθελες να ξέρεις. Είναι ώρα να αρχίσεις να με γνωρίζεις, να με αποδεχθείς περισσότερο». Επειδή ο Πενθέας δεν είναι ικανός να το κάνει αυτό, επιμένει σε μια αμυντική στάση και τελικά θυμώνει τρελά. Του είναι υπερβολικά δύσκολο να κρατήσει μέσα του και να απωθήσει αυτή την πλευρά του εαυτού του, την οποία αντιπροσωπεύει ο άλλος (ο Διόνυσος) και καταλήγει να γίνει ψυχωτικός και να καταστραφεί. Με αυτό το υλικό εργάζονται και οι ψυχαναλυτές.

Στη συνέχεια σκέφτηκα να συγκρίνω τις Βάκχες με τον Οιδίποδα επί Κολωνά. Πιστεύω ότι μπορούμε να διαπιστώσουμε έναν παραλληλισμό, τόσο ανάμεσα στον Οιδίποδα και τον Θησέα, όσο και ανάμεσα στον Διόνυσο και τον Πενθέα. Ο Οιδίποδας είναι κάποιος που σκότωσε τον πατέρα του, παντρεύτηκε την μητέρα του και στον οποίο συνέβησαν τα πιο τρομερά πράγματα ως αποτέλεσμα αυτής της ιστορίας. Ο Θησέας έχει πολλά κοινά σημεία με τον Οιδίποδα. Ο Θησέας ήταν υπεύθυνος για τον θάνατο του πατέρα του γυρνώντας από την Κρήτη: ξέχασε να αλλάξει το χρώμα στα πανιά του καραβιού του, όπως είχε συμφωνήσει με τον πατέρα του. Αν τα πανιά ήταν άσπρα, θα σήμαινε ότι ήταν ζωντανός, αν τα πανιά

ήταν μαύρα θα σήμαινε ότι ήταν νεκρός. Ο πατέρας του είδε τα μαύρα πανιά και αυτοκτόνησε, πηδώντας από έναν βράχο. Υπάρχει, επίσης, κάτι το αιμομικτικό στην ιστορία του Θησέα. Μαζί με αυτήν τη σχεδόν πατροκτονία, υπάρχει και μία σχεδόν αιμομιξία. Ένα ίχνος αιμομιξίας υπάρχει στο γάμο του με τη Φαίδρα, δηλαδή την αδελφή της Αριάδνης, της γυναίκας που εγκατέλειψε στη Νάξο. Επιπλέον όμως η Φαίδρα, επιθυμούσε τον γιο του, τον Ιππόλυτο. Αυτό το παράνομο πάθος της για τον θετό γιο της είναι η πιο γνωστή αιμομικτικού τύπου σχέση στην αρχαία λογοτεχνία, μετά από αυτήν του Οιδίποδα με την Ιοκάστη. Δεν είναι ακριβώς η ίδια κατάσταση με τον Οιδίποδα, ο οποίος κοιμήθηκε με τη μητέρα του. Είναι η θετή μητέρα που επιθυμεί το θετό παιδί, αλλά παρόλα αυτά ο παραλληλισμός έχει μεγάλο ενδιαφέρον.

Αν δούμε τη νεανική ζωή του Θησέα και του Οιδίποδα μπορούμε να βρούμε και άλλους παραλληλισμούς, για τους οποίους γράφω στο βιβλίο μου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, όταν ο Οιδίποδας αναζητεί καταφύγιο στον Κολωνό, που ανήκει, φυσικά, στη χώρα του Θησέα, ο Θησέας έρχεται αντιμέτωπος με ένα κομμάτι του εαυτού του. Ο Θησέας, όμως, κάνει κάτι διαφορετικό από τον Πενθέα. Δεν απορρίπτει τον ξένο, λέγοντας «φύγε από εδώ, είσαι καταραμένος, μολυσμένος, δεν θέλω να έχω καμία σχέση μαζί σου», (με τον τρόπο, δηλαδή, που ο Πενθέας αντιμετωπίζει τον Διόνυσο). Ο Θησέας αποδέχεται τον Οιδίποδα, και επειδή μπορεί

© photo: A.G.

να τον αποδεχτεί, υπάρχει μια εντελώς διαφορετική εξέλιξη. Ο Οιδίποδας μπορεί και φέρνει την ευλογία στη χώρα του Θησέα και όχι την καταστροφή. Ο Θησέας έχει φτάσει σε μια αναπτυξιακή ωριμότητα, που σημαίνει ότι δεν χρειάζεται να εξοβελίζει τις καταστροφικές πλευρές του εαυτού του, ότι μπορεί να τις αποδεχθεί και επομένως ότι μπορεί να υπάρξει μια θετική εκδοχή για το μέλλον. Είναι το αντίθετο από αυτό που συμβαίνει στον Πενθέα, ο οποίος δεν έχει την ωριμότητα να αποδεχθεί τον άλλο. Οι συσχετισμοί αυτοί με συγκλόνισαν όταν τους ανακάλυψα.

Αυτό που κάνουν οι τραγωδίες είναι ότι λένε μια ιστορία. Ας σκεφτούμε λοιπόν την έννοια της αφήγησης. Η Οδύσσεια, η ιστορία του Οδυσσέα, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι είναι μια εσωτερική αφήγηση. Στα έπη του Ομήρου έχει βεβαίως τη μορφή μιας εξωτερικής αφήγησης. Είναι η ιστορία ενός ανθρώπου που προσπαθεί να βρει το δρόμο για το σπίτι του, που αντιμετωπίζει ένα σωρό κινδύνους και δυσκολίες, που έχει να αντιμετωπίσει βίαια και καταστροφικά επεισόδια, όπως αυτό με τους Κύκλωπες και τους Λαιστρυγόνες, τη Σκύλλα και τη Χάρυβδη και που πρέπει να αντισταθεί στον πειρασμό: τον σεξουαλικό πειρασμό στο πρόσωπο της Καλυψώς και της Κίρκης. Νομίζω, ότι θα είχε μεγάλο ενδιαφέρον να θεωρήσουμε όλα αυτά τα επεισόδια, ως εσωτερικά γεγονότα. Να θεωρήσουμε, δηλαδή, ότι ο Οδυσσέας κάνει ένα εσωτερικό ταξίδι και ότι όλα αυτά τα επεισόδια αντιπροσωπεύουν την ανάγκη του να αντιμετωπίσει πλευρές του εαυτού του, να εξετάσει τους τρόπους που έχει χρησιμοποιήσει για να προστατεύσει τον εαυτό του και να προετοιμαστεί απέναντι στους εσωτερικούς κινδύνους.

Για παράδειγμα, το επεισόδιο με τον ασκό του Αιόλου, που μέσα του φυλάκίζονται όλοι οι άνεμοι που μπορούν να τον βγάλουν από την πορεία του. Ήσυχος ο Οδυσσέας κοιμάται, το πλήρωμά του όμως ανοίγει τους ασκούς, οι άνεμοι ξεχύνονται και ξεσπά μια καταιγίδα, που δεν τον αφήνει να φτάσει στο σπίτι του. Θα είχε ενδιαφέρον να δούμε αυτή την κατάσταση ως μια προσπάθεια του Εγώ να ελέγξει το Αυτό και τα ένστικτα, να δούμε δηλαδή την ιστορία αυτή ως μια αποτυχία ελέγχου των ενστίκτων.

Όταν περνάμε από τις Σειρήνες, ο Οδυσσέας κατανοεί την ανάγκη να ελέγξει τα ένστικτά του: γνωρίζει ότι αν ακούσει το τραγούδι των Σειρήνων θα σαγηνευτεί και θα καταστραφεί από αυτές. Έτσι βάζει τους άντρες του να τον δέσουν στο κατάρτι, ώστε να μπορέσει να ακούσει τον τραγούδι τους χωρίς να καταστραφεί. Αυτός μοιάζει να είναι ένας καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης των ενστίκτων. Θα είχε ενδιαφέρον να δούμε την ιστορία αυτή ως μια εξωτερική αφήγηση που μπορεί να αναπαριστά ένα εσωτερικό ταξίδι, ένα ταξίδι επιστροφής στο σπίτι, όπου ο εαυτός έχει πράγματι ανάγκη να κατοικεί.

Χάρη λοιπόν σε αυτό το αρχικό γεγονός, τη διαφωνία μου με ένα άρθρο για την ψυχανάλυση και την αρχαία Ελλάδα, άρχισα να διαβάσω τις αρχαίες ελληνικές τραγωδίες ξανά. Έτσι έκλεισε με πολύ όμορφο τρόπο ο κύκλος για μένα. Με ξανάφερε σε επαφή με τις ελληνικές μου ρίζες. Κάτι για το οποίο είμαι πολύ ευγνώμων.

¹ Πρόκειται για ένα βιβλίο πλούσιο και απαιτητικό κατά τη μεταφορά του στην ελληνική γλώσσα, καρπός συλλογικής δουλειάς και πολυετών επαγγελματικών και φιλικών σχέσεων. Μεταφράστηκε από την Έλενα Φωτιάδου και «διαβόσθηκε» στη συνέχεια από τη Χριστίνα Χατζηδημητρίου, κλινικές ψυχολόγους και συνεργάτες στην Πανεπιστημιακή Υπηρεσία της οποίας έχω την ευθύνη. Ο πρόλογος της ελληνικής έκδοσης είναι του γνωστού παιδοψυχιάτρου-ψυχαναλυτή Σωτήρη Μανωλόπουλου, στενού φίλου στην Αθήνα και συνεργάτη σε εκδοτικές και επιστημονικές προσπάθειες, στον οποίον οφείλουμε και την αρχική γνωριμία με τον Michael Parsons. Το εκδοτικό κουράγιο ανήκει στον Λεωνίδα Μιχάλη, ο οποίος στήριξε μian ακόμη από τις προσπάθειές μας. Η τελική ευθύνη της επιμέλειας βαρύνει μόνο εμένα.

² Στην εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου, η οποία πραγματοποιήθηκε στον πολυχώρο «Μαλλιάρης-Παιδεία» στις 27 Μαρτίου 2008, μίλησαν οι Χρ. Αποστολακάς, Γ. Αμπατζόγλου και ο συγγραφέας. Όπως δήλωσε και ο ίδιος στο κλείσιμο της εκδήλωσης: «Επιτέλους πραγματοποιήσα ένα παλιό μου όνειρο, να γράψω ένα βιβλίο στα ελληνικά που να μπορώ και εγώ να το διαβάσω». Τα κείμενα των ομιλιών και το πλήρες κείμενο της συνέντευξης θα δημοσιευθούν στο υπό έκδοση βιβλίο «Από την ψυχαναλυτική θεωρία στις ψυχιατρικές πρακτικές», Τόμος 4, Γ. Αμπατζόγλου-Χ. Αποστολακάς (επιμέλεια).

³ Η διάλεξή του με τίτλο «Η λογική του παικνιδίου στην ψυχανάλυση» δημοσιεύθηκε στον περιοδικό τόμο Προσεγγίσεις του Βρέφους, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2000, Γ. Αμπατζόγλου-Σ. Μανωλόπουλος (επιμέλεια), ο οποίος αποτελεί και την επίσημη έκδοση της Εταιρείας.

⁴ Η διάλεξη αυτή, με τίτλο «Ο πυρήνας της ανεξάρτητης παράδοσης στην ψυχανάλυση» θα δημοσιευθεί στο υπό έκδοση βιβλίο Από την ψυχαναλυτική θεωρία στις ψυχιατρικές πρακτικές, ο.π.π.

⁵ Η συζήτηση-συνέντευξη καταγράφηκε από τη Χριστίνα Χατζηδημητρίου, στην οποία οφείλεται και η απομνηνευοφώνηση και επιμέλεια της.

του Σάκη Σερέφα
Συγγραφέα

Λύκος με Κάπαρη

[νουβέλα, απόσπασμα]

[...]

«Ζοζέφ, θέλω να σου κάνω μια ερώτηση.»

Άντε πάλι.

«Πες μου, Ζοζέφ, έχεις δει ποτέ σου έναν τρελό;»

Βοήθα μυαλό μου.

«Είδα. Όχι έναν, πολλούς. Στο βίντεο. Στη 'Φωλιά του Κούκου'.

Δεν τα πήγα κι άσχημα.

«Εδώ, στην πόλη, είδες κανέναν;»

Μυρίζομαι κίνδυνο. Να απαντήσω ένα σκέτο 'όχι';

«Όχι.»

«Θέλεις να δεις;»

Σαν πρόσκληση για λίγο σεξ μου φάνηκε αυτό. Σεξ με μια κρεμάλα. Τι απαντάμε;

«Πού;»

Τοπικό επίρρημα. Κανείς ποτέ δεν έπαιξε κορώνα-γράμματα το κεφάλι του απαντώντας με ένα τοπικό επίρρημα.

«Εκεί»

απάντησε ο Μεγάλος, κι έδειξε με το δάχτυλο. Ήταν η εκκλησία που μου είχε δείξει και πριν από μια εβδομάδα. Εκείνη η εκκλησία των χαμηλών ταχυτήτων, με τις οποίες κινούμασταν και τώρα, γιατί μπροστά μας ένα σκουπιδιάρικο έκανε συνεχώς στάσεις για να αδειάζει τους κάδους.

«Έχεις μπει μέσα της ποτέ, Ζοζέφ;»

«Όχι, δεν.»

«Α! Χάνεις! Να πάρεις μια Κυριακή τους φίλους σου και να πάτε.»

Με φαντάστηκα να το προτείνω στους φίλους μου, κι ένιωσα τις φτυσιές τους να στάζουν από το κεφάλι μου, σχηματίζοντας γύρω μου μια μικρή λιμνούλα. Πάπιες, κύκνοι και φλαμίνγκος πεταρίζουν χαρωπά στα νερά της, ενώ στις όχθες της καταφθάνουν πούλμαν και από γειτονικά σχολεία, γεμάτα από μαθητές πρόθυμους να συμβάλλουν στον εμπλουτισμό των υδάτων της.

«Θέλεις να πάμε μαζί, τώρα;»

συνέχισε ο Μεγάλος.

«Και δεν πάμε;»

του απάντησα ονειροπόλα. «Οδηγός σχολικού σε κατάσταση αμόκ κρατάει όμηρο έναν μαθητή μέσα σε εκκλησία. «Του δείχνω τους τρελούς» φώναξε από το παράθυρο του ναού στους αστυνομικούς που έσπευσαν επιτόπου.» Φανταζόμουν τα έκτακτα δελτία της τηλεόρασης κι η ιστορία αυτή άρχισε να μου αρέσει πιο πολύ από το διαγώνισμα των μαθηματικών που με περίμενε την πρώτη ώρα.

«Λοιπόν, Ζοζέφ, φαντάσου ότι βρισκόμαστε μέσα στον ναό του Αγίου Αντωνίου. Είναι απόβραδο και πρέπει να περιμένεις λίγο μέχρι τα μάτια σου να συνηθίσουν το μισοσκοτάδο.»

Α, καλά, έτσι την εννοούσε την επίσκεψη ο Μεγάλος; Με απογοητεύεις, Μεγάλε.

«Δεν ανάβουμε καλύτερα το φως, για να μην καθυστερούμε; Γράφω διαγώνισμα την πρώτη ώρα» του πρότεινα φιλότιμα.

«Δεν υπάρχει ηλεκτρικό ρεύμα, Ζοζέφ. Ένα καντηλάκι καίει όλο κι όλο. Δεν τους περίσσευε το

λάδι τους ανθρώπους πριν από ενάμισι αιώνα. Μα καλά, δεν σας τα έμαθαν αυτά στο σχολείο;»

«Έχεις δίκιο Μεγάλε, το ξέχασα.»

Είδατε πώς προσαρμοζόμουν στις καταστάσεις;

«Λοιπόν, αρκετά περιμέναμε, πες μου τώρα τι βλέπεις» συνέχισε ο Μεγάλος. Γύρισα και τον κοίταξα. Ο χαλκός τραμπαλιζόταν κρεμασμένος από το αυτί του.

«Έναν χαλκά βλέπω.»

«Μόνο έναν;»

«Με πόσους πιάνω τη βάση;»

«Ελα, Ζοζέφ, προσπάθησε να δεις καλύτερα. Εφτά είναι οι χαλκάδες.»

«Έχεις δίκιο, Μεγάλε. Είναι εντελώς εφτά.»

«Μάλιστα. Εφτά χαλκάδες καρφωμένοι στο τέμπλο. Από τους χαλκάδες ξεκινούν εφτά αλυσίδες. Οι οποίες πού καταλήγουν, Ζοζέφ;»

ρώτησε ο Μεγάλος, καϊδεύοντας το κουρέλι που είχε ριγμένο στους ώμους του.

Τι απαντάνε τώρα; Κοίταξα έξω από το τζάμι. Βρισκόμασταν στην παραλιακή λεωφόρο. Ένα μικρό φορτηγό μάς προσπέρασε από τα δεξιά. Ήταν φορτωμένο με άμμο. Άμμος. Δηλαδή, τριμμένοι βράχοι. Τριμμένοι από τον χρόνο και τις αδάμαστες δυνάμεις της φύσης. Άμμος! Ίδια με το ανθρώπινο πεπρωμένο!

«Ελα τώρα, Μεγάλε, στο ανθρώπινο πεπρωμένο καταλήγουν οι αλυσίδες. Δεν συμφωνείς;»

Είχα κι εγώ τις λαμπρές μου στιγμές σε αυτήν τη ζωή.

Ο Μεγάλος αναστέναξε και με κοίταξε πλαγίως. Όχι με το καλύτερο βλέμμα του.

«Εφτά κουρελιές τρελοί στην άκρη από τις εφτά αλυσίδες βρίσκονται ξαπλωμένοι σε μια ψάθα πάνω στο πάτωμα. Κραυγάζουν. Από την πείνα, από το κρύο, κι από το ξύλο που έφαγαν. Πώς σου φαίνεται;»

Ακουγόταν ενδιαφέρον.

«Ενδιαφέρον ακούγεται, Μεγάλε.»

«Μικρέ μου αισθητιστή, δεν είναι απλώς ενδιαφέρον, είναι τραγικό.»

Εντάξει, τραγικό. Σ' αυτό θα μαλώσουμε;

«Και ποια τραγική δουλειά είχαν αυτοί οι τραγικοί τρελοί μέσα σε αυτήν την τραγική εκκλησία, Μεγάλε;»

«Ο άγιος Αντώνιος θεωρείται ο προστάτης των τρελών. Μέχρι

τότε, δεν είχαν γίνει ακόμα εισαγωγές ψυχιατρείων στη χώρα μας. Οπότε οι συγγενείς των τρελών τους παρέδιδαν σε αυτήν την εκκλησία. Απομόνωση, σκοτάδι, πείνα και ξύλο. Οι κραυγές τους ακούγονταν σε όλη τη γειτονιά.»

Αυτή η τραγική ιστορία, μεταμφιεσμένη σε ενδιαφέρουσα, με οδήγησε μέσα στην εκκλησία, το επόμενο κιόλας απόγευμα. Ούτε πάπιες, ούτε χήνες, ούτε φλαμίνγκος τριγύρω μου. Γιατί πήγα μόνος μου, μετά το κολυμβητήριο. Βρήκα τους χαλκάδες και τους άγγιξα. Στάθηκα όρθιος ένα μέτρο πιο μακριά τους. Τόσο υπολόγισα το μήκος τής κάθε αλυσίδας. Κι εκεί, όρθιος, μέσα στο μισοσκοτάδο, έκανα αυτό που ήξερα πάντα να κάνω πολύ καλά. Έκλαψα.

Όσπου ξημέρωσε.

«Πήγες, ε;»

«Πήγα.»

Συνηθισμένη παύση.

Μου έριξε ένα βλέμμα από το καθρεφτάκι. Κορνάρισμα. Ακόμη ένα βλέμμα. Για να βεβαιωθεί.

«Λοιπόν; Πώς σου φάνηκε;»

«Ήταν σα να πήγα σε ξένη πόλη, Μεγάλε.»

Κρότοι, λάμπεις, μυρωδιά από μπαρούτι. Τα μάτια του Μεγάλου εκτοξεύαν πυροτεχνήματα.

«Όταν βγήκα από την εκκλησία, η πόλη μού φάνηκε ολοκαίνουργια. Αχρησιμοποίητη. Και ενδιαφέρουσα.»

Ναι, δικά μου ήταν αυτά τα λόγια. Έτσι ακριβώς τα έχω καταγράψει στο ημερολόγιό μου. Είναι περίεργο πλάσμα ο άνθρωπος, τελικά.

«Οι πόλεις είναι σαν τον εαυτό μας, Ζοζέφ. Πρέπει να τις επινοούμε διαρκώς για να είναι ενδιαφέρουσες. Και πρέπει να θυμόμαστε ότι υπάρχουν.»

[...]

(Σημείωση του συγγραφέα: Ο Ζοζέφ είναι μαθητής Γυμνασίου κι ο Μεγάλος είναι ο οδηγός του σχολικού λεωφορείου. Η εκκλησία του Αγίου Αντωνίου που αναφέρεται στο κείμενο, είναι η ομώνυμη εκκλησία που βρίσκεται στο κέντρο της Θεσσαλονίκης.

Η νουβέλα πρόκειται να εκδοθεί από τις εκδόσεις Κέδρος τον Οκτώβριο του 2008).

Ο Σάκης Σερέφας
(sakseref@yahoo.gr)

γεννήθηκε το 1960 στη

Θεσσαλονίκη. Έχει εκδώσει 31 βιβλία με ποίηση, πεζογραφία, θέατρο, και μελέτες για πόλεις, τόπους και ποιητές. Η

τελευταία ποιητική συλλογή του *Πρώτα Πέθανε η Κότα* (2007)

κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Κέδρος, ενώ μέχρι τον Απρίλιο του 2008 θα παίζεται στο

Εθνικό Θέατρο το έργο του

Λιωμένο Βούτυρο.

από τον Γιώργο Αναστασιάδη

«... Ζώντας στη Θεσσαλονίκη ο καθένας μας μπορεί να 'χει πολλές εντυπώσεις, χαρακτηριστικές του νοήματος που αντιπροσωπεύει μια πόλη. Απ' αυτή την άποψη τη θεωρώ πραγματικά ζωντανό Πανεπιστήμιο. Πιστεύω πως καμία πόλη στον κόσμο δεν είναι δυνατό να διδάξει όσα αυτή σήμερα ...»

Ν.Γ. Πεντζίκης

«... Αναφέρομαι στις αύλες αξίες της πόλης, στις φωνές των ζώντων και νεκρών ποιητών της, στις διεισδύσεις των πεζογράφων της, στη νόηση και γνώση των στοχαστών της, στους καλλιτέχνες της. (...) Υπάρχει μια απονευρωτική αμηχανία ολόκληρης της εσωτερικής ζωής των ανθρώπων αυτής της πόλης που ανεπίδοτη φθάνει και καταρρέει καθημερινά.»

Π. Θασίτης

«... Στην καρδιά μου η Θεσσαλονίκη καταλαμβάνει τη θέση της πρωτεύουσας των αισθημάτων μου και όχι συμπρωτεύουσας. Όχι μόνο γιατί με μαγεύει αυτή η μυστηριώδης ατμόσφαιρα που έχει και που δεν εξαντλείται – κάθε φορά που έρχομαι νομίζω ότι εγώ την ανακαλύπτω για πρώτη φορά, ότι εγώ την πρωτοβλέπω. Τη λέω πρωτεύουσα γιατί εδώ ζούνε πρωτεύοντα πρότυπα, δοκιμασμένα από μακροχρόνιους δεσμούς και βεβαίως μπορεί να μου τους στερεί η Θεσσαλονίκη, από την άλλη όμως τους προφυλάσσει πάρα πολύ κατά από τα τρακαρίσματα που προκαλεί η συχνή επαφή ή ακριβέστερα η συχνή διασταύρωση στις διαβάσεις με την τριβή ...»

Κ. Δημουλά

«... Ζούμε σε μια πόλη, σε μια μη-Θεσσαλονίκη που υποδύεται ότι όντως υφίσταται. (...) Είμαστε μη υπαρκτοί Θεσσαλονικοπαθείς, με την έννοια των ζωηρών φαντασμάτων – “νοσταλγών μιας πόλεως που δεν υπάρχει πια”, όπως λέει κι ο Εγγονόπουλος. (...)

Έχουμε γίνει αχειροποίητοι, άκτιστοι, ζώντας μέσα στην αρχαιολογία του παρόντος. Αλλά είμαστε πάντα εδώ, Θεσσαλονικείς που παίζουν τις καθυστερήσεις του μέλλοντος. Υπάρχουμε και δεν υπάρχουμε, εδώ και 2500 χρόνια...»

Γ. Σκαμπαρδώνης

«... Εκείνο που θέλω να εκπολιορκήσω είναι το ανθρώπινο μυστήριο αυτής της πόλης...»

Γ. Ιωάννου

Άρης Γεωργίου, Μέγαρο Χατζηδημούλα, 1977. Από την έκθεση "Θεσσαλονίκη Αυτεπαγγέλτως".

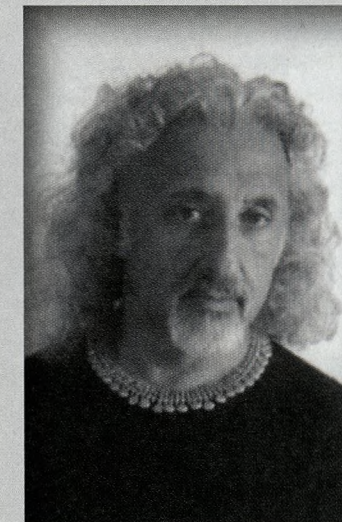

από τον Ιορδάνη Καϊσερλίδη

Ένας "πολίτης του κόσμου" στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης.

Στις 29 Μαρτίου 2008, ο βιολοντσελίστας, Mischa Maisky εμφανίστηκε, με την Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης, στο Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, ερμηνεύοντας, με μοναδικό τρόπο, το κονσέρτο για βιολοντσέλο και ορχήστρα αρ. 1, έργο 107, του Dimitri Shostakovich. Είναι ο μοναδικός τσελίστας στον κόσμο που έχει μαθητεύσει με τον Μτσιασλάβ Ροστρόποβιτς και τον Γκρεγκόρ Πιατιγκόρσκι. Ο Mischa Maisky δηλώνει χαρακτηριστικά: «*παίζω με ιταλικό τσέλο, γαλλικά δοξάρια και αυστριακές ή γερμανικές χορδές. Η κόρη μου γεννήθηκε στο Παρίσι, ο μεγαλύτερος γιος μου στις Βρυξέλλες και ο μικρότερος στην Ιταλία. Οδηγώ γιαπωνέζικο αυτοκίνητο, φοράω ελβετικό ρολόι και ινδικό κρεμαστό στο λαιμό και νιώθω πατρίδα μου κάθε τόπο όπου οι άνθρωποι εκτιμούν και απολαμβάνουν την κλασική μουσική*».

35 ΧΡΟΝΙΑ ΑΘΟΥΡΥΗΣ ΑΛΛΑ ΠΟΛΥΤΙΜΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Συμπληρώνονται εφέτος τριανταπέντε χρόνια από την ίδρυση της "ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ" με ιδρυτή και πρόεδρο τον κ. Κώστα Καρρά. Η διακριτική, αλλά πολύ αποτελεσματική δραστηριότητα της Ελληνικής Εταιρείας την κατατάσσει στους πρωτοπόρους της χώρας μας στον τομέα του περιβάλλοντος και του πολιτισμού. Αξίζει ιδιαίτερη αναφορά το γεγονός ότι η Ελληνική Εταιρεία συνέβαλε αποτελεσματικά σε διασώσεις μνημείων, αναστηλώσεις, συντηρήσεις, βυζαντινών ναών και οικισμών αλλά και ειδικές εκδηλώσεις για την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα περιβάλλοντος και πολιτιστικής κληρονομιάς. Αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στον πρόεδρο της εταιρείας κ. Κώστα Καρρά και στους συνεργάτες του με τις παράλληλες ευχές να συνεχίσουν με τον ίδιο ζήλο το πολύτιμο έργο τους.

Αλήθεια: πόσο συνάδει με πολιτισμό το γεγονός ότι δύο ωραίοι –κατά τα λοιπά– χώροι πολιτιστικών εκδηλώσεων της Θεσσαλονίκης (το "ΘΕΑΤΡΟ ΔΑΣΟΥΣ" και το "ΘΕΑΤΡΟ ΓΗΣ") δεν διαθέτουν την ανάλογη υποδομή συγκοινωνιακής εξυπηρέτησης των θεατών; Δεν υπάρχουν οργανωμένοι και –κυρίως– επαρκείς χώροι για στάθμευση αυτοκινήτων –δεν έχουν προβλεφθεί οργανωμένες "πίτσες" ταξί κοντά στα θέατρα– δεν έχει γίνει πρόβλεψη για περιστασιακή (δηλαδή όταν υπάρχουν παραστάσεις) συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση των θεατών, οι οποίοι συνήθως, γύρω στα μεσάνυχτα, ταλαιπωρούνται για να επιστρέψουν στα σπίτια τους! Δυστυχώς, πρόκειται για τριτοκοσμική κατάσταση που δεν μας κολακεύει σαν πόλη με ιστορία πολιτισμού... Ας φροντίσουν οι όποιοι εμπλεκόμενοι με τη λειτουργία των προαναφερομένων θεάτρων για την ευπρεπή αντιμετώπιση του συγκεκριμένου προβλήματος.

Γιώργος Αναστασιάδης / Ιορδάνης Καϊσερλίδης

Αλμπέρτος Ναρ, *Επιπόλαιος επί πόλεως*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2007. [Στη σειρά "ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ" Δ/ση: Γ. Αναστασιάδης]

Ο Αλμπέρτος Ναρ, που έγραψε κείμενα που αφορούν κυρίως την ιστορία και τη λαογραφία της Εβραϊκής Κοινότητας της Θεσσαλονίκης, δύο συλλογές διηγημάτων και συγκέντρωσε σε χωριστό τόμο τις προφορικές μαρτυρίες των επιζώντων του Ολοκαυτώματος, στην τελευταία πενταετία της πνευματικής παραγωγής του καταπιάστηκε με το χρονογράφημα.

Καρπός αυτής της ενασχόλησης είναι το βιβλίο *Επιπόλαιος επί πόλεως*. Ο τόμος περιλαμβάνει μια επιλογή από χρονογραφήματα που δημοσιεύτηκαν από το 1998 έως το 2003 στις εφημερίδες «Θεσσαλονίκη» και «Μακεδονία» της Κυριακής. Με τα κείμενα αυτά αναδεικνύονται οι συγγραφικές εμμονές του Αλμπέρτου Ναρ, κοινοποιούνται τα ενδιαφέροντά του, γνωστοποιούνται τα πάθη του, φανερώνεται η συνολική θεώρησή του στα πράγματα και εκφράζεται συνολικά η ψυχοσύνθεσή του. Στα χρονογραφήματα του, αν και ξεκινά συνήθως από το επικαιρικό στοιχείο, δεν περιορίζεται στην απλή καταγραφή του γεγονότος που θίγει. Με την ιδιαίτερη συνθετική του ικανότητα αξιοποιεί με μοναδικό τρόπο τα όσα βλέπει, μπολιάζοντας τα κείμενα του με λογοτεχνισμούς και με απρόβλεπτους συνειρμούς. Στα κείμενα αυτά είναι παρόντα τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά της γραφής που τον καθιέρωσαν ως πνευματικό δημιουργό: το χιούμορ, ο ρεαλισμός, ο διαλογικός τόνος, το βίωμα. Οι θεματικοί του άξονες ταυτίζονται με τα μεράκια του: Τα ρεμπέτικα, τον Ηρακλή, τη Μάντσεστερ Γιουνάιτεντ, το σινεμά που λάτρευε από μικρό παιδί, τη γενέθλια πόλη, τις «μυστικές κρυψώνες της» και τα γεγονότα που συντάραξαν τον κοινωνικό – πολιτικό ιστό της, τη λογοτεχνία, τον караγκιόζη, την αδυναμία που έτρεφε στα κινούμενα σχέδια και τη μουσική εν γένει.

Γιώργος Αναστασιάδης, Λέων Α. Ναρ, Χρήστος Ράπτης, *Εγώ, ο εγγονός ενός Έλληνα, Η Θεσσαλονίκη του Νικολά Σαρκοζί, Καστανιώτης, Αθήνα 2007.*

Το βιβλίο *Εγώ, ο εγγονός ενός Έλληνα, η Θεσσαλονίκη του Νικολά Σαρκοζί* που έγραψαν ο Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. Γιώργος Αναστασιάδης, ο Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας του Α.Π.Θ. Λέων Α. Ναρ, και ο δημοσιογράφος Χρήστος Ράπτης ανικνεύει το μυστικό του παππού του Γάλλου Προέδρου Νικολά Σαρκοζί, αφηγείται τις αναμνήσεις της μητέρας του Αντρέ, περιγράφει το ταξίδι του ίδιου του Σαρκοζί(!) στη Θεσσαλονίκη το 1973 και εξετάζει το «προφίλ» των δύο θείων του Σαρκοζί βουλευτών του Βενιζέλου και του Γούναρη αντίστοιχα. Αξιοποιώντας, ως αφορμή, τις «ρίζες» του Γάλλου Προέδρου οι συγγραφείς επιχειρούν ένα οδοιπορικό στην ιστορική φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης,

αναζωογονούν τη συλλογική μνήμη της πόλης την περίοδο 1870-1930. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου, που θα κυκλοφορήσει σύντομα και στη Γαλλία, προβάλλουν οι εικόνες της οικογένειας Μαλλάχ, συγγενικής με αυτήν του Νικολά Σαρκοζί, που συνέβαλε –όχι μόνο με τους δύο πολιτικούς άνδρες που αναδείχτηκαν στους κόλπους της [Ασέρ και Ιωσήφ (Πέπο) Μαλλάχ]– στη διαμόρφωση του ιστορικού, πολιτικού και πολιτιστικού προφίλ της Θεσσαλονίκης. Ίσως, απ' ό,τι φαίνεται, να είναι εγγεγραμμένες στα γονίδια του Νικολά Σαρκοζί οι πολιτικές αξίες των μακρινών προγόνων του από τη Θεσσαλονίκη, του Γερουσιαστή Ασέρ Μαλλάχ και του Βουλευτή Πέπο Μαλλάχ. Ο Ασέρ Μαλλάχ ήταν ένας δραστήριος Θεσσαλονικιός πολιτικός με πανελλήνια εμβέλεια. Υπήρξε μια προικισμένη πολιτική προσωπικότητα με ευρύτερο κοινωνικό ρόλο και η φιλική του σχέση και συνεργασία με τον Ελευθέριο Βενιζέλο σε καιρούς δύσκολους λείει πολλά. Ο Ιωσήφ (Πέπο) Μαλλάχ αναδείχτηκε Βουλευτής από το 1915 και επανεξελέγη -σταθερά με την αντιβενιζελική παράταξη - το 1920 και το 1935. Δεν μπορεί να ξέρει βέβαια κανείς ποιες απ' όλες αυτές τις πολιτικές «αρετές» κληρονόμησε ο Νικολά Σαρκοζί, ο διακεκριμένος απόγονος της οικογένειας Μαλλάχ. Αν και ο ίδιος ο Σαρκοζί έχει δηλώσει στο βιβλίο του *Κατάθεση*, (Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2007) πως η πολιτική δεν αποτελούσε οικογενειακή παράδοση, ωστόσο παραδέχεται ότι το γεγονός πως ήταν γιος μετανάστη πρώτης γενιάς

από τον πατέρα του, που ήρθε από την Ουγγαρία, και δεύτερης γενιάς από τη μητέρα του, ο πατέρας της οποίας ήταν Εβραίος από τη Θεσσαλονίκη, έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μετέπειτα πορείας του.

Το βιβλίο *Εγώ, ο εγγονός ενός Έλληνα, η Θεσσαλονίκη του Νικολά Σαρκοζί*, που περιέχει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την κοινοβουλευτική παρουσία των Εβραίων Βουλευτών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο και για την γενικότερη προσφορά τους στον πολιτικό πολιτισμό της εποχής τους, με δεδομένη την προσεχή κυκλοφορία του στη Γαλλία, προβάλλει τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που συνέβησαν στη Θεσσαλονίκη στη χαραυγή του εικοστού αιώνα.

Λέων Σιακή, *Αποχαιρετώντας τη Θεσσαλονίκη Σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης, Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2007*

Ο Θεσσαλονικιός Λέων Σιακή δημοσίευσε στη Νέα Υόρκη το 1946 το αυτοβιογραφικό αφήγημα *Farewell to Salonica, Portrait of an Era*, που μεταφράστηκε στα ελληνικά (Αποχαιρετώντας τη Θεσσαλονίκη Σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης). Πρόκειται για μια αφήγησι-ντοκουμέντο για την καθημερινή ζωή της Θεσσαλονίκης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Ο Λέων Σιακή, εγγονός του Αρχιεραβίνου Ραφαέλ Κόβο, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1894. Ανήκει μαζί με τους επίσης Θεσσαλονικείς Αλμπέρ Μόχλο, Γιωσέφ Μερκάντο, Ελί Καμχί, Γιωσέφ Νεχαμά και Μωυσή Μπουρλά στους Εβραίους διανοούμενους που άφησαν το δικό τους αποτύπωμα στα νεοελληνικά γράμματα στις αρχές του αιώνα. Στο συγκεκριμένο βιβλίο ο Σιακή καταγράφει τις σημαντικές αλλαγές που συμβαίνουν στην καθημερινότητα των πολιτών της Σαλονίκης στις αρχές του εικοστού αιώνα, τριγυρνώντας στη γειτονία της Ίσπρας, όπου βρισκόταν η οικογενειακή επιχείρηση των Σιακήδων. Ο μικρός Λέων προσπαθεί να κατανοήσει τις εθνικές και κοινωνικές συγκρούσεις που πραγματοποιούνται στη Θεσσαλονίκη. Περιγράφει γεγονότα ιδιαίτερα σημαντικά για την ιστορική εξέλιξη της πόλης, όπως τα επεισόδια που ακολούθησαν την ανατίναξη της Οθωμανικής Τράπεζας από την αναρχική ομάδα «Πλήρωμα», την 28^η Απριλίου

1903. Ο συγγραφέας φαίνεται να ψυχανεμίζεται τη δυναμική για αλλαγές και να αφουγκράζεται τα υπόγεια ρεύματα που κατευθύνουν την εξέλιξη της Θεσσαλονίκης, που γνώριζε ήδη έναν επιφανειακό δυτικό εκσυγχρονισμό.

Ο πατέρας του αφηγητή αποφάσισε κάποια στιγμή να ανοίξει ένα γραφείο στις ΗΠΑ και να αρχίσει από εκεί την εισαγωγή προϊόντων που μέχρι τότε εισάγονταν από την Αυστρία. Η οικογένεια του τον ακολούθησε τελικά και εγκαταστάθηκε στην Νέα Υόρκη για ένα χρόνο. Επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη με μεγάλη χαρά μετά από την επανάσταση των Νεότουρκων. Ο έφηβος Λέων τελείωσε το Petit Lycee Francais και προετοιμάζεται να πάει στο Παρίσι. Τον Οκτώβριο του 1912 ο ελληνικός στρατός μπαίνει στη Θεσσαλονίκη και ο χαρακτήρας της πόλης σιγά σιγά αλλάζει. Στα 1915 ο Λέων Σιακή φεύγει οριστικά από τη Θεσσαλονίκη και εγκαθίσταται στις ΗΠΑ. Όλη η οικογένεια, με εξαίρεση τον παππού που μένει για να πεθάνει στον τόπο που γεννήθηκε, μεταναστεύει στις ΗΠΑ και αρχίζει μια νέα ζωή. Το γραφείο στη Θεσσαλονίκη κλείνει και το μόνο που απομένει στην οικογένεια είναι να μαθαίνει συχνά νέα από την αγαπημένη πόλη.

Το έντυπο «ντοκιμαντέρ» του Λέων Σιακή δίνει εξαιρετική έμφαση στο καιρό της αβάσταχτης νοσταλγίας για τον «χαμένο παράδεισο» και επιβεβαιώνει, για μία ακόμη φορά, το ιστορικό ενδιαφέρον που υπάρχει για τη Θεσσαλονίκη των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Βάνα Χαραλαμπίδου, *Τόποι του μύθου και της ιστορίας, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006*

“Ένα ταξίδι νοερό μέσα στα κείμενα, στον άτλαντα και στο χρόνο, μια περιπλάνηση χωρίς πυξίδες και χάρτες, που επιφυλάσσει πολύτιμα συναπάντηματα με το άγνωστο, αλλά κυρίως με το αναπάντεχο, το απροσδόκητο, το ενδεχόμενο, και διασταυρώσεις με πρόσωπα ξεχωριστά, αυτά που σημάδεψαν τον τόπο τους και σημάδεύτηκαν απ'αυτόν”.

Ι.Κ.

Σωκράτης Ιορδανίδης, Θεσσαλονίκη, Άνω Πόλη, Δεκαετία 1950

Από το αρχείο Σωκράτης Ιορδανίδης
του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

21/11/12

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΚΚΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ALUMYL ΜΥΛΩΝΑΣ Α.Ε.

VIVARTIA Α.Ε.

Ν. ΓΛΕΟΥΔΗΣ ΚΑΒΕΞ Α.Ε

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΔΑΣΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΟΜΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.

Κ. & Ν. ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ Α.Β.Ε.Ε

ΘΕΜΕΛΙΟΔΟΜΗ Α.Ε.

ISOMAT Α.Β.Ε.Ε.

Ε.Ν. ΜΑΝΟΣ Ε.Π.Ε.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΟΥΜΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΟΥΤΑΡΗΣ

ΞΑΝΘΑΚΗΣ ΑΤΕ

Ε.Γ. ΠΑΣΣΙΑΣ Α.Β.Ε.Ε.

ΣΑΝΗ Α.Ε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΗΣ

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ Α.Ε.

ΦΑΡΜΑΓΟΡΑ Α.Ε.

ΦΙΛΚΕΡΑΜ-JOHNSON Α.Ε.

ΑΦΟΙ ΧΑΪΤΟΓΛΟΥ Α.Β.Ε.Ε.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

